

T.C.

**ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ**

AFRİKA SİYASETİNDE KADIN: RUANDA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İREM AKARSU DEMİR

AFRİKA ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

OCAK 2022

T.C.

**ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ**

AFRİKA SİYASETİNDE KADIN: RUANDA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

İrem AKARSU DEMİR

Afrika Çalışmaları Anabilim Dalı

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mürsel BAYRAM

OCAK 2022

TEŞEKKÜR

Çalışma sürecimde bana yol gösteren, her konuda destekleyerek motivasyonumun devamını sağlayan, tezimi planlama aşamasında farklı bakış açıları sunan ve birlikte çalışmaktan onur duyduğum değerli danışmanım, Doç. Dr. Mürsel BAYRAM'a, kıymetli bilgileri ve yapıcı yönlendirmeleri ile çalışmama olumlu katkılarda bulunan tez jürisi üyeleri, Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÇELİK ve Dr. Öğr. Üyesi Merve Suna ÖZEL ÖZCAN hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her anında maddi ve manevi destekleri ile beni bu günlere getiren, her durumda cesaretlendiren ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem Özlem AKARSU'ya, babam İbrahim AKARSU'ya ve tüm aileme teşekkür ederim.

Tez yazım sürecimin her anında yanımda olan, bu süreçte sıkıntılara ortak olan, her durumda motivasyonumu kaybetmemem için çabalayan sevgili yol arkadaşım Mustafa DEMİR'e desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1.....	7
1. DÜNYA SİYASETİNDE KADIN.....	7
1.1. KADINLARIN SİYASİ HAKLARINI ELDE EDİŞLERİ VE FEMİNİST TEORİ	9
1.2. HÜKÜMETLER ARASI ORGANİZASYONLARDA KADIN HAKLARINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR.....	16
1.3. GÜNÜMÜZ SİYASETİNDE KADINLARIN KONUMU	20
BÖLÜM 2.....	29
2. AFRİKA SİYASETİNDE KADIN	29
2.1. PRE-KOLONYAL DÖNEMDE AFRİKA'DA KADIN.....	30
2.2. AFRİKA TARİHİNDE ÖNE ÇIKAN KADINLAR	35
2.2.1. KRALİÇE NZİNGA MBANDE	37
2.2.2. EMAZİĞ KRALİÇE KÂHİNE.....	38
2.2.3. TAYTU BETUL	39
2.2.4. ZARİA KRALİÇESİ AMİNA.....	40
2.2.5. DACA VE FATUMA.....	41
2.3. KOLONYALİZM DÖNEMİ VE SONRASINDA AFRİKA'DA KADINLAR.....	42
2.4. GÜNÜMÜZ AFRİKA SİYASETİNDE KADINLARIN DURUMU	50
BÖLÜM 3.....	55
3. RUANDA SİYASETİNDE KADIN.....	55
3.1. PRE-KOLONYAL DÖNEMDE RUANDA'DA KADINLAR.....	56
3.2. KOLONYALİZM DÖNEMİNDE RUANDA	60

3.3. RUANDA’NIN BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ.....	64
3.4. SOYKIRIMA GİDEN YOL	68
3.5. SOYKIRIM SONRASI DÖNEMDE RUANDA SİYASETİNDE KADINLAR.....	70
3.5.1. RUANDA’DA KADIN MERKEZLİ SİYASİ MEKANİZMALAR.....	72
3.5.2. RUANDA’DA KADIN MERKEZLİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI..	75
3.6. GÜNÜMÜZ RUANDA SİYASETİNDE KADINLAR	78
 SONUÇ	 88
KAYNAKÇA	92

ÖZET

AFRİKA SİYASETİNDE KADIN: RUANDA ÖRNEĞİ

Ruanda, son on yıldır siyasette kadın temsil oranında dünya genelinde birinci sırada yer almaktadır. Yaptığımız çalışmada, “Ruanda’nın siyasette kadın temsil oranı neden yüksektir?” sorusundan yola çıkılarak “Pre-kolonyal ve post-kolonyal dönemde kadınların siyasete katılımının günümüze etkisi nedir?” ve “Ruanda Soykırımı sonrasında kalkınmada siyasal kültürün etkileri var mıdır?” sorularının yanıtları aranmaya çalışılmıştır. Tezimizin amacı, Ruanda’nın siyasette kadın temsilindeki başarısının sebeplerini incelemek ve Ruanda’nın toplumsal ve siyasi geleneklerinde var olan kadın ve cinsiyet normlarının günümüzdeki başarılı kadın temsil oranına etkilerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda yaptığımız çalışma, tündengelim yaklaşımıyla üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, kadınların siyasi hak kazanım süreçleri ve feminist teori ele alınmıştır. Dünya siyasetinde kadınların güncel temsil oranları bölgesel olarak incelenmiştir. İkinci bölümde, kadınların Afrika siyasetindeki konumları değerlendirilmiştir. Pre-kolonyal dönemde Afrika toplumlarının sosyal yapılarında ve siyasi sistemlerinde kadınların yeri irdelenmiştir. O dönemde öne çıkan kadın figürler üzerinden bir analiz yapılmış ve kolonyalizm döneminde bağımsızlık mücadelelerine katılan kadınlara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Ruanda’nın pre-kolonyalizm, kolonyalizm ve post-kolonyalizm dönemlerinde kadınların siyasetteki konumları değerlendirilmiştir. Sonrasında, 1994 Ruanda Soykırımı sonrası süreçte kadınların siyasete katılmasına yönelik yapılan politikalar ile Ruanda’nın kalkınmasında kadınların etkileri ele alınmıştır. Ruanda’nın toplumsal ve siyasi geleneklerinde var olan kadın ve cinsiyet normlarının günümüzdeki başarılı kadın temsil oranına etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika’da Kadın, Ruanda’da Kadın, Siyaset, Siyasette Kadın, Siyasal Kültür

ABSTRACT

WOMEN IN AFRICAN POLITICS: THE CASE OF RWANDA

Rwanda has been ranked first in the world in terms of female representation in politics for the last ten years. In our study, starting with the question "why is Rwanda's rate of female representation high in politics?" an attempt was made to answer the following questions "What is the effect of women's participation in politics in the pre-colonial and post-colonial eras?" and "Is there an impact of political culture on Rwanda's development after the Rwandan Genocide?". The aim of our thesis is to examine the reasons for Rwanda's success in women's representation in politics and to reveal the effects of women and gender norms in Rwanda's social and political traditions on the successful female representation rate today. The study we have done to that end is divided into three parts with a deductive approach. In the first part, processes of women's acquirement of political rights and feminist theory are discussed. Current representation rates of women in world politics have been examined regionally. In the second part, the position of women in African politics has been analysed. The statue of women in the social structures and the political systems and in the pre-colonial period of Africa has been investigated. An analysis was made on the prominent female figures of that period, as well as women who participated in the independence struggles during the colonial period. In the third part, the statue of woman in politics in Rwanda's pre-colonialism, colonialism and post-colonialism periods have been evaluated. Afterwards, the policies made for women's participation in politics and the effects of women in Rwanda's development in the period following the 1994 Rwandan Genocide have been discussed. It has been tried to reveal the effects of women and gender norms in Rwanda's social and political traditions on the successful female representation rate today.

Keywords: Women in Africa, Women in Rwanda, Politics, Women in Politics, Political Culture

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGR: Duterimbere, Association des Guides du Rwanda

ASOFERWA: Association de Solidarité des Femmes Rwandaises

AVEGA: Association des Veuves du Génocide Agahozo

AFCF: Association des Femmes Chefs de Familles

BM: Birleşmiş Milletler

CEDAW: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi-Committee of the Elimination of Discrimination Against Women

FRELIMO: Mozambik Kurtuluş Cephesi-Mozambique Liberation Front

LIFEMO: Mozambik Kadınlar Ligi-League of Mozambican Women

MDR-Parmehutu: Hutu Kurtuluş Hareketi Partisi

MRND: Demokrasi ve Kalkınma için Ulusal Cumhuriyet Hareketi-Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement

MIGEPROFE: Cinsiyet ve Kalkınmada Kadın Bakanlığı-Ministry of Gender and Women in Development

PF/TH: Pro-Femme Twese Hamwe

RPF: Ruanda Yurtseverler Cephesi-Rwandan Patriotic Front

SLWM: Leone Kadın Hareketi

SDGEA: Afrika'da Cinsiyet Eşitliği Ciddi Deklarasyonu

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

FFRP: Kadın Parlamenter Forumu-Forum of Women Parliamentarians

FAS: Femmes Africa Solidarité

SEVOTA: Solidarité pour l'Epanouissement des Veuves et des Orphelins visant le Travail et l' Auto Promotion

INSTRAW: Kadının Gelişimi İçin Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü-
International Research and Training Institute for Advancement of Women

HAGURUKA: Kadın ve Çocuk Haklarını Savunma Derneği-Association for the Defense
of Women and Children's Rights

IDEA: Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü

UEP: Ulusal Eylem Planı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Afrika Ana Soylu Kuşak Haritası.....	32
Şekil 2.2. Alt Bölgelere Göre Afrika'daki Ulusal Parlamentolarda Kadınların Sahip Olduğu Sandalye Oranı, 2020 (Yüzde).....	51
Şekil 3.1. Yıllara Göre Ruanda Parlamentosunda Bulunan Kadın Sayısı ve Yüzdesi ...	80

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. Dünyada Belli Ülkelerde Kadınların Seçme ve Seçilme Haklarının Kabul Edilmesi	12
Tablo 1.2. Birleşmiş Milletler Kadın Hakları Çalışmaları	16
Tablo 1.3. Kadın Meclis Üyelerinin Oranına Göre İlk 20 Ülkedeki Toplumsal Cinsiyet Kotaları, Tek Meclisli Parlamentolar veya Alt Meclisler, 2020	22
Tablo 1.4. Tek Meclisli Parlamentolar ve Alt Meclislerde Kadın Katılımının En Yüksek Olduğu On Ülke, 1995–2020	24
Tablo 3.1. Dünya Cinsiyet Eşitliği Oranları İlk On Ülke	85

GİRİŞ

Tarihi süreç içerisinde kadınların sahip oldukları statüler, toplumsal ve bölgesel olarak farklılık göstermiştir. Toplumların sahip oldukları kültürler, kadınlar ile birlikte kurulmakta ve şekillenmektedir. Ancak, bazı bölgelerde, toplumların kültürel değerlerine ve deneyimlerine dair bilgiler veren kaynaklara çok sık rastlanmamaktadır. Geçmişte sözlü tarih anlatımı geleneğinin yaygın olduğu bölgelerden birisi Afrika'dır. Afrika'da pre-kolonyalizm döneminde yaşayan topluluklar, çoğunlukla sözlü tarih anlatımına sahiplerdi, gelenekleri bu şekilde aktarılmaktaydı ve çok çeşitli, değişken kültürlerle sahiplerdi. Bu durum, kolonyalizm dönemi sonrasında Afrika tarihi üzerine yapılan araştırmaları zorlaştırmaktaydı. Dolayısıyla, Afrika'nın pre-kolonyal dönemine ait kaynaklara çok sık rastlanmamaktadır (Strobel, 1982). Tüm bu faktörler, tarihin göz ardı edilmesi ya da eksik değerlendirilmesine yol açmaktadır. Ayrıca, kültürlerin aktarımını, kadınların toplum içerisindeki konumlarını, Afrika kıtası genelinde kadınlara karşı bakış açılarını etkilemektedir.

Afrika'da kolonyalizm dönemi ile birlikte kadınlar ikinci sınıf vatandaş konumuna itilmişlerdir. Oysaki bu pre-kolonyalizm döneminde kadınlara oldukça fazla değer verilmekteydi, Afrikalı toplulukların başında, kraliçeler, kadın şefler bulunabilmekteydi (Strobel, 1982). Ancak, Afrika kıtasında var olan birçok kültür kolonyalizm faaliyetleri ile tahrip edilmiş ve yerine birbirleri ile çatışmayı destekleyen yeni kimlikler üretilmiştir. Dayatılan yeni kimlikler ile birlikte bu dönemde, kadınlar görmezden gelinmiştir. Kadınlar, özel alanda kalmış ve köleleştirilmişlerdir. Bu olumsuz etkiler günümüze kadar gelmiştir ve Afrika'da kadın imgesi artık bu şekilde algılanmaya başlamıştır. Günümüzde, Afrika genelinde kadınların sosyal, politik hakları ve özgürlükleri noktasında bir zayıflık söz konusudur. Yaşam koşullarının da belli bir seviyenin altında olması, kadınların gündelik yaşamlarında kendilerini geliştirme ve eğitim alma imkânlarını kısıtlamaktadır.

Her toplumda olduğu gibi, Afrika'da da bir medeniyet üzerinde yapılan incelemeler, kadınların tarihi dışarıda tutularak değerlendirildiğinde eksik kalacaktır. Geçmişte farklı zaman dilimlerine ve farklı coğrafyalara bakıldığında, kadınlara çok değer veren uygarlıklar olduğu gibi, onları birey statüsünde bile görmeyenler de olmuştur.

Buna örnek olarak; Çin’de eski zamanlarda kadınlara isim verilmeyecek kadar değersiz görülmesi (Ağçoban, 2016), Eski Hindistan’da ise felaket habercisi oldukları düşünülmesi (Ağçoban, 2016) gösterilebilmektedir. Demokrasi düşüncesinin ortaya çıktığı Antik Yunan’da dahi kadınlar erkeklerden daha aşağı bir statüye sahiptiler. Kadınlar, vatandaş olarak görülmemekte ve siyasal olarak kendilerini temsil etme hakları bulunmamaktaydı. Siyasal düşünceler tarihinin önde gelen isimlerinden, Aristoteles, Rousseau, Locke, Hobbes gibi isimler de bireylerin eşit olduklarını savunmalarına rağmen, sadece erkekleri birey olarak kabul etmişlerdir. Toplum sözleşmelerinin erkekler arasında yapıldığını ve kadınların erkekler tarafından temsil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Sumbas, 2015(b)). Bu düşünürlerin aksine kadın haklarını savunan John Stuart Mill ise, kadınların da erkekler gibi oy kullanmalarının önünde hiçbir engel olmadığını söylemektedir ve sosyal alanlarda yeterince yer bulamamalarına karşı organize olamamalarının sebebinin yasa yapan erkeklerin bu imkânları sınırlandırması olarak belirtmiştir. Krallık haricindeki konumlarda erkekler kadar kadınların da yer almasında kadınlara da kanunen, eğitimsel ve maddi olanakların sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Geçit, 2013).

Yukarıda belirtilen örneklerde görüldüğü üzere toplumlar, genellikle ataerkil düzenler üzerine kurulmakta ve kadınların özel alanda kalması sağlanarak kendilerini gerçekleştirmelerine imkân verilmemektedir. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda kadınlar bu bakış açısına ve düzene maruz kalırken Sanayi Devrimi ile birlikte durumları daha da ağırlaşmıştır. Kadınların aile içerisinde özel alan dâhilindeki sorumluluklarının üzerine fabrikalarda işçi olarak çalışmak da eklenmiştir. Bu çalışma hayatı, kadınların sosyal statülerini yükseltmek yerine, yoğunluklarını artırmış ve bunun yanında hiçbir hak kazanımı getirmemiştir. Erkeklerin egemen olduğu bu düzen ile mücadeleler sonucunda kadınlar ancak on dokuzuncu yüzyılda eğitim haklarını elde edebilmişlerdir. Yirminci yüzyılda ise vatandaş olma hakkına sahip olmuşlardır. Bu gelişmelere İkinci Dünya Savaşı’nda erkek nüfusunun azalmasının da etkisi olmuştur. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında devletler tarafından kadın ve erkek eşitliği üzerine yasalar hayata geçirilmiş ve sözleşmeler ilan edilerek ekonomi alanında kadınlar üzerinde yapılan ayrımcılığın kaldırılmasına dair düzenlemeler yapılmıştır. (Afşar & Öğrekçi, 2015). Bu düzenlemeler ile kadınlar ve erkekler arasında tam hak eşitliğini sağlanamamış olsa da, kadınların ekonomik, siyasi, sosyal alanlarda işgücüne katılmasına olanak sağlamıştır.

Kadınların zaman içerisinde gelişen statüleri, batı tarihi çerçevesinde ele alınmaktadır. Kadınlar, batıda orta çağ zamanlarında, erkek egemen anlayış ve kurallar altında yaşarken dünyanın farklı noktalarında anaerkil toplumların ve kadınların yönetici konumunda olduğu coğrafyalar bulunmaktaydı. Afrika’da daha on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda yöneticilik, ordulara komutanlık gibi konumlarda bulunan kadınlar yaşamaktaydılar. Ancak, egemen tarih anlayışının batı merkezli olması ve Afrika’da pre-kolonyalizm döneminde sözlü tarih anlayışının hâkim olması, Afrika’nın sahip olduğu kültürün ve tarihin göz ardı edilmesine neden olmuştur (Yürümez, 2016).

Bu sebeple, Afrika üzerine yapılan çalışmaların tarihleri genellikle kolonyalizm döneminin başlangıcına kadar gitmektedir. Kolonyalizm döneminde Afrika toplumunun kendi kültürlerini yaşamalarına izin verilmemiş, var olan dışında düzenler sağlanarak, yeni kimlikler oluşturulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar kolonyalizm dönemi bitip ülkeler bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da o dönemin etkileri günümüze kadar devam etmektedir. Çoğu Afrika ülkesi askeri darbeler yaşamış, istikrarlı bir yönetime sahip olamamış ve kolonyalizm dönemlerinden kalan kimlik çatışmaları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ülke yöneticileri halkın çıkarları doğrultusunda hareket etmek yerine sahip oldukları gücü ellerinde tutmaya odaklanmışlardır. Bu sebeple otoriter yönetimler ortaya çıkmıştır, bu durum ekonomiyi de etkilemiş ve ülkelerin kalkınması yönünde büyük engellere sebep olmuştur. Bu koşullara ek olarak, toplumlarda ataerkil bir düşünce sisteminin hâkim olduğu bir ortamda, kadınlar için temel ihtiyaçların karşılanması, eğitim-öğrenimlerini tamamlamaları, istihdam sağlanması, sosyal bir yaşantı kurmaları oldukça güç olmaktadır.

Afrika’nın günümüzde sahip olduğu zorlu şartlara rağmen son yıllarda kadınlar yavaş yavaş ön plana çıkmaya başlamışlardır. Kıta içerisinde, farklı devletlerden kadın devlet yönetiminde, diplomaside, iş dünyasında, medyada, eğitimde ve daha farklı iş kollarında yer almaya başlamışlardır. Bu gelişmeler Afrika’yı pek çok yönden etkileyecek, ülkelerin kalkınmalarına ve gelişmelerine olumlu yönde katkıları olacaktır. Afrika’daki toplumlar kolonyalizm döneminde kendilerine biçilen rollerden çıkarak, önceden sahip oldukları gelenekler ile modern dünya düzenine entegre edilmiş kendi kültürlerini oluşturmaları gerekmektedir. Dolayısıyla Afrika’nın tarihi daha derinden

incelenmeli ve kolonyalizm dönemi öncesinden ele alınarak günümüze kadar getirilmelidir.

Bu bağlamda yapacağımız çalışma, siyasi kültürünve kadının birbirlerini karşılıklı olarak ne şekillerde etkilediğini içeren üç ana bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde, kadınların hak kazanımlarının tarihsel süreci feminist teori ile birlikte ele alınacaktır. Kadınların iktidar pozisyonlarına erişimlerine, kültürün, sosyal yapıların, ulusal ve uluslararası faktörlerin etkisi incelenecektir. Bunların yanı sıra, dünya genelinde kadınların durumu ve siyasal katılım düzeyleri analiz edilecektir.

İkinci bölümde, Afrika siyasetinde kadın ele alınacaktır. Bu bölümde, Afrika tarihindeki anaerkil yapıdaki topluluklar ve bireysel olarak farklı konumlarda bulunan kadınlar ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Afrika'da İslam'ı benimsemiş bölgelerdeki öğretiler, gelenek-görenekler, kadınların özel ve kamu alanlarındaki yaşantılarına değinilecektir. Öne çıkan toplulukların ve kadınların yaşadıkları dönemler, kadınlara karşı genel bakış açısı, kadınların sosyal, siyasi, kültürel hayata etkileri gibi başlıklar altında incelenerek, analizler yapılacaktır. Afrika kıtasında 54 ülke bulunması sebebiyle her bir ülke ayrı ayrı ele alınamayacağından dolayı bu kısımda da öne çıkan kadın figürler üzerinden incelemeler yapılacaktır. Bu figürlerin yanı sıra genel anlamda, Afrika topluluklarının kültürlerinin ve kimliklerinin değişiminin yaşandığı kolonyalizm döneminde kadınların konumunun ne yönde değiştiği incelenecektir. Ardından, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları yıllardaki ve günümüzdeki kadınların sahip oldukları haklar ve statüler değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde ise, çalışmamızın konusunu daha ayrıntılı analiz etmek adına Ruanda Cumhuriyeti üzerinden bir inceleme yapılacaktır. Ruanda dendiğinde genellikle akıllara ilk olarak 1994'te yaşanan Ruanda Soykırımı gelmektedir. Bu soykırımın arkasında yatan sebepler, kolonyalizm döneminde gerçekleştirilen kimlik ayrımlarına dayanmaktadır. Kolonyal devletler tarafından, Hutular ve Tutsiler arasında sınıfsal bir farklılık geliştirilmiş, belirli politikalar ve söylemler ile bu iki grup arasında radikal ayrılıkların oluşmasına sebep olmuştur. Ruanda soykırımında, yaklaşık olarak 800.000 kişi hayatını kaybetmiş ve 160.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştır (Güzelipek, 2015). Soykırım sonrasında ülkede barışın ve birliğin sağlanması için Ruanda hükümeti

tarafından yeni politikalar geliştirilmiştir. Kalkınma ve yeniden birliğin sağlanması hedefleri bağlamında vatandaşlar Ingando adı verilen kamplarda belirli sürelerde eğitimler görmeye başlamışlardır. Bu kamplarda Ruanda vatandaşları pre-kolonyalizm dönemi kültürlerini ve tarihlerini içeren dersler alarak yapay bir şekilde oluşturulan kimlik ve düşmanlığa karşı mücadele vermektedirler (Purdekova, 2011). Geliştirilen politikalarda kadınlar için de oldukça geniş çalışmalar yapılmaktadır. Bunların sonucunda, Ruanda, 2020 yılı itibari ile parlamentoda yüzde 60 kadın oranı ile dünya sıralamasında her zaman ilk sıralarda olan İskandinav ülkelerinin de önüne geçerek birinci sırada yer almıştır (Inter-Parliamentary Union, 2020). Bu bölümde, Ruanda'nın bu başarısında siyasal kültürün ne şekilde etkili olduğu sorusuna yanıtlar aranacaktır. Geçmişten gelen siyasal kültürün, kadınların siyasetteki temsil oranlarına etkisi değerlendirilecektir. Bu doğrultuda, Ruanda'da pre-kolonyal dönemde kadınların toplumdaki yeri incelenecektir. Ruanda'nın sahip olduğu yapılar ve yaşanan gelişmelerin kadınlar üzerine etkileri, Ruanda kadınlarının kimlik analizleri yapılacaktır. Bunların ardından, soykırım sonrası dönemden günümüze kadar mevcut Ruanda hükümetinin kalkınmada ve siyasette kadınlara ne şekilde yer verdikleri yapılan politikalar üzerinden incelenecektir.

Yapılacak olan incelemeler sonucunda, Afrika'da ve Ruanda özelinde kolonyalizm dönemi öncesi tarihte kadınların topluma olan etkileri ve günümüze yansımaları konusunda değerlendirmeler yapılacaktır. Afrika toplumlarının kültürlerinin oluştuğu zaman dilimi göz ardı edilmeden, o zamandan günümüze yapılacak bir inceleme ile eski değerlerin yeniden canlandırılmasının sonuçları değerlendirilecektir. Kadın imgesi bağlamında yapılacak olan çalışmamızda, modern tabir edilen devletlerden daha eski tarihlerde kadınların ön planda olduğu Afrika topluluklarının inşa ettikleri kültürün, günümüz koşulları ile birlikte hayata geçirildiğinde görülen toplumsal kalkınmanın analizi yapılacaktır. Böylece, Afrika'da yaşayan kadınların var olan algı dışında bir tarihe ve kimliğe sahip oldukları, eski değerlerinin bilincine tekrar vardıklarında sahip olacakları imkânların ve başarılarının artacağı aynı zamanda devlet bazında edinilecek kolektif kazanımlar değerlendirilecektir.

Yapılan Türkçe literatür taraması sonucunda, hazırlayacak olduğumuz çalışmanın konusu ile ilişkili olan iki tez çalışmasına rastlanmıştır. Bunlardan birisi, "Afrika Kadın

Edebiyatının Türkiye’de yansımaları: Mariama Bâ’nın “Uzun Bir Mektup” Adlı Romanının Türkçe Çevirisinin Kültür Odaklı Yaklaşım Işığında İncelenmesi” isimli tezdır. Bu tez içerisinde Afrikalı kadınların toplumsal yaşantıları, kadınların edebiyata etkisi, sosyal ve politik alanlarda kadınların yerine ilişkin bölümler yer almaktadır. Bir diğer çalışması ise, “Kadınların Güçlendirilmesi ve Ruanda'da Bebek Ölümlülüğü: 2005-2015 Sağlık Sektörü Politikaları” adlı tezdır. Bu tezde, kadınların yetkilendirilmesi, güçlendirilmesi ile demografik sonuçların ilişkisi, kadınların güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasındaki bağlantıları içeren bölümler ve bunların aynı sıra, sağlık politikalarının kadınlara olan etkileri, sağlık politikaları kapsamında Ruanda’daki erken ölümlerin oranları da yer almaktadır.

Yabancı literatürde ise, dört ana çalışmaya ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, K. Sheldon’ın “African Women Early History History to the 21st Century” isimli kitap çalışmasıdır. İkincisi, Sellstrom ve Wohlgemuth’un “Historical Perspective: Some Explanatory Factors” isimli çalışmasıdır. Üçüncüsü, Ruanda Ulusal Birlik Komitesi tarafından derlenen “History of Rwanda: From The Beginnig to The End of The Twentieth Century” isimli çalışmadır. Sonuncusu ise, Powley’nin “Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition” isimli makale çalışmasıdır. Bahsedilen çalışmaların her biri Ruanda hakkında pre-kolonyal dönemden günümüze kadar ayrıntılı ve değerli bilgiler sunmaktadır. Ancak bu çalışmalar tarihi nitelikli olup Ruanda’nın siyasal kültürü ve parlamentoda kadın temsil başarısı hakkında doğrudan bir sonuca varmamaktadır.

BÖLÜM 1

1. DÜNYA SİYASETİNDE KADIN

Kadınların dünya üzerindeki nüfusu yıllara göre incelendiğinde, toplam nüfusun yarısını oluşturdukları görülmektedir (The World Bank, 2022). Bu orana rağmen kadınların siyasi haklarını elde etmeleri ve siyasette doğrudan rol oynamaları oldukça uzun zaman almıştır. Kadınlar, vatandaşlık statülerini kazanmak amacıyla, öncelikle oy kullanma haklarını elde etme mücadelesi vermişlerdir. Bu mücadeleler sonucunda elde edilen kazanımlar ile artık kadınlar siyasette daha aktif bir şekilde yer alabilmektedirler.

Günümüzde kadınların siyasete katılım oranları bölgesel olarak değişiklik göstermektedir. Kadınların siyasete katılımlarını etkileyen, eğitim, çevre, sosyal kurumlar, coğrafya gibi pek çok unsur bulunmaktadır. Siyasete katılım oranlarını şekillendiren en önemli unsurlardan birisi de siyasal kültürdür. Siyasal kültür, toplumu oluşturan bireylerin siyasi düşünce, yaklaşım ve davranışlarının benzerliği sonucunda meydana gelmektedir. Toplumun tarihsel geçmişi ve bu süreçte deneyimledikleri her türlü olay siyasal kültür ile ilgilidir. Bu olgular, siyasal kültürü biçimlendirmektedir. Siyasal gelenekler, kişilerin siyasal sistem içerisindeki davranış biçimlerinin, inanç ve tutumlarının oluşmasında etkilidir (Erzen & Yalın, 2011).

Siyasal kültür ile ilgili yapılan çalışmalar arasında G.Almond ile S. Verba'nın "Yurttaşlık Kültürü" (The Civic Culture) isimli eseri ön olana çıkmaktadır. Almond siyasal kültürü, "her siyasal sistemin, siyasal eylem için bir siyasal yönelim örüntüleri içerisinde yer alması" olarak tanımlamaktadır. Almond ve Verba bahsedilen eserde siyasal kültürden, toplumun üyelerinin politik sisteme yönelik kavrayışları, kanaatleri ve değerlendirmelerinin içselleştirilmesi olarak bahsetmektedirler. Siyasal kültürün temelini, kamusal olaylar ve tecrübeler oluşturmaktadır. Toplumun farklı kesimlerindeki insanların farklı olaylar karşısında nasıl davranacaklarına işaret eden içselleştirilmiş tutumları göstermektedir (Durdu, 2018).

Almond ve Verba “Yurttaşlık Kültürü” çalışmasında üç tip siyasal kültürden bahsetmektedirler. Bunlar; mahalli siyasal kültür, tebaa (uyrukluk) kültürü ve katılımcı siyasal kültürdür. Üç temel siyasal kültürün yanı sıra ideal bir tipten oluşan karma siyasal kültürden de bahsetmektedirler. Mahalli siyasal kültürde, toplumdaki bireylerin siyasal uzmanlaşmaları en alt düzeydedir. Köy, klan, soy, bölge gibi yerel siyasal yapıların birbirlerine bağlanması ile oluşmaktadır. Bu yerel oluşumların kültürleri birbirlerine eklemlenmektedir. Bu durumda, ulusal bir kültürden bahsetmek mümkün değildir ve siyasal roller liderler tarafından dağıtılmaktadır. Tebaa (uyrukluk) kültüründe bireyler siyasal sistemin varlığının ve uygulamalarının bilincindedir ancak siyasal sistemde aktif katılımcı olarak bulunmamaktadırlar. Tebaa kültüründe sistem tepeden tabana doğru hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Siyasal kültür, lider, siyasal elitler ya da siyasi partiler tarafından şekillendirilmektedir. Bireyler sistemi değiştirebilecekleri düşüncesine sahip değildirler ve liderlerin talimatlarına göre hareket etmektedirler. Bu durumda halk edilgen olmaktadır ancak buna rağmen sınırlı da olsa yönetim sistemine katılabilmektedirler. Bu sistemde, devlet merkezi konumda bulunduğu için bürokratik devlet merkezli bir kültür hâkimdir (Durdu, 2018).

Katılımcı siyasal kültürde bireyler, siyasal yapılara ve süreçlere adapte olmuşlardır. Bireyler hükümette aktif rol alabilmektedirler ve istedikleri şekilde konum alarak yönetime katılmaktadırlar. Bu sistemde devletin kutsallığından çok bireylerin hak ve özgürlükleri temel alınmaktadır. Bireyler kendilerini birer yurttaş olarak görmektedirler. Bunun bir sonucu olarak haklarının ve görevlerinin bilincindedirler. Bu üç sistemden hiçbirisi toplumlarda tek başına saf halde bulunmamaktadır. Ancak ağırlıkları toplumdan topluma değişmektedir. Genel olarak, mahalli kültür geleneksel siyasal yapı, tebaa kültürü otoriter yapı ve katılımcı kültür demokratik siyasal yapı ile uyumludur. Karma siyasal kültürde parlamentolar bulunmaktadır. Ancak zaman zaman parlamentolar, partiler ve baskı grupları alışılmışın dışında silah gücü ile sisteme hâkim olabilmektedirler. Almond, bu tarz sistemlerin kısmen sanayileşmiş ve modernleşmekte olan toplumlarda görüldüğünü ifade etmektedir. Bireylerin hak, yurttaşlık ve sisteme katılma bilincine sahip olmadıkları toplumlarda karma siyasal kültürden bahsetmek mümkündür (Durdu, 2018).

1.1. KADINLARIN SİYASİ HAKLARINI ELDE EDİŞLERİ VE FEMİNİST TEORİ

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 2. maddesinde, “Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayrım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.” ifadesi yer almaktadır. Aynı zamanda, bildirgede herkesin eşit oy hakkına ve ülkenin yönetimine katılma hakkına sahip olduklarını belirtilmektedir (UN Universal Declaration of Human Rights, 1948, Article 21). Buradan anlaşıldığı gibi her birey temel insan hakları gereği eşittir. Kadın haklarına da insan hakları perspektifinden baktığımızda her dönemde kadınların haklarının belli düzeyde ihlal edildiğini ve erkekler ile eşit statüde sayılmadığı görülmektedir.

Toplumların ataerkil yapıları kadınları baskılamakta ve kadınlar üzerinde otorite kurmaktadır. Böyle bir düzende kadınların hayatları, ev ve aileyi kapsayan özel alan ile sınırlı kalmaktadır. Erkekler ise siyaset, farklı iş kolları, askerlik vb.ni kapsayan kamu alanına hâkim olmaktadır. Erkeklerin kadınlar üzerine kurduğu baskı olarak kabul edilen ataerkil düzen anlayışı, günümüzde bu anlayışın yanı sıra erkeklerin kadınlara göre; kültürel, ekonomik ve sosyal pozisyonlardaki farklılıklarını da içermektedir (Cranny-Francis & Waring & Stavropoulos & Kirkby, 2003).

Ataerkil düşüncenin hâkim olduğu bir diğer alan ise, siyasettir. Kadınlar, Antik Yunan Devletlerinden beri demokrasinin gereği olan ve vatandaşlık hakkı ve sorumluluğu kabul edilen seçme ve seçilme haklarından mahrum bırakılmışlardır. Siyasette alınan kararlar toplumun tamamını etkilemektedir ancak buna rağmen, kadınlar tarihte uzun bir dönem vatandaş olarak görülmemiş ve karar alma mekanizmalarına dâhil edilmemişlerdir. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, akılcı düşüncüyü ve bilimi savunan aydınlanma çağı düşünürleri bile kadınların hakları konusunda ön yargılarını aşamamışlardır.

Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi kuramcılarının, egemenlik kavramına, topluma ve aile yapısına dair farklı görüşleri olsa da hepsi belli noktalarda kadınları ikinci planda konumlandırmaktadırlar. Hobbes, egemenliğin soyla

kazanıldığını ve devletlerin erkekler (babalar) tarafından kurulduğu inancına sahiptir. Leviathan isimli eserinde kadınların, erkeklere sahip oldukları soyu sürdürmek için yardımcı olarak yaratıldığını iddia etmektedir. Liberalizmin kurucusu John Locke ise, gücün temelini halkın birliğine dayandırmaktadır. “Hükümet Üzerine İki İnceleme” adlı eserinde ailenin sivil topluma dâhil olmadığı, siyasetten önce var olduğundan bahsetmektedir. Locke, aile içerisinde kadın ve erkeğin çocuklarına karşı eşit konumda bulunduğunu ayrıca kadınların mülkiyet ve boşanma gibi haklara sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak, Locke kadının otoritesini aile ile sınırlı tutarak yalnızca ebeveynliğe indirgemıştır. Bu durumda kadınlar eş olarak erkeklerin egemenliğindedir (Üzel, 2006).

Rousseau, kadınların ve erkeklerin doğalarının farklı olduğunu ve dolayısıyla ayrı karakteristik özelliklere sahip olduklarını söylemiştir. Diğer kuramcılardan farklı olarak, erkekleri hırs dolu, başkalarına haksızlık yapabilecek kötülüğe sahip olarak tanımlamıştır. Kadınlara ise uysal, mütevazı gibi olumlu özellikler yüklemiştir. Ancak Rousseau, kutsal bir varlık tarafından erkeklere kadınlara hükmetme kabiliyeti verildiği inancına sahiptir. Bu nedenle Rousseau’nun söylemine göre, kadınlar, sahip oldukları olumlu özellikleri, erkeklerin kusurlu davranışlarına sabretmek için kullanılmalıdır. Rousseau, kadınların eğitim alması gerektiğini savunsa da bunun gerekliliğini kadının aile içinde erkeklere daha uygun olmaları şeklinde açıklar. Kadınların kamusal alanda var olmalarını, egemenlik iradesine zarar vereceği gerekçesiyle sakıncalı bulmaktadır (Üzel, 2006).

Kadınlar, yalnızca kadın oldukları için karşı karşıya kaldıkları baskı ve mahrum bırakıldıkları haklar için mücadele etmeye başlamışlardır. Kadınlarını haklarını elde etme arayışları ile birlikte feminist yaklaşım oraya çıkmıştır. Feminizm, sosyal, siyasi, ekonomik olarak erkekler ile kadınların eşitliği anlayışına dayanan eleştirel bir yaklaşımdır. Var olan bakış açısının yerine, dünyaya göz ardı edilmiş olan cinsiyet perspektifinden görmek gerektiğini söylemektedirler. Güç eşitsizliğinin cinsiyet üzerinden kurgulandığı varsayımı ile sosyal inşacılar olarak sayılmaktadırlar. Cinsiyet kavramına sadece kadınları değil erkekleri de dâhil ederek, kadınlara ait olmaya şeylerin erkeklere mahsus olması algısına karşı çıkmaktadırlar (Viotti & Kaupti, 2017). Feminizmin daha yaygın olarak ise, “kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak,

erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele” şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Mitchel, 1995).

Feminist teori, tarihsel süreç içerisinde farklı bakış açıları ile karşımıza çıkmaktadır. Kadınların süreç içerisinde karşılaştıkları sorunlara göre mücadele ettikleri başlıklar ve anlayışlar değişmektedir. Bu farklı perspektiflere göre feminist hareketin gelişimi üç aşamada ele alınmaktadır (Taş, 2016). Kuşak olarak adlandırılan bu aşamalardan her biri bir sonrakini etkilemekte ve bir öncekinin savunduklarını da içermektedir. Feminizm kuşaklarının başlangıç ve bitiş tarihlerini net bir biçimde belirlemek çok mümkün değildir. Ancak, Jennifer Baumgardner, 1840-1920 tarihleri arasını birinci kuşak, 1960-1988 tarihleri arasını ikinci kuşak ve 1988-2010 tarihleri arasını ise üçüncü kuşak olarak yorumlamıştır (Özdemir & Aydemir, 2019).

Birinci kuşak feminizm, kadınların oy hakkı mücadelesi ve vatandaşlık gibi kamusal alanda eşitlik talebi olarak ortaya çıkmıştır. İkinci kuşak feminizm ise, daha çok sosyal konuları ele almaktadır. Kadının bedeni, doğurganlık, savaş karşıtlığı, azınlık hakları gibi konular üzerinden şekillenmiştir. Birinci kuşak feminist hareket, batı ülkelerindeki kadınlar ile sınırlı kalırken, ikinci kuşak feminizm tüm dünyada cinsler arası eşitlik mücadelesini savunmaktadır. Üçüncü kuşak feminizm, kadınların sadece cinsiyet kimliği yüklenmesini yanlış bulmaktadır. Kadınların cinsiyetin yanında, farklı ırk, dil, din gibi kimlere de sahip oldukları ve bunların getirdiği sorunların her yerde aynı olmadığını savunmaktadırlar. Bu nedenle, beyaz, üst ve orta sınıf feminist anlayışını eleştirmektedirler.

Birinci kuşak feminizmin başlangıcının on sekizinci yüzyılda Fransız Devrimi’ne dayandığı görülmektedir. 1789 yılında Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ilan edilmiş ve bildirgede özgürlük, güvenlik, kanun önünde eşitlik ve devredilemez hakların vatandaşların sahip olması gereken doğal haklar olduğu ifadelerine yer verilmiştir. Ancak burada bahsedilen vatandaşlık yalnızca erkekleri kapsamaktadır. Bildirgede kadın haklarına yer verilmemesi üzerine devrime katılan Olympe de Gouges ilk feminist hareket sayılabilecek olan “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi”ni yayınlamıştır. Bu bildirgede, kadınların da erkekler ile eşit haklara sahip olması gerektiğini, yasal, siyasi ve sosyal anlamda erkekler ile eşit olmaları gerektiğini belirtmiş ve bu şekilde batıda kadın hareketlerinin başlamasına öncülük etmiştir (Öztürk, 2015).

Feminist hareketin gelişim sürecindeki en önemli eserlerden bir diğeri de İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Marry Wallstonecraft’ın 1792 yılında yayınlanan “Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi (A Vindication of The Rights of Women)” adlı eserinde kadınların kamusal alanda var olma hakları dile getirilmiştir. Eserde, kadınların varoluşlarının sadece erkeklere hizmet etmek olmadığı belirtilmektedir. Toplum içerisinde kadınların erkeklere hizmet etme algısı üzerine yetiştirilmeleri, kendilerini geliştirmelerinin önündeki engel olarak ifade edilmektedir. Bu engeli aşmanın en önemli yolunun ise kadınların eğitilmesi olduğu vurgulanmaktadır (Wallstonecraft, 2007).

Birinci kuşak feminizm hareketi çerçevesinde gelişen kadın hareketleri zamanla dünyanın pek çok yerinde karşılık bulmuştur. Kadınlar talep ettikleri vatandaşlık hakları için en temelde oy haklarını elde etmenin gerekli olduğunu düşünmekteydiler. 1800lerin ikinci yarısında İngiltere’de, ABD’de ve Avrupa’daki diğer ülkelerde kadınlar, bu gücü elde etmek adına direnişe geçmişlerdir. “Süfrajet (Suffragete)” olarak bilinen bu harekette kadınlar, açlık grevi gibi pasif direnişin yanında, yürüyüş ve gösteriler yapma, yapılan toplantıları bölme gibi yollarla mücadele etmişler hatta dükkânların vitrinlerini kırma gibi şiddet içeren eylemler de yapmışlardır. Bunların sonucunda İngiltere’de kadınlar 1928 yılında erkekler ile eşit oy hakkını elde etmişlerdir (Öztürk, 2015).

İlk kuşak feminizmin mücadele alanı, kadınların eğitim, miras, mülkiyet, eşit iş ücreti, vatandaşlık ve oy hakkı yasal gibi konularda cinsiyet ayrımının sona ermesini içermektedir. Kadınların bu talepleri doğrultusunda belirli yasal kazanımlar elde etmişlerdir. Bunlardan birisi, “eşit işe eşit ücret” ilkesinin 1918’de Versailles Antlaşması’nda yer almasının sağlanması ve bu ilkenin Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilmesidir (Kolay, 2015). Ayrıca verilen mücadeleler sonucunda kadınlar, 20 ülkede oy kullanma haklarını elde etmişlerdir.

Tablo 0-1.1. Dünyada Belli Ülkelerde Kadınların Seçme ve Seçilme Haklarının Kabul Edilmesi

Yıl	Ülke
1893	Yeni Zelanda Seçme Hakkı
1918	Seçilme Hakkı
1902	Avustralya Seçme Hakkı

1906	Finlandiya Seçme ve Seçilme Hakkı
1913	Norveç Seçme Hakkı
1915	Danimarka, İzlanda Seçme Hakkı
1917	Kanada Seçme Hakkı
1920	Seçilme hakkı
1940	Quebec Bölgesi Seçilme Hakkı
1918	Rusya Federasyonu Seçme ve Seçilme Hakkı
1918	Almanya Seçme ve Seçilme Hakkı
1918	Birleşik Krallık (30 yaş üstü, mülk sahibi kadınlara)
1928	Tüm Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı
1919	İsveç Seçme ve Seçilme Hakkı
1920	ABD Seçme ve Seçilme Hakkı
1930	Güney Afrika Cumh. Beyaz Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı
1984	Hint Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı
1994	Siyah Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı
1932	Brezilya Seçme ve Seçilme Hakkı
1934	Türkiye Seçme ve Seçilme Hakkı
1944	Fransa Seçme ve Seçilme Hakkı
1945	Japonya Seçme ve Seçilme Hakkı
1971	İsviçre Seçme ve Seçilme Hakkı
2003	Afganistan Seçme ve Seçilme Hakkı
2005	Kuveyt Seçme ve Seçilme Hakkı

(Inter-Parliamentary Union (2021), Women's Suffrage)

Tablo 1.1.'de daha ayrıntılı bir şekilde görüldüğü gibi, kadınların oy kullanma haklarını ilk elde ettikleri ülkeler Yeni Zelanda, Avustralya ve İskandinav ülkeleridir. Güney Afrika'da ise, kademeli bir hak kazanımı görülmektedir. 1930'da Güney Afrika'da

beyaz kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Uzun yıllar sonra, 1984 yılında Hint kadınlar ve 1994 yılında siyahi kadınlar seçme ve seçilme haklarını kazanmışlardır.

Tüm bu hak kazanımlarının ardından, kadınlar toplumda daha aktif rol almaya başlamışlardır. Ancak kamusal alanda yeni eşitsizlikler ile karşılaşmışlardır ve bu durum yeni hak taleplerini doğurmuştur. Yeni taleplerin ortaya çıktığı 1960-1990 yılları arası *ikinci kuşak feminizm* olarak adlandırılmaktadır. 1960'ların başında kadınlar, toplum içerisindeki rolleri sorgulamaya başlamışlardır. Sosyal alanda yaşadıkları eşitsizliklerin yanı sıra aile içerisinde de erkek egemen anlayışın devam ettiğini fark etmişlerdir. Kadınlar, yeni haklar kazanıp özgürleşmek yerine hem kamusal hem de özel alanda kendilerinden beklenen sorumluluklarla baskı altında kalmışlardır. Kadınlar elde ettikleri yasal haklara rağmen ataerkil toplum anlayışının kadınlara yüklediği kimlik ve roller sonraki nesillere aktarılmaktadır. Bu sebeple kadınlar, erkek egemen bir düzen içerisinde baskıdan tam anlamıyla kurtulamamaktadırlar (Özüdoğru, 2018). Bu doğrultuda, ikinci kuşak feminizmin mücadele ettikleri konular birinci kuşağa göre daha farklıdır. İkinci kuşak feminizmin ele aldığı temel konular, eskiden siyaset dışı kabul edilen çocuk bakımı, kürtaj, doğum kontrolü olmuştur. Toplumsal cinsiyete ait birçok sorunun aslında siyasetin bir ürünü olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Carol Hannis'in ortaya koyduğu "Kişisel olan politiktir" cümlesi feminist hareket için önemli bir slogan haline gelmiştir (Sumbas, 2015(a)).

İkinci kuşak feminizm hareketi döneminde kullanılan bir diğer önemli söylem ise, "kız kardeşlik (sisterhood)" kavramıdır. Kız kardeşlik ideolojisi, dünyadaki tüm kadınların dayanışma içerisinde olması ve yaşanan sorunlarla birlikte mücadele etme amacını içermektedir. Ancak bu terim temelde batı kaynaklı olup yalnızca batılı kadınların yaşadıkları sorunları kapsamaktadır (Özüdoğru, 2018). Bu anlayışa göre, dünyadaki bütün kadınlar aynı problemlerle baş etmektedir. Batılı feminizmin bu yaklaşımı batı haricindeki kadınların gerçek sorunlarının göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Yaşanan tüm sorunlar yerine, yalnızca batılı kadınların yaşadıkları sorunlar ile ortak bir mücadele algısı benimsetilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde yaşanan toplumsal gelişmelerin yanında feminizmin, 1980 yıllarında sosyal bilimler alanında da öne çıkmaya başladığı görülmektedir (Tür & Koyuncu, 2010).

Feministler bu dönemde, sosyal bilimlerin de toplumlar gibi erkek egemen bir anlayış üzerine inşa edilmesini sorgulamaya ve eleştirmeye başlamışlardır. Kadınlar akademik olarak da aktif olmaya başlamışlardır. Üniversitelerde kadınların sorunlarını araştırmak ve çözümler üretmek amacıyla “Kadın Çalışmaları” bölümleri açılmıştır. Feminist akademisyenler siyaset, kültür ve bilim alanlarında var olan toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını analiz etmişlerdir (Kolay, 2015).

1980li yılların sonunda, uluslararası alandaki gelişmelerin de etkisiyle *üçüncü kuşak feminizm* hareketi dönemi başlamıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve iki kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya geçiş ile birlikte bireyler kendilerini farklı kimliklerle tanımlamaya başlamışlardır (Tür & Koyuncu, 2010). Bu dönemde feministler ikinci kuşak feminizmin oluşturduğu evrensel kadın algısını eleştirmiş ve buna karşı çıkmışlardır. Kadınların cinsiyet kimliği altında tek tip olmadıklarını, bu kimliğin yanında farklı ırk, din ve etnik kimliklere sahip olduklarını savunmuşlardır. Bu noktada, kadınların mücadele ettikleri konuları belli bir sınıfa indirgemenin doğru olmadığını her bir bireyin ya da grubun karşılaştığı farklı sorunlar olduğu görüşündedirler.

Üçüncü kuşak feminizm döneminde farklı feminist yaklaşımlar ortaya çıkmıştır, bunlardan birisi olan Siyah Güney Afrika feminizmi de yalnızca cinsiyete odaklanmayı reddeder. Bu feminist yaklaşım, kadınların maruz kaldıkları birçok baskı deneyimine dayanmaktadır. Temiz suya erişim, barınma gibi sorunların batılı feminizm tanımı kapsamında olmadığına vurgu yapmaktadırlar (Burn, 2011). Post-kolonyal feminizm ise üçüncü kuşak feminizm dönemi içerisinde görülen bir başka yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, batılı devletler, geri kalmış olarak gördükleri toplumlara medeniyet götürme adı altında siyasi ve ekonomik egemenlik kurdukları gibi batılı feministler de eğitimsiz ve kurtarılmaya muhtaç gördükleri üçüncü dünya kadınlarına kendi söylemlerini empoze etme çabası içerisindeyler. Post kolonyal feminizm temel olarak bu kolonyal düşünceye karşı eleştirel bir teori olarak ortaya çıkmıştır. Gerçek bir evrensel feminizm anlayışı kurulmak isteniyorsa, dini, kültürel, etnik koşullar göz ardı edilmemelidir (Özüdoğru, 2018). Bu bağlamda üçüncü kuşak feministlerin ilgilendikleri konular, yalnızca kadın-erkek eşitliği ile sınırlı kalmamaktadır. Sosyal eşitlik, çevre sorunları, ekonomi, güvenlik konularına feminist bakış açısı ile yaklaşmışlardır. Afrikalı kadın yazarlar da bu dönemde kadınların Afrika’ya özgü sorunlarını ele almışlardır. Yazarların gündeme getirdikleri

evlilikte kadının rolü, çok eşlilik, kültürel sorunlar gibi konular Afrikalı feministlerin ilgilendikleri noktalar ile benzerlik göstermektedir (Güldere, 2019).

Kadınların yıllardır süre gelen hak arayışları, eşitlik talepleri ve baskıya karşı mücadeleleri sonucunda kendilerine toplumda daha etkin bir konum elde edebilmişlerdir. Erkeklerin hâkimiyetine dayanan cinsiyet toplumsal düzen algısının yıkılmasında önemli bir yol kat edilmiş ve yasal düzenlemeler ile toplumlar yeniden şekillenmeye başlamıştır. Kadınların oy hakkı ile başlayan mücadeleleri, siyaset ve uluslararası ilişkilerde günümüzde de devam eden bir etki meydana getirmiştir.

1.2. HÜKÜMETLERARASI ORGANİZASYONLARDA KADIN HAKLARINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, savaşın yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla, barış, güvenlik, eşitlik ve işbirliği hedefleri ile 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur. 10 Aralık 1948 yılında ise herkesin eşit haklara sahip olduğunu ifade eden “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” kabul edilmiştir. İnsan hakları adına çalışmalar yapan BM'in, kadınlara yönelik çalışmaları 1970li yıllardan sonra hız kazanmıştır.

Tablo 1.0-1. Birleşmiş Milletler Kadın Hakları Çalışmaları

1946	Kadın Statüsü Komisyonu
1975	Uluslararası Kadın Yılı
1975	BM Birinci Dünya Kadın Konferansı/Meksika
1976-1985	BM Kadın On Yılı
1979	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)
1980	BM İkinci Dünya Kadın Konferansı/Kopenhag
1985	BM Üçüncü Dünya Kadın Konferansı/Nairobi
1993	BM İkinci İnsan Hakları Konferansı/Viyana

1993	BM Genel Kurulu “Kadınlara Yönelik Şiddete Karşı Bildirge”
1995	BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı/Pekin
1996	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Odaklı Yaklaşım’ın BM Genel Kurul’unca BM’nin resmi politikası olarak kabul edilmesi
2000	BM Pekin +5 Siyasi Bildirgesi ve Eylem Platformu/New York
2005	BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve BM Pekin +5’in Gözden Geçirme ve Değerlendirme Toplantısı/New York
2015	Pekin Eylem Platformu’nun 20 yıllık incelemesi ve değerlendirmesi, Komisyonun 2015’teki 59. oturumu sırasında gerçekleşti
2020	Pekin Eylem Platformu’nun 25 yıllık bir incelemesi ve değerlendirmesi (Mart 2020’de yapılacak olan Kadının Statüsü Komisyonu’nun 64. oturumunda yapılacaktı. Covid-19 endişesi sebebiyle, oturum, bir sonraki bildirime kadar askıya alındı.)

(United Nations, Conferences/Women and Gender Equality, 2021)

Öncelikle, kadınların şartlarını iyileştirmeye yönelik adımlar atmak amacıyla, BM organlarından Ekonomik ve Sosyal Konsey’in bir alt dalı olarak 1946 yılında, “Kadının Statüsü Komisyonu” (The Commission on the Status of Women) kurulmuştur. Komisyon, 45 üye ülkeden oluşmaktadır. Üyeler; Afrika, Asya, Latin Amerika, Doğu Avrupa başta olmak üzere diğer ülkelerden oluşmaktadır. Komisyon, kadınlara yönelik ayrımcılığın sonlandırılması, kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların eğitim, siyasi, ekonomik alanlarda yaşadıkları insan hakları ihlallerinin çözümü için tavsiyelerde bulunmaktadır. Yaptığı faaliyetlere rağmen, Kadının Statüsü Komisyonu 1970lere kadar marjinal olarak görülmekten kurtulamamıştır. 1975 yılı, Kadının Statüsü Komisyonu tavsiyesi ile “Uluslararası Kadınlar Yılı” ilan edilmiştir (Biter, 2017).

1975 yılında, ilk uluslararası kadın konferansı Meksika’da gerçekleştirilmiştir. Bu konferansa 1000 kadın katılmıştır. Burada, “Kadının Eşitlik, Kalkınma ve Barışa Katkıları Meksika Deklarasyonu ve Uluslararası Kadın Yılı’nın Hedeflerinin Gerçekleştirilmesi İçin Dünya Eylem Planı” kabul edilmiştir. Ayrıca, BM, 1975-1985 yılları arasını, tüm dünya devletlerini kadınların toplumsal konumlarını iyileştirmeye teşvik için “Uluslararası Kadın On Yılı” ilan etmiştir. Bunların yanı sıra, 1976’da “BM Kadın İçin Gelişme Fonu” (UN Development For Women: UNIFEM) düzenlenmiştir ve “Kadının Gelişimi İçin Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü” (International

Research and Training Institute for Advancement of Women: INSTRAW) kurulmuştur (United Nations, A Brief History of The Commition on the Status of Women).

18 Aralık 1979 yılında BM bünyesindeki on altı insan hakları sözleşmesinden biri olan “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (Committee of the Elimination of Discrimination Against Women: CEDAW) imzalanmış ve 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye 187 devlet taraftır ve sözleşmenin taraf devletler üzerinde bağlayıcı vardır. Sözleşmeye göre taraf devletler; kadınlara yönelik hak eşitliği ve insan onuruna saygı ilkelerini tesis edeceklerini, kadınların erkeklerle eşit koşullarda ülkelerinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına katılımının önündeki engelleri kaldıracaklarının garantisini vermektedir. Ayrıca, toplumun ve ailenin refahının sağlanması ve kadınların kendi ülkelerinin ve insanlığın hizmetindeki potansiyellerinin tam olarak gerçekleştirmelerini sağlayacaklarını, hakkaniyete ve adalete dayalı yeni uluslararası ekonomik düzenin kurulmasını taahhüt etmektedirler (United Nations Human Rights Office of the High Comissioner, 1979). Bu çerçevede devletler, CEDAW Komitesi’ne her dört yılda bir rapor sunmaktadır. Komitenin yasal bağlayıcılığı sebebi ile kadınlar, karşılaştıkları hak ihlalleri karşısında iç hukuk yollarının ardından komiteye başvurabilmektedirler (Biter, 2017).

Sözleşmenin ilk on altı maddesi kadın haklarına yönelik düzenlemeleri, geri kalan on dört maddesi ise, sözleşmenin uygulanmasına dair kuralları içermektedir. Kadınların insan haklarına yönelik ilk on altı maddenin kapsamı üç başlıkta incelenebilmektedir. Birincisi, anneliğe dair alınacak özel tutumların ayrımcılık olarak değerlendirilmemesi, ikincisi, sosyal ve kültürel faktörlerin cinsiyet bağlamında yeniden şekillendirilmesi, üçüncüsü, siyasal katılım, vatandaşlık, evlilik, eğitim gibi toplumsal konularda ayrımcılığın önlenmesi şeklindedir (Öztürk, 2015).

İkinci Dünya Kadın Konferansı, 1980 yılında, Kopenhag’da düzenlenmiştir. Bu konferansın ana konusu kadına karşı şiddet olmuştur. Bunun ardından, 1985 yılında, Üçüncü Dünya Kadın Konferansı, Nairobi’de gerçekleştirilmiştir. Konferansa 14.000’den fazla kadın katılmıştır. Bu yıllarda ekonomik kriz gibi uluslararası gelişmeler nedeniyle kadın çalışmaları için kaynak ayrılamamış hedeflerde geriye düşülmüştür. Bu sebeple konferansta, İleriye Dönük Stratejiler Belgesi kabul edilmiştir. 1993 yılında gerçekleştirilen Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda Viyana Deklarasyonu ilan

edilmiştir. Deklarasyonun 18. maddesi ile kadınların evrensel insan haklarının ayrılmaz bir bütün olduğu resmen kabul edilmiştir. 1995 yılında Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı eşitlik, kalkınma ve barış konuları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bir önceki konferansta hedeflenen maddelerin başarısız olduğu görülmüştür ve “Pekin +5 Gözlem” programı kabul edilmiştir. Programa göre, hükümetlere, sivil toplum kuruluşlarına, eğitimde eşitsizlik, güç paylaşımı, siyasete ve karar almaya dâhil olma ve kadının gelişmesi noktalarında hedefler paylaşılmıştır (Doğan & Özlük, 2016).

Kadınların insan haklarına yönelik gerçekleştirilen bir başka eylem ise, BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararlardır. Konsey farklı tarihlerde olmak üzere üç karar almıştır. Bunlardan ilki, 31 Ekim 2000 tarihinde alınan 1325 sayılı BM Kararı’dır. Bu kararın konusu, savaş ve çatışmaların kadınlar üzerinde oluşturduğu olumsuz durumlardır. Kadınların, savaş ve çatışma durumlarında göçe mecbur bırakıldıkları, cinsel şiddete ve farklı türden pek çok şiddet gibi sorunlara karşı karşıya kaldıkları ifade edilmektedir. 1325 sayılı karar, herhangi bir savaş kararı alınırken pasif durumda olan kadınların, karar mekanizmalarına katılımının artırılmasına odaklanmaktadır. Kadınların deneyimlerinin paylaşımlarının, taleplerinin dile getirilmesinin yeniden inşa döneminde kadın hakları açısından olumlu olacağı belirtilmektedir.

Güvenlik Konseyi’nin aldığı ikinci karar, 19 Haziran 2008 yılında kabul edilen, 1820 Sayılı Karar’dır. Bu karar ile savaş ve çatışmalarda cinsel şiddeti önlemeyi, devletleri sorumluluk almaya yönlendirerek başarmayı hedeflemişlerdir. BM Güvenlik Konseyi, tedbir ve teşviklerin yanında, şiddet uygulayanların cezalandırılmasını taahhüt etmiştir. Ayrıca, güvenlik kuvvetlerinin ve askeri güçlerin cinsel şiddeti önlemeye yönelik eğitimler alması vurgusu yapılmıştır. 1820 sayılı karar, yalnızca çatışma durumlarını kapsadığı, kadınların günlük yaşantılarında karşılaştıkları taciz ve tecavüz vakalarının göz ardı edildiği izlenimi nedeniyle eleştirilmektedir. Bunun üzerine, BM Güvenlik Konseyi, 30 Ekim 2009 tarihinde, 1889 Sayılı Kararı kabul etmiştir. Bu karar, kadına şiddet sorunlarını daha geniş bir bakış açısı ile ele almaktadır ve devletlere, teknik yardım ve danışmanlığı da kapsamaktadır. BM Genel Sekreterliği’nden kadın haklarına yönelik bir rapor talep edilmesi, kararın farklı kurumları içermesi yönünden önem arz etmektedir (Biter, 2017).

Kadınların oy hakkı elde amacıyla başladıkları mücadeleler, yıllar içerisinde gelişerek uluslararası boyutta kabul gören eylemler haline gelmiştir. Ayrıca, atılan somut adımlar, kadınların maruz kaldıkları insan hakkı ihlalleri, şiddet, ayrımcılığa yönelik feminist organizasyonların ve kadın grupların etkinliklerinin artmasında etkili olmuştur. Uluslararası sistem, siyasette ve toplumda, kadınlara daha eşit olanaklar sunma gayreti içerisinde olan bir yapıya dönüşmektedir.

1.3. GÜNÜMÜZ SİYASETİNDE KADINLARIN KONUMU

Kadınların uzun yıllar süren seçme ve seçilme haklarını kazanma mücadeleleri sürecinin ardından günümüzde baktığımızda artık kadınlar, özgür bir şekilde siyasi faaliyetlere katılabilmektedir. Kadınların siyasete katılımı yıllar içerisinde düzenli bir şekilde artmıştır. 2020 yılı verilerine göre, kadınların meclisteki sandalye oranı yüzde 24,9'a ulaşmıştır (Inter-Parliamentary Union, 2020). Ancak bu oran, kadınların siyasete katılımı için hedeflenen düzeyde değildir. Kadınların çıkarlarının daha efektif bir şekilde savunulması kadınların siyasi temsili ile ilişkilidir. Erkekler çoğu durumda kadınların sorunlarını göz ardı edebilmektedirler. Bu nedenle, siyasette hem ulusal hem de yerel düzeyde kadınların yeterli temsili, kadınların sorunlarının çözümünü içeren politikaların yapılması için önemlidir.

Kadınların siyasete yasal olarak erişmesi mümkün olsa da, ne yazık ki, bu statüye ulaşmalarını engelleyecek faktörler günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bunlardan bazıları; sınırlı eğitim imkânları, özel alanlarından geriye kalan vaktin kısıtlı olması, ekonomik gücün yetersizliği, şiddet ve tacizdir. Ekonomik gücün varlığı, siyasi güç için bir garanti vermiyor olsa bile, siyasi güce erişimde önem arz etmektedir. Günümüzde siyasetçiler seçmenlerin davranışlarını şekillendirmek amacıyla kampanyalar düzenlemektedirler. Bu kampanyalar ile birlikte siyaset oldukça maliyetli bir uğraş haline gelmiştir. Güç hiyerarşisine göre, ekonomik güç siyasi gücün altında görülmektedir ve bir üst basamağa ulaşmak için ekonomik gücün gerekli olduğu var sayılmaktadır. Ancak kadınlar, kampanyalara destek verme, adaylıklarını finanse etme konusunda erkeklere göre daha az olanağa sahip olmaktadır.

Siyaset için ekonomik güç kadar önemli olan bir diğer kaynak ise zamandır. Çalışan veya çalışmayan fark etmeksizin ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumlulukların

büyük bir payı hala kadınların üzerindedir. Bu durum, kadınları siyasete ayıracakları vakitten mahrum bırakmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre, kadınların siyasi kariyerlerine erkeklere göre daha geç yaşta başlama eğiliminde oldukları ve erkeklere kıyasla evli ya da çocuk sahibi olma olasılıklarının düşük olduğu sonucuna varılmıştır (Paxton & Hughes, 2014). Kadınların siyasi konumlara erişebilmesi için erkekler ile eşit fırsatlara sahip olması sağlanmalıdır. Bunun için yukarıda bahsedilen şiddet, taciz gibi olumsuz faktörlerin ve diğer güç eşitsizliklerinin giderilmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Siyasal yaşama katılım demokrasinin de bir gereğidir. Yönetim ile toplum arasındaki ilişkinin boyutu demokrasinin niteliğini göstermektedir. Bu nedenle, kadınların ve erkeklerin aynı şartlar altında siyasete katılımları sağlıklı bir demokrasi için önemli bir koşuldur. Kadın-erkek arasındaki eşitliğin sağlanması dışında, kadınların siyasete katılımının demokrasiyi zenginleştireceği şeklinde bir bakış açısı vardır. Kadınlar, toplumun büyük bir kesimi oluşturmaktadırlar. Sahip oldukları farklı deneyimler ve yeni fikirler ile siyasette yer almaları çeşitli seslerin çıkmasına olanak sağlayacaktır. Siyaset içerisinde fikirlerin zenginliği ile demokratik ortamın da gelişeceğine inanılmaktadır (Sumbas, 2015(b)).

Devletler ve siyasi partiler, kadınların siyasete erişiminin önündeki faktörler ile mücadele etmek, fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla, kadınların ulusal parlamentolarda temsilini artırmak amacıyla yasal bir tedbir olarak kota uygulamasını hayata geçirmişlerdir. Kota uygulaması ile seçimlerde kadınlara belli bir oranda pay ayırma amacını ifade etmektedir. Üç tür kota uygulaması bulunmaktadır; aday kotası (candidate), rezerve koltuk kotası (reserved seats) ve siyasi parti kotaları (political party).

Aday kotası, yasal ya da yasama kotaları olarak da adlandırılmaktadır. Aday kotası, bir ülkedeki tüm siyasi partilerin belirli bir oranda kadın aday göstermesini gerektirir. Bu kotanın uygulandığı ülkelerde parlamentodaki kadın oranı yüzde 23'tür. Rezerve koltuk kotası sisteminde, toplam adayların veya kadın adayların sayısına bakılmaksızın, meclisteki belirli sandalyeler yalnızca kadınlar tarafından doldurulabilmektedir. Buna nedenle, kadınlar kendilerine ayrılmış koltuklar dışında da mücadele edebilmelerine rağmen mecliste seçilecek olan asgari kadın yüzdesi garanti edilmektedir. Bu sistem, belli bir katılım oranı zorunlu kıldığından dolayı bilinçli bir

katılımının sağlanmadığı yönünde eleştirilmektedir. Ürdün, Ruanda ve Uganda rezerve koltuk kotası uygulayan ülkelerdendir. Siyasi parti kotaları ise, isteğe bağlı kotalardır. Siyasi parti kontenjanları, partilerin iç kuralları ile düzenlenmektedir. Buna göre, siyasi partiler, adaylarından yüzde kaçının kadın olacağını kendileri açıklamaktadırlar (Paxton & Hughes, 2014).

Tablo 1.0-1. Kadın Meclis Üyelerinin Oranına Göre İlk 20 Ülkedeki Toplumsal Cinsiyet Kotaları, Tek Meclisli Parlamentolar veya Alt Meclisler, 2020

Ülke	Kadın Yüzdesi	Kota
1. Ruanda	61.3	Var**
2. Küba	53.2	Yok
3. Bolivya	53.1	Var ***
4. Birleşik Arap Emirlikleri	50.0	Var **
5. Meksika	48.2	Var ***
6. Nikaragua	47.3	Var ***
7. İsveç	47.0	Var *
8. Grenada	46.7	Yok
9. Andorra	46.4	Yok
10. Güney Afrika	46.4	Var *
11. Finlandiya	46.0	Yok
12. Kosta Rika	45.6	Var **
13. İspanya	44.0	Var ***
14. Senegal	43.0	Var **
15. Namibya	42.7	Var *
16. İsviçre	41.5	Var *
17. Norveç	41.4	Var *
18. Mozambik	41.2	Var *
19. Arjantin	40.9	Var **
20. Yeni Zelanda	40.8	Var *

Var* Gönüllü parti kotası

Var** Kanunla getirilmiş kota (ayrılmış üye sayıları ve kanunla getirilmiş aday kotası)

Var*** Kanunla getirilmiş kotalar ve parti kotaları

(Inter-Parliamentary Union, 2020)

1995 yılı öncesinde cinsiyet kotasını uygulayan yalnızca Nepal ve Arjantin ülkeleri bulunmaktaydı. Zaman içerisinde cinsiyet kotaları dünyadaki çoğu devlet tarafından benimsenmiştir. Günümüzde ise, seksen bir ülkede cinsiyet kotalarına uygun düzenlemelerle seçimler yapılmaktadır. Tablo 1.3.'te tek meclisli parlamentolar veya alt meclislerdeki kadın meclis üye oranlarına göre ilk yirmi ülke sıralanmaktadır. Buna göre, dünyada en yüksek oranda kadın meclis üyelerine sahip olan yirmi ülkeden on altısı cinsiyet kotası uygulamaktadır. Kotaları uygulayan 40 mecliste yüzde 30,03 oranında kadın temsili sağlanmıştır. Kota düzeni olmayan ülkelerde ise, 28 mecliste ancak yüzde 17,9 oranında kadın temsiline ulaşılmıştır (Inter-Parliamentary Union, 2020).

Kadınların siyasal temsilde sayılarının artması her zaman nitelikli sonuçlar alındığının göstergesi olmamaktadır. Ancak, kadınların siyasette görünür olmalarının, kadınların hassasiyetleri doğrultusunda politikalar üretilmesinde oldukça önemli katkıları bulunmaktadır. Karar alma mekanizmalarında yüzde 30'luk oran, kritik eşik olarak adlandırılmaktadır. Kadınların da yapılan politikalarda söz alabilmeleri ve etkili olabilmeleri için bu eşiğe ulaşmaları önemlidir. Bunun yanı sıra, kadınların siyasetteki görünürlükleri, gençleri ve siyaset dışındaki kadınları, siyaset ile uğraşmaları yönünde teşvik etmektedir. Bu duruma örnek olarak, Şili'de 2005 yılında yapılan seçimlerde Michelle Bachelet'in seçilmesi ile o dönemde kadın bakanların sayısı yüzde 36,4'e çıkması verilebilir (Sumbas, 2015(b)).

Kadınların siyasete katılımını artırmak amacıyla, kadın kotası uygulamaları, kadın hareketleri ve kadın-erkek eşitliğine dayanan siyasi bir gelenek oluşturma gibi adımlar büyük ölçüde ilerleme sağlamıştır. 1995 yılında Pekin'de düzenlenen BM Dünya Dördüncü Kadın Konferansı'nda siyasette kadın erkek arasında tam eşitlik hedefi belirlenmiştir. 1995 senesinde, meclislerdeki kadın oranı yüzde 11,3'tü, günümüzde ise, bu rakam, iki katından fazla bir oran ile neredeyse yüzde 25'e ulaşmaktadır. Fakat 2020 yılı verilerine göre, dünyada parlamentolarda yüzde 50 oranına ulaşan ve bu oranı geçen

yalnızca dört ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin başında, yüzde 61,3 ile Ruanda gelmektedir. Ruanda aynı zamanda, 2013 yılında, meclisinde kadın temsilci oranı yüzde 60'ı geçen ilk ülke olmuştur. Yüzde 50 bandını geçen diğer üç ülke ise, son 25 yılda, yüzde +50 artış ile Küba, +42,8 ile Bolivya ve 42,3 artış ile Birleşik Arap Emirlikleri'dir.

Tablo 1.0-2. Tek Meclisli Parlamentolar ve Alt Meclislerde Kadın Katılımının En Yüksek Olduğu On Ülke, 1995–2020

1995		2020	
Ülke	Kadınların Yüzdesi	Ülke	Kadınların Yüzdesi
İsveç	40,4	Ruanda	61,3
Norveç	39,4	Küba	53,2
Danimarka	33,5	Bolivya	53,1
Finlandiya	33,5	Birleşik Arap Emirlikleri	50,0
Hollanda	32,7	Meksika	48,2
Seyşeller	27,3	Nikaragua	47,3
Avusturya	26,8	İsveç	47,0
Almanya	26,3	Grenada	46,7
İzlanda	25,4	Andorra	46,4
Arjantin	25,3	Güney Afrika	46,4

(Inter-Parliamentary Union, 2020; 2)

Bölgesel olarak değerlendirildiğinde, Tablo 1.4'te de görüldüğü gibi, 1995 yılında kadın temsil oranının en yüksek olduğu ülkelerin çoğunun Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir. Günümüzde ise, Avrupa artık lider durumda değildir. Buna rağmen, İskandinav ülkeleri yüzde 40 bandının altına inmemektedirler. İskandinav ülkeleri hem Avrupa'da hem dünyada yıllardır istikrarlı bir şekilde kadınların siyasete katıldıkları ülkelerdir. Kadınların İskandinav ülkelerinde siyasal katılımı bu kadar başarılı olmasında kadınların yüksek düzeyde eğitimi, iş gücüne katılımı, orantılı seçim sistemleri, iyi örgütlenmiş kadın hareketleri etkili olmaktadır.

İskandinavlarda eşitlik etiği oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu düşünceleri siyaset yaparken uyum ve hürmetin öne çıkmasını sağlamaktadır. Bu ülkelerde siyasetteki kadınların, aile, eğitim, çevre bakanlıkları gibi kabine pozisyonları dışına çıkabilmiş olmaları da siyasi başarı olarak görülmektedir. İskandinav ülkelerinin geleneklerinde de kadınlara, erkekler ile eşit olmasalar bile, belirli haklar verilmekteydi. Kadınlar orta çağda bile mülk sahibi olabilmekteydiler, boşanma hakları vardı ve haneleri yönetme yetkilerine sahiptiler (Paxton & Hughes, 2014). Diğer Avrupa ülkeleri sıralamada lider pozisyonlarını kaybetmiş olsalar da parlamentolardaki kadın oranları her dönem artış göstererek ilerlemiştir. Balkan Devletleri'nde de olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Özellikle kota uygulaması ile birlikte Kuzey Makedonya bölgenin en yüksek kadın adaylarına sahip ülkesi durumuna gelmiştir (Inter-Parliamentary Union, 2020).

Amerika kıtasal olarak incelendiğinde, meclislerdeki kadın oranları en yüksek ülkelere üçü (Bolivya, Küba, Meksika) bu bölgede bulunmaktadır. 1990larda kabul edilen kota uygulamalarının yanında ulusal mahkemelerin de cinsiyet eşitliğini destekleyen eylemlerde bulunması siyasette kadınların artışını sağlamıştır. Bolivya'da cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla 2010'da çıkarılan kanuna uymayan parti listeleri kabul edilmemiştir (Inter-Parliamentary Union, 2020). Hedeflerin uygulanmasında kontrol mekanizmalarının da etkin olması, siyasette kadın erkek eşitliğine olumlu katkılar sağlamaktadır.

ABD'nde kadınların alt mecliste temsil oranları son 25 yılda yüzde 10 oranında artarak yüzde 29'a yükselmiştir. Kanada'da yine aynı oranda artış ile yüzde 23,4 düzeyine gelmiştir. Bu artışlara rağmen ABD ve Kanada'da kadınların dezavantajlı durumlarının devamına sebep olan durumlar söz konusudur. Seçim sistemleri, medyanın önyargılı yaklaşımı, cinsiyete göre bağış toplanması bu devletlerde cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir. Ancak yine de sivil toplumun baskısı ve yoğun çalışmaları ile meclis üyelerinde artış söz konusudur (Inter-Parliamentary Union, 2020).

Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesinde, kadınların diğer ülkelere göre siyasete aktif katılımları daha geç tarihlerde gerçekleşmiştir. Batının popüler anlayışı, bunun Arap kültürü ve dinin baskıcı yönüyle alakalı olduğu yönündedir. Ancak bölgenin tamamı için böyle bir genelleme yapmak doğru olmamaktadır. Kuzey Afrika'da Arapların yanı sıra, Emaziğer (Berberiler), Orta Doğu'da, Kürtler, Türkler ve Yahudiler de yer almaktadır

(Paxton & Hughes, 2014). Arap kültürünün tamamen baskıcı olduğunu söylemek doğru olmasa da, bu coğrafyada diktatör yönetimlerin insanları baskı altına alan politikaları olduğunu söylemek mümkündür. Diktatör rejimlere karşı 2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı olarak adlandırılan ayaklanmalardan sonra kadınların parlamentolarda temsil sayısında artış görülmüştür (Inter-Parliamentary Union, 2020).

1995-2010 yılları arasında her sene bir puan artış gözlenirken, 2010-2015 yılları arasında bu fark altı puanlık yüzdeye ulaşmıştır. Bu bölgede, 2002 yılında kota uygulamasını kabul eden ilk ülke Fas'tır. Daha sonra bunu, Irak (2005), Sudan (2008), Suudi Arabistan (2011), Cezayir, Ürdün, Libya ve Moritanya (2012), Mısır ve Tunus (2014) ve Birleşik Arap Emirlikleri takip etmiştir. Kadın kotaları dışında bazı ülkelerde farklı mevzuatlar da kabul edilmiştir. 2016 yılında Cezayir'de kadınlara karşı şiddetin ve cinsel tacizin cezalandırılması kanunu yürürlüğe girmiştir. 2017 yılında Tunus da aynı kanunu kabul etmiştir. Son yıllarda Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesindeki kadın temsil oranlarına bakıldığında artışın eskisi kadar fazla olmadığı görülmektedir. 2015 ile 2020 yılları arasında kadınların parlamentolardaki temsilindeki artış oranı yüzde 0,5'e düşmüştür ve parlamentolardaki kadınların yüzdesi 16,6'dır (Inter-Parliamentary Union, 2020).

Afrika'da Sahraaltı bölgesine bakıldığında öne çıkan ülke Ruanda olmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi hem dünyada hem de Afrika'da kadın temsilde birinci sıradadır. 1990 ile 2010 yılları arasında Sahraaltı Afrika'da kadınların siyasi temsilde büyük bir artış oldu. Günümüzde ise, bölgedeki 11 ülkede kadınlar, parlamentonun yüzde 30'undan fazlasını oluşturmaktadır. Ruanda (%61,3), Güney Afrika (%46,4), Senegal (%43,0), Namibya (%42,7) ve Mozambik (%41,2) ise yüzde 40 oranının üstüne çıkan beş ülkedir (Inter-Parliamentary Union, 2020). Afrika'da kadınların siyaset ile olan etkileşimi ikinci bölümde daha ayrıntılı anlatılacağından burada yalnızca kadınların siyasete katılım oranları verilmektedir.

Asya bölgesi, 1995 Pekin Bildirgesi'nden beri parlamentodaki kadın artışı en yavaş olan bölgedir. 1995 yılında yüzde 13,2 olan oran, 2020 yılında yüzde 20'ye çıkmıştır ve 2020 yılında yalnızca üç ülke (Doğu Timor (%38,5), Nepal (%32,7) ve Özbekistan (%32)) yüzde 30 eşiğinin üzerine çıkabilmiştir. Nepal'de 2015 yılında Bidhya Devi Bhandari, ilk kadın başkan olarak seçilmiştir. Nepal'in 2015 Anayasasına, Federal

Parlamentolarda başkan veya başkan yardımcının kadın olma şartı koyulmuştur. Ne yazık ki, 2018'den beri kadınlar parlamentoya başkan olarak seçilmemektedirler. 2001 yılında Afganistan'da Taliban'ın devrilmesi ile uluslararası baskılarla, 2004 yılında alt meclisin yüzde 27'sinin kadınlara ayrılacağı bir maddesi bulunan bir anayasa kabul edilmiştir. Bu yıllarda atılan adımlar kadınlar için umur vaat ediciydi. Ancak, 15 Ağustos 2021 tarihi itibarıyla ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle Taliban tekrar gücü ele geçirmiştir. Taliban, toplumun desteğini kazanmak adına, kız çocuklarının eğitimlerine, kadın doktor ve hemşirelerin görevine devam edeceği gibi ılımlı mesajlar vermiş mesajlar vermiş olsa da ülkedeki güvensizlik durumu ve şiddet tehdit devam etmektedir (Üren, 2021).

Pasifik bölgesi parlamentodaki kadın sayısı oranında dünya sıralamasının en gerisindedir. Aynı zamanda, dünyada parlamentosunda kadın üye olmayan ülkeler de bu bölgededir. Pasifik bölgesinde artış oranları ve parlamentodaki kadın sayısı en yüksek olan iki ülke Avustralya (%30,5) ve Yeni Zelanda (%40,8)'dir. Bölge genelinde ise bu oran yüzde 19,4'tür. 2020 yılı verilerine göre parlamentosunda kadın bulunmayan üç ülke; Mikronezya Federal Devletleri, Papua Yeni Gine ve Vanuatu'dur (Inter-Parliamentary Union, 2020).

Dünya geneline bakıldığında, kadınlar, erkeklere tam eşitlik çerçevesinde olmasa da, siyasete katılabilmektedirler. Günümüzde yerel ve ulusal yönetimlerde, devlet başkanı, bakan veya belediye başkanı konumlarına ulaşabilmektedirler. Kadınlar artık, siyasetin bir nesnesi olmaktan çıkıp, öznesi haline gelmişlerdir. Vatandaş olarak görülme, haklarının erkekler tarafından savunulduğu düşünülen ataerkil anlayışın değişmesi için mücadele vermişlerdir. Artık kadınlar kendi iradeleri doğrultusunda istedikleri adaylar için oy verebilmekte ve seçimlere katılabilmektedirler. Sorunlarını, duyarlı oldukları konuları kendileri hem yerel hem de ulusal mercilerde ifade edebilmektedirler ve bu yönde kanunlar çıkarma noktasında aktif rol oynayabilmektedirler.

Yaşanan gelişmelere rağmen kadınlar siyasete erkekler ile aynı düzeyde erişim imkânlarına sahip değildir. Siyaset mekanizması erkekler tarafından dizayn edilmiştir. Siyasi kurumların çalışma düzenleri de erkeklere uygun bir biçimde işlemektedir. Eskisi kadar olmasa da ev içi sorumluluklar ve çocuk bakımı gibi konular günümüzde çoğunlukla kadınların sorumluluğundadır. Meclislerin geç saatlere kadar faaliyetlerine

devam etmesi kadınların siyasete katılmalarına engel teşkil etmektedir. Güney Afrika Cumhuriyeti, bu konunun çözümü için örnek olacak bir uygulama hayata geçirmiştir. Meclis takvimini okul takvimine uygun olarak düzenlenmiştir, çocukların okul çıkışlarına göre meclisin çalışma saatleri ayarlanmış ve tatillerinde meclisin de tatil olması sağlanmıştır (Paxton & Hughes, 2014).

Kadınların siyasete katılacakları ortamları güçlendirme adına yapılabilecek çalışmalar çeşitlendirilebilir. Hükümetler, kadınların siyasete teşviki için bütçe ayırarak, mevzuatlarını ve politikalarını kadınların siyasete katılımı kolaylaştıracak biçimde düzenlemelidirler. Siyasi partiler, kota sistemlerini yaygınlaştırabilir, parti içerisinde liderlik makamlarında dönüşümlü bir biçimde bulunabilir ve aday seçimlerinde eşit bir şekilde yarışabilmeleri için dengeli bütçe uygulamaları yapılabilir. Bu şekilde, kadınlar var oldukları toplumda isteklerine yanıt bulabilirler.

Günümüze kadar zaman içerisinde değişen toplumsal cinsiyet rollerinin algılanış biçimi gibi bundan sonra da bu dönüşüm devam edecektir. Burada önemli olan nokta erkeklerin ve kadınların ayrı ayrı sorumlulukları olarak görülen işlerin aslında birbirleri tarafından da yapılabilecek olmasının görülmesidir. Herkesin eşit sorumluluklara sahip olabileceğinin farkındalığı sağlandıktan sonra kadınlar ve erkekler birey ve vatandaş olarak ele alınabilmektedirler. Bu noktadan sonra, cinsiyet, din veya kimlik fark etmeksizin çeşitli grupların talepleri devletler tarafından güvence altına alınmalıdır. Kadınlar şu ana kadar verdikleri mücadelelerde buna vurgu yapmışlar ve kamusal alana dâhil olup bu alanda çizilen çerçevelerin dışına çıkarak, siyasete yeni bir anlayış getirmişlerdir.

BÖLÜM 2

2. AFRIKA SİYASETİNDE KADIN

Afrika’da kadınlar çok eski tarihlerden beri toplum içerisinde aktif olarak var olmuşlardır. Önceki dönemlerde tarihi bilgilerin eksikliği ya da tam analiz edilememesi gibi sebepler nedeniyle geri planda kalmışlardır. Afrika tarihi incelendiğinde kaynaklar genellikle kolonyalizm dönemi ve sonrasını ele almaktadırlar. Avrupalı devletlerin, Afrika’ya gelerek yeni siyasi ve ekonomik düzen kurmalarının, kültürlerini empoze ederek toplumları kendi algılarına göre inşa etmelerinin rolü tarihin bu şekilde incelenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Avrupalıların erkek egemen cinsiyetçi yaklaşımları tarihi kayıtlara da yansımıştır. Afrika toplumlarının kolonyalizm öncesi tarihini tamamen görmezden gelinmesinin yanında, kolonyalizm dönemi ve sonrasında kadınlara da gerektiği kadar yer verilmemiştir. Toplumları şekillendiren ve geleceğe yön veren kültür ve toplumun bir parçası olan kadınlar göz ardı edilmişlerdir.

Afrika kıtasının büyüklüğü ve etnik grupların fazlalığı birçok ulusun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kolonyalizm dönemi öncesi Afrika’da kurulan medeniyetler de çok zengin kültür ve anlayışa sahiplerdir. Her biri farklı siyasi sistemlere, ekonomik koşullara ve toplumsal yapılara sahip olabilmekteydiler. Bölgelere göre, farklı anaerkil ve ataerkil toplumlar bulunmaktaydı. Ancak prekolonyal dönemde Afrikalı toplumsal rollerde kadın ve erkekler arasında bir geçişkenlik mevcuttu ve toplumlarda cinsiyet eşitliği yaygındı. Afrikalı toplumlarda sosyal rollerde eşitlik olması bunun kritik güç konumlarında her zaman geçerli olduğu anlamına gelmemektedir. Böyle bir duruma, prekolonyal dönemde Botsvana’da rastlanmaktadır. Kolonyalizm dönemi öncesinde yarı demokratik bir yönetim biçimine sahip olan Botsvana’da siyasi fikirlerin gündeme getirilip tartışıldığı Kgotla adında bir kurum bulunmaktaydı. Ancak bu kurumda, Antik Yunan devletlerinde olduğu gibi yalnızca erkekler katılabilmekteydi. Kadınlar ve toplum içerisinde ikincil görünen halklar Kgotlalara katılamamaktaydılar (Bayram, 2014). Kolonyalizm dönemi Afrika’da Botsvana gibi örnekler mevcut olsa da toplumlarda erkek

veya kadın hükümdar olması fark etmeksizin ana soya, anneliğe, ailedeki yaşlı kadınlara oldukça değer verildiği görülmektedir (Saidi, 2020).

Afrika’da kadınlara verilen değer kolonyalizm dönemi ile birlikte azalmıştır. Kadınların, mülkiyet ve miras gibi hakları ellerinden alınmıştır. Yaptıkları işlerin karşılığı verilmeyerek değersizleştirilmiş ve köle ticaretinde kullanılmışlardır. Ancak Afrikalı kadınlar, yaşadıkları zorluklar karşısında kolonyalizm dönemi ve sonrasında büyük direnç göstermiş ve mücadele vermişlerdir. Bunun sonucunda, belirli haklarını kazanmışlardır. Günümüzde kurulan Afrikalı modern devletlerde siyasete etkin katılımları ile kadın hakları ve yaşanan sorunların çözümleri için faaliyet göstermektedirler.

2.1. PRE-KOLONYAL DÖNEMDE AFRİKA’DA KADIN

Günümüz Afrika’sının kadını anlamak için Afrika tarihindeki kadınlara ışık tutmak gerekmektedir. Ancak, Afrika’nın kolonyalizm öncesi tarihine ve o döneme dair kaynaklara ulaşmak kolay olmamaktadır. Araştırma başlığı, kolonyalizm dönemi öncesi kadına indirgendiğinde bilgiye erişim daha da kısıtlı olmaktadır. Bu durumun sebebi olarak, Afrika gibi geniş bir coğrafyada her toplumun yazılı tarihi benimsememesi ve kültürlerin zaman içerisinde kaybolması, günümüzde Afrika’da kadınların baskılandıkları ve ikinci plana itildikleri şeklindeki ön yargının yaygın oluşu gösterilebilir. Son yıllarda ise, arkeoloji, dil bilimi, sanat tarihi gibi alanlarda yapılan çalışmalar ile belirli bu döneme yönelik yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Araştırmaların sonucunda Afrika’nın eski toplumlarında kadınların çömlekçilik, tarım, dini ve siyasi liderlik gibi pek çok alanında hayatın içerisinde bulundukları sonucuna ulaşılmıştır.

Eski Afrika toplumlarının sosyal yapılarına bakıldığında, kasaba ve şehir olarak kurulan yoğun nüfuslu birkaç bölge bulunmaktadır, genellikle yerel küçük ölçekli bir yapılanma benimsedikleri görülmektedir. Kıta genelinde nüfusun az olduğu bu dönemde, toplumlar emeğe oldukça önem vermekteydiler. Toplum içerisinde statü bir gruba atfedilmemekteydi, bireyler emeklerine saygı görmekteydiler (Saidi, 2020). Dolayısıyla kadınlar da hem annelik kimlikleri ile hem de günlük geçim faaliyetlerinde sarf ettikleri

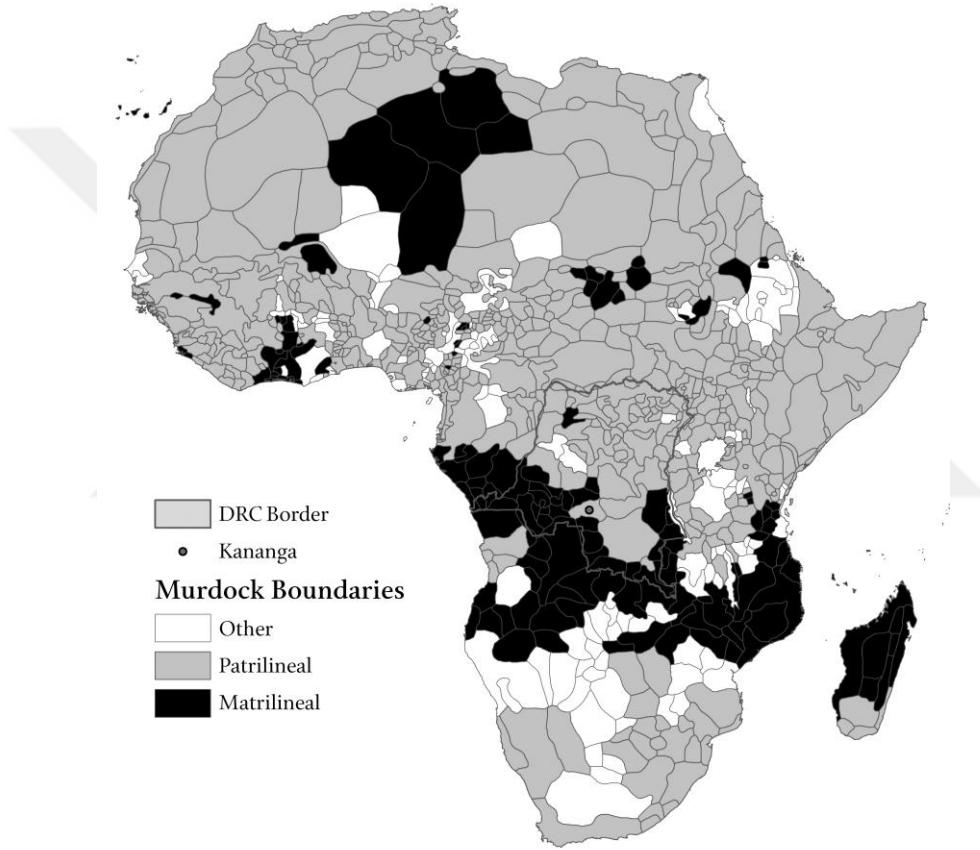
emek ile büyük bir değere sahiplerdi. Eski Afrika kültüründe özellikle büyükanneler, hem anaerkil hem ataerkil topluluklarda çok saygın ve yüksek statülü bireylerdi.

Afrika'daki toplulukların konuştukları diller incelendiğinde, cinsiyetler arasındaki ilişkiler daha iyi anlaşılabilir. Bantu dili Afrika'nın yaklaşık olarak üçte ikisinde kullanılmaktadır. Sahra Çölü'nün güneyinde kullanılan beş yüz Bantu dilinde cinsiyet kavramlarında keskin bir ayrıma rastlanmamaktadır. Bantu dillerinde, bir kadını kategorize etmek için yaşam evreleri kullanılmaktaydı; eğitimi, ergenliğini tamamladı, yaşlılığa erişti, ata oldu gibi ifadeler ile kadınların rolü belirtilmekteydi (Saidi, 2020). Buradan anlaşıldığı gibi, eski Afrika toplumlarında bir cinsiyet dengesi mevcuttu, yani erkekler ve kadınların arasındaki ilişkinin eşitliğe dayandığı bir heterarşik¹ düzen benimsenmişti. Pre-kolonyal dönemde Afrika'da çok fazla kültürün barınmasına rağmen, statülerin dengeli dağılımı çoğu toplum için ortak bir idealdi. Özellikle anaerkilliği benimseyen toplumlarda yakın tarihe kadar bu sosyal yapının devam ettiği görülmektedir (Saidi, 2020).

Anaerkillik, kimliğin ve mirasın annenin soyundan devam ettiği bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Ancak, toplumsal yapılar incelendiğinde kimlik ve miras dışında, siyasi, ekonomik, sosyal düzenlemeler içerdiği de görülmektedir. Anaerkil toplumlarda bir annenin rahmindeki çocuğu besleme ve koruma metaforu kullanılmaktadır. Bu toplumlarda sıkı bir işbirliği ile herkesin ihtiyaçlarına ulaştığı bir ekonomik sistem kurulmuştur. Bu durumda Afrika'nın iklim şartlarının değişkenlik göstermesi de etkili olmaktadır. Klanlar ya da aynı soydan gelen topluluklar, tarım ürünlerinin fazla yetişmediği alanlardaki akrabaları ile paylaşmaktadırlar. Anaerkil toplumlarda paylaşma felsefesi üzerine bir sistem kurulmuştu. Fazla olan gıda ve ürünlerin geniş çapta paylaşımını denetleyen Sororal topluluğu adında bir grup kurulmuştu. Bu grup büyükanne, onun kızları ve torunlarından oluşmaktaydı. Afrika'da yerleşik toplumlardaki ilk sosyal örgütlenmenin anaerkil toplumlar olduğu düşünülmektedir (Saidi, 2020).

¹ "Heterarşi, hiyerarşinin zıttı olarak "karşılıklı ilişki ve bağımlılık halindeki aktivitelerin eşgüdümünü ve kendi kendine organize olma etkinliklerini ifade etmektedir. Bu niteliği ile heterarşi, kendi kendini organize eden kişiler arası ağları, örgütler arası eşgüdümü, merkezsiz, çerçeve bağlamli sistemler arası döngüyü içermektedir." bkz. Işıklı & Alacadağlı & Akçagündüz, *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi*, 2. Cilt, (Ankara: Astana Yayınları, 2021), 325.

Sahraaltı Afrika, kıtada anaerkil akrabalıkların fazla görüldüğü önemli bir bölgedir. Anaerkil toplumların bu bölgede yaygınlaşmasında 5500 yıl önce, Bantu dili konuşan küçük bir topluluğun Batı Afrika'dan Sahraaltı Afrika'ya göç etmelerinin etkili olduğu öne sürülmektedir. Anaerkil toplumların Afrika'da yayıldığı bölge, “ana soylu kuşak” olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde, Angola, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gabon, Malavi, Mozambik, Namibya, Tanzanya ve Zambiya'nın kesişimi ana soylu kuşağı oluşturan bölgedir (Lowes, 2018).

Şekil 2.1. Afrika Ana Soylu Kuşak Haritası, (Lowes, 2020)

Kaynaklara göre antik Nübye toplumlarının da anaerkil bir yapıda olduğu görülmektedir. Nübye uygarlığında kısa bir süre Antik Mısır'dan etkilenecek yazı kullanılmış olsa da günümüzde anlaşılamamaktadır. Ancak Roma, Yunan ve Mısır uygarlıklarının yazılı kaynaklarında Nübye'nin anaerkil olduğuna işaret eden bilgiler bulunmaktadır. Roma kaynaklarına göre ise, Nübye toplumu Asvan'a saldırdığında lider

olarak bir kraliçenin olduğu bilinmektedir. Mısır kaynaklarında bir Nübye kraliçesi savaşa hazır bir şekilde resmedilmiştir. Aynı zamanda, M.Ö. 1224 yılında Nefertari isimli Nübye kraliçesi, Mısır hükümdarı II. Ramses ile evlenmiştir. Antik Mısır'ı tamamen anaerkil olarak nitelendiremesek de belirli dönemlerde kadın hükümdarlar olmuştur. Mısır kayıtlarına göre, dört ila yedi arasında kadın Firavunun varlığından söz etmek mümkündür (Mobley, 2019). Yunan kaynaklarında Mısır'ın hanedanlık sonrası dönemindeki kadınlarla ilgilide pek çok kayıt bulunmaktadır. Mesela, ilk Avrupalı tarihçi kabul edilen Herodot, şaşkınlığını 'kadınlar pazara gidip ticaretle uğraşıyor, erkekler ise evde kalıp dokuma yapıyor' şeklinde ifadeleri ile notlarına geçirmiştir (Watterson, 1991).

Anaerkil toplumların günümüze kadar varlıklarını sürdüren örnekleri bulunsa bile birçoğu yerini ataerkil sistemli toplumlara bırakmıştır. Bu değişimde geçim kaynaklarının değişmesinin, ekonomik sistemlerin ve ticaretin gelişmesinin rolü büyüktür. Afrika'da toplumlar ilk başlarda avcı ve toplayıcı olarak geçimlerini sürdürmekteydiler (Sheldon, 2017). Bu dönemde avcılık yalnızca erkeklere özgü bir görev değildi, kadınlar da erkekler ile birlikte avlanacak hayvanların izini sürmekte ve tuzak kurmaktaydılar, ayrıca kuş, tavşan gibi küçük hayvanları avlamaktaydılar. Bunun yanı sıra, günlük öğünlerin karşılandığı tahıl, yumurta, meyve gibi besinlerin toplanması ve hazırlanması da kadınların sorumluluğundaydı. Avcı ve toplayıcı gruplar genellikle zorlu coğrafi koşulların olduğu bölgelerde konumlanmaktaydılar. Afrika'da, Güney Afrika'nın çöl bölgeleri ve Orta Afrika'nın yağmur ormanları iklim şartlarının avcı toplayıcı gruplara yönelik olduğu yerlerdir.

Yirmi birinci yüzyıl başlarında avcı toplayıcı olarak yaşam süren Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Aka Halkları (Pigmeler), bütünüyle aynı olmasa geçmişte yaşayan halklar hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır. Akaların kültüründe kadınlar ve erkekler arasındaki iş bölümünün oldukça köklüdür. Geçim, çocuk bakımı gibi faaliyetleri paylaşmaktadırlar. Erkekler, diğer topluluklara göre çocuklar ile daha fazla zaman geçirmekte ve çocukların bakımını üstlenmektedirler. Aynı zamanda kadınların alınan kararlarda söz haklarının olduğu bilinmektedir (Noss & Hewlett, 2001). Afrika'daki eski toplumlarda aslında fazla kadın erkek ayrımı gözlenmemesinin bir sebebi olarak insanlara birey olarak yaklaşmaları gösterilebilir. İş bölümleri, bireyler arasında geçişken bir biçimde paylaşılmaktadır. Günümüzdeki gibi net cinsiyet

ayrımlarının bulunmaması kadın ve erkekler arasında hiyerarşinin ortaya çıkmasına engel olmaktadır.

M.Ö.300'lerde Doğu Afrika'da yaygın bir biçimde toplumların tarım ile uğraştıkları görülmektedir. Bu dönemde, tarımsal faaliyetlerin büyük bir bölümü kadınların sorumluluğundaydı. Ayrıca kadınlar çömlekçilik ile uğraşmakta ve günlük hayatta yemek yapmak, su taşımak gibi işler için gerekli olan çömlek kapları yapmaktaydılar. Afrika'da yaygınlaşan bir diğer geçim türü ise hayvancılıktır. Hayvancılık ile geçinen ve otlak arama amacıyla göçebe olan toplumlar pastoral toplumlar olarak adlandırılmaktadırlar. Hayvancılığın yaygın olduğu toplumların genelinde erkekler belli bir otoriteye sahip olmaya başlamaktadır. Bir ailenin sahip olduğu hayvanların babadan oğula geçmesi ile birlikte ataerkil yapının oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu durum, kadınların toplumsal faaliyetlerden tamamen dışlandığı anlamına gelmemektedir. Erkekler siyasi lider olarak konumlanmış olsa da kadınlar da dini ve ahlaki yönden toplumda lider olarak görülmekteydiler. Ayrıca geçim faaliyetlerinde kadınlar da hayvanların bakımında yer almışlardır, toplum içerisinde kadınlar ve erkekler bir bütün olarak toplum etkinliklerini sürdürmekteydiler (Sheldon, 2017).

Kenya ve Tanzanya'da Masai halkları, Somali halkı, Batı Sahra'daki Tuaregler ve Fulaniler kadınların toplum içerisinde aktif olduğu pastoral gruplardandır. Özellikle Tuareg toplumunda, çiftlik hayvanlarının mülkiyeti ve denetimi hem erkekler hem de kadınlar arasında vassallar tarafından yürütülmekteydi. Kadınların siyasi konularda fikirleri alınmaktaydı ve erkekler ticaret seferlerine çıktıklarında büyükbaş hayvanları ve develeri güdecek birikime sahiptiler. Bununla birlikte kadınlar, boşanma, miras ve ailesinden onay almadan yeniden evlenme haklarına sahiptiler (Warley, 1987).

Tarımın Afrika geneline yayılmasından sonra toplumları etkileyen bir başka gelişme ticaretin gelişmesidir. Gelişen ticari faaliyetlerle birlikte, Akdeniz bölgesi ile Afrika'daki toplumlar arasında ithalat ve ihracatlar gerçekleşti. Bu durum toplumlar arasında etkileşime sebep olmuş ve ürünlerin yanı sıra kültürlerin de alışverişi söz konusu olmuştur. Farklı kültürlerle tanışmak yeni fikirleri ve uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Afrika'da, M.S. 300 yılı ve sonraki bin yılda siyasi sistemlerde büyüme ve hiyerarşilerde derinleşme gözlemlenmeye başlamaktadır.

Afrika’da siyasi kurumların geliştiği bu dönemde erkekler ve kadınlar arasındaki iş ayrımı daha da netleşmektedir. Erkekler büyükbaş hayvancılıkta güçlenmiş, kadınlar da tarım alanlarında faaliyet göstermeye devam etmiştir. Afrika toplumlarında hayvancılık sosyal statünün ölçüsü gelmiştir (Sheldon, 2017). Hayvancılık toplumda otorite sembolü olsa da bu sadece belli bir grubun sahip olduğu bir avantaj olarak görülmemektedir. Toplum içerisinde geçim tarzları arasında geçişkenlik sağlanabilmekteydi. Tarım ile uğraşan bir kişi veya grup cinsiyetine bakılmaksızın büyükbaş hayvanlara sahip olarak statüsünü yükseltebilmekteydi (Saidi, 2020).

Afrika toplumlarında önemli değişikliklere yol ačan olaylardan birisi köle ticaretinin başlamasıdır. Köle ticaretleri Afrika’daki toplumların kendi doğal gelişimlerini sekteye uğratmış ve toplumsal düzenin olumsuz yönde şekillenmesine sebep olmuştur. Köle ticareti ile birlikte Afrikalı kadınlar, yaşadıkları yerden koparılarak ağır şartlarda çalışmaya mecbur bırakılıyorlardı. Köle ticareti süresince kadınlar, travma geçirmiş ve tecavüze uğramıştı. 1500-1880 yılları arasında, yirmi milyondan fazla kiři baskınlarda ölmüş ya da köleleştirilmişti. Atlantik köle ticaretinde genellikle erkekler aranıyoru ancak iç Batı Afrika köle ticaretinde tarımsal birikimleri sebebiyle kadınlar kullanılmaktaydı. Köle ticareti sonucunda, birçok heterarşik Afrika toplumu savaşçı toplumlara dönüşmüştür. Erkekler saldırıları püskürtmek için askeri güçler oluştururken, kadınlar hem erkeklerin görevlerini hem de kendi sorumluluklarını yerine getirmek zorunda kalmaktaydılar. Kadınların emekleri bu süreçte değersiz bir hale gelmiştir. Köle ticareti sürecinde erkeklerin yanı sıra kadın savaşçılar da ortaya çıkmıştır. Kadın savaşçılar işgalciler ile mücadele ederek, onlara engel olmuş ya da etkilerini azaltmışlardır (Saidi, 2020).

2.2. AFRİKA TARİHİNDE ÖNE ÇIKAN KADINLAR

Afrika’da kadınların hem biyolojik hem de sosyal özelliklerine kıtada neredeyse her toplumda saygı duyulmakta ve değeri verilmekteydi. Büyükanneler ve anneler, çocukları yetiştirdikleri için anaerkil ve ataerkil toplumlarda özel bir yere sahiplerdi. Kadınlar, Afrika’da sosyal yaşamda aktif oldukları gibi onları lider pozisyonlarda görmek de mümkündü. Anaerkil toplumları yönetmek dışında, ataerkil toplumlarda da kadınlar yönetici konumlarında bulunmaktaydılar. Kimi zaman tek başlarına kimi zaman ise bir erkek ile birlikte bir halkın ya da asker grubunu yönetebilmekteydiler (Sheldon, 2017).

Kadınların sosyal yaşantıda her konuda ön plana çıkabilme imkânları, Afrika’da farklı grupların köken hikâyelerinde ve mitlerde de yer bulmasına sebep olmuştur. Örneğin, Kenya’daki Gikuyu toplumunda, erkek ata olan Gikuyu ve kadın olan Mumbi’nin dokuz kızının toplum dışından erkeklerle evlenmesi ile Gikuyu toplumunun sonraki klanlarının oluştuğu anlatılmaktaydı. Gikuyu ve Mumbi’nin kızlarının bu toplumun çekirdeği olduğu ve kadınların yıllarca otoritenin merkezi olduğuna inanılmaktaydı. Anlatılan hikâyeye göre, kadınların zamanla acımasız bir otoriteye dönüşmesi ile erkekler organize olup kadınlara darbe yapmıştır. Böylece, Gikuyu toplumu ataerkil hale gelmiştir (Sheldon, 2017).

Afrika toplumlarında, birçok farklı dini inanç benimsenmekteydi. Bazı toplumlar, doğa ve çevre ile iç içe olan inançları benimsemekteydiler. İnançları gereği yaratıcılara, özellikler atfetmekteydiler. Orta Afrika toplumları Leza ya da Leesa adında bir tanrıçaya inanıyorlardı. Bu kelime, çocuğa bakan anne anlamını taşımaktaydı. Ayrıca Leza isimli tanrıçaya ‘suyun anası’ ya da ‘hayvanların anası’ özellikleri de yüklenmekteydi. Bir başka tanrıça ise, bugünkü Zimbabve’deki Korekore halkının inandığı zenginlik ve güç tanrıçası Dzivaguru’dur. Korekore halkının inandığı tanrı ve tanrıçalar arasında en eski ve güçlüsü olduğu söylenmektedir (Sheldon, 2017).

Nijerya’da Yorubalar, ismi Brezilya, Küba gibi ülkelere kadar uzanmış olan Osun adındaki tanrıçaya inanmaktaydılar. Osun, birçok tanrı ve tanrıçanın temsil edildiği manevi inanç sistemi olan Orisha’da önde gelen bir tanrıçaydı. Osun, ‘kaynak’ anlamına gelmektedir ve genellikle yaşam veren suyun kaynağı olarak düşünülmektedir. Ayrıca, Osun, Yoruba toplumunda zenginlik kaynağı olan deniz kabukları ile de ilişkilendirilmekteydi. Gana, Akra çevresinde ise, Akonadi isimli tanrıçaya inanılmaktaydı. Akonadi, diğer tanrıçalar gibi doğa ile ilişkili özelliklere sahip değildi. Bu tanrıçanın adaletin kaynağı olarak özel yetkilere sahip olduğunu düşünmekteydiler. Hikâyelerde, kadınları ve çocukları koruyan bir sembol olarak anlatılmaktaydı (Sheldon, 2017). Afrika’da mitler ve efsaneler kadar gerçek kadın savaşçıların ve liderlerin hikâyeleri de zaman içerisinde toplumlara, kadınlara ilham olmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Kraliçe Nzinga, Kahina, Taytu Beyul ve Amina Afrika tarihinde işgalcilerle mücadele etmiş, topluluklara ve ordulara liderlik ederek öne çıkan kadınlardır.

2.2.1. Kraliçe Nzinga Mbande

Kraliçe Nzinga (Njinga), Afrika'nın pre-kolonyal dönemine ait, hakkında çok fazla belge olan ve bilinen kadınlarından. Angola tarihinde önemli bir yeri olan Nzinga, bir sembol olarak Angola kültürüne yerleşmiş ve günümüzde de hikâyesi anlatılmaya devam etmektedir. Nzinga, 1582'de doğmuştur, Ndongo Krallığı'nın kuruluşuna dayanan bir ailenin soyundan gelmektedir. Kendisinden önceki hükümdarlar, Ndongo'yu, orta Afrika'da güçlü bir devlet haline getirmişlerdir. Ndongo Krallığı, 1520 yıllarından beri Portekiz devleti ile işbirliği halindeydiler. Ndongo Krallığı ile Portekiz arasında ticaret anlaşmaları yapılmıştı ve Ndongo yöneticileri Portekiz'in misyonerlik faaliyetlerine izin vermişlerdi. Portekiz'in desteği ile Ndongo Krallığı bu yıllardan sonra çevre devletlerle kolaylıkla mücadele etmiş ve sınırlarını daha da genişletmiştir. Ancak bu durum, 1575 yılında Portekiz'in Ndongo Krallığı'nın hak iddia ettiği Luanda Adası'na askeri güç çıkartmasına kadar sürmüştür. Nzinga'nın babası 1592-1617 yıllarında hüküm sürdükten sonra iktidar, Njinga'nın erkek kardeşi Ngola Mbande'nin eline geçmiştir. Bu dönemde krallık kriz içerisindedir ve Portekiz ile savaşlar devam etmektedir. Birçok insan giderek büyüyen köle ticaretinin bir parçası olmaktadır (Heywood, 2017).

Uzun süren savaşlardan sonra, 1621 yılında Portekiz ve Ngonda arasında müzakerelerin başlaması konusunda uzlaşıldı. Ngola Mbande müzakere heyetinin başına, kız kardeşi Nzinga'yı getirmeye karar verdi. Nzinga, Portekizlilerle yaptıkları anlaşmada, barış ortamını korumak amacıyla kolonyal güçlerle uyum içerisinde yaşayacaklarına ve kendilerinden kaçan köleleri iade edeceklerine dair söz verdi. Nzinga yalnızca, Portekiz'in yıllık haraç talebine karşı çıktı. Bunun fethedilen eyaletlerde yöneticilerden istendiğini ancak kendi bölgelerinde böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtti. Müzakerelerden sonra Nzinga ve Ngola Mbande ülke adına kararları beraber almaya başladılar. Nzinga'nın kibri ve azalan egemenliği sebebiyle Ngola Mbande, 1624 yılında intihar etti. Bu tarihten itibaren Nzinga, Ngonda'nın liderliğini ele geçirdi (Heywood, 2017).

Nzinga, liderlik kabiliyetlerini küçük yaşta kazanmıştı. Genellikle yöneticilerin oğullarının öğrenmesi beklenen siyasi, askeri ve ayin faaliyetleri büyük bir hevesle öğrenmiştir. Babası, başkanlık ettiği birçok askeri, adli ve diğer konulardaki konseylere katılmasına izin vermiştir. Nzinga'nın ayrıca, Ndongo halkının kraliyet sembolü olan

savaş baltasını kardeşi Ngola Mbande'den ve diğer çocuklardan daha iyi kullandığı bilinmektedir. Savaş ortamında büyüyen Nzinga, babasının ve abisinin iktidarda olduğu dönemlerde halkı örgütleyerek Portekizlilere karşı mücadele etmiştir. Henüz Ndongo'nun lideri değilken kolonyal güçlere karşı direniş gösterdiği bu dönemde oldukça fazla askeri deneyim de elde etmiştir (Heywood, 2017).

Deneyimlerinin ve yeteneklerinin sonucunda kendisi iktidara geldiğinde, Portekizli güçlere karşı stratejik hamleler geliştirerek onların zayıflamasını sağlamıştır. Portekiz'in hâkim olduğu bölgelerde vassal olmayı kabul eden birçok yerel yönetici bundan vazgeçmiş ve oradaki köleler ile birlikte Nzinga'nın saflarına katılmayı tercih etmişlerdir. Nzinga'nın 1625 yılında sağladığı Ndongo ve Portekiz ilişkisi bir dönüm noktasını teşkil ediyordu. 1575'ten 1625 yılına kadar Portekizlilerin Ndongo ile ilişkisinde ilk kez üstünlük sağlanmıştı (Heywood, 2017). 1628 yılında Matamba bölgesinde de hâkimiyet kurmuştur. 1640 yılına kadar Portekiz'in bölgede genişlemesini önlemeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Daha sonrasında ise ordular ile savaşmaya başlamış ve 1656 yılında barış anlaşması yapmayı kabul etmiştir. Hem siyasi hem askeri bir lider olan Nzinga, 1663 senesinde doğal sebeplerden hayatını kaybetmiştir (Sheldon, 2017). Nzinga, kolonyal güçlere karşı mücadeleleri ile Angola halkının öncü lideri, rol modeli olmuş ve bir kahraman olarak tasvir edilmiştir.

2.2.2. Emaziğ Kraliçe Kâhine

Emaziğlerin (Berberiler) varlığı Hristiyanlığın ortaya çıkışından birkaç yüzyıl öncesine dayanmaktadır ve Kuzey Afrika'nın ilk topluluklarından oldukları belirtilmektedir. Kadınlar İslam öncesi ve sonrası dönemlerde her zaman Emaziğ toplumlarının temelini oluşturmaktadır. Fas'ta ortaya çıkan arkeolojik bulgulara kadınların adına dikilmiş heykeller ve objeler ortaya çıkmıştır. Bulgular, eski zamanlarda Emaziğ kadınların statüsünün yüksek olduğuna işaret etmektedir (Ennaji, 2020).

İslam öncesi bir kadın savaşçı olarak ortaya çıkan Kâhine'nin efsanesi ise günümüze kadar uzanmaktadır. Kâhine, M.S. 7. yüzyılda Cezayir'deki Aures Dağları'nda Yahudi bir Emaziğ kabilesi içerisinde doğmuştur. Yaşamı boyunca Kuzey Afrika'yı işgal etmeye çalışan Arap orduları ile mücadele etmiştir. Günümüzde ismi genellikle Kâhine olarak bilinse de orijinal ismi Dihye'dir. Araplar, geleceği öngörebildiği gibi doğaüstü

güçlerinin varlığına inandıklarından, kendisinden rahibe anlamına gelen ‘el-Kâhine’ olarak bahsetmişlerdir. M.S.680lerde, Hasan el-Numan komutasındaki Arap birlikleri Kartaca’yı ele geçirdikten sonra, Kâhine’nin kabilesinin yaşadığı Numidya’yı ele geçirmek üzere harekete geçti. Ancak, Kâhine’nin komutasındaki kuvvetlerin saldırısı ile Araplar geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Ennaji, 2020).

Yedinci yüzyılda Emaziğler de dinsel olarak homojen olmasa da Kuzey Afrika’da günümüzde Fas, Tunus, Cezayir ve Libya bölgelerine yayılmışlardır. Kâhine zaferden sonra geniş bir alana yayılmış olan Emaziğ kabilelerini bir araya getirmeyi başarmıştır. Mağrip Kraliçesi olarak beş yıl hüküm sürmüştür ve bu dönem bölgenin tek lider altında birleştiği en uzun dönemdir (Taitz & Henry, 1996). Kâhine’nin başarısı, kurumsal bir otoriteden çok kendi siyasi ve askeri gücüne dayandırılmaktaydı. Günümüzde de Kahina’nın cesareti, ataerkil düzene ve kısıtlamalara rağmen kendisine yer bulabilmesi, özgürlük için savaşması gençler için bir sembol haline gelmiştir. Ayrıca, feministler, sosyologlar gibi pek çok kesim tarafından benimsenmiş ve hikâyesi kendilerine uygun bir biçimde anlatılmıştır.

2.2.3. Taytu Betul

Taytu Betul 1832 yılında Etiyopya’nın kuzey orta bölümünde bulunan Dabra Tabor kasabasında dünyaya gelmiştir. İmparator Susenyos’un soyundan geldiğine inanılmaktadır. Hem annesi hem de babası feodallerdi. Taytu Betul feodal beylerin diğer oğulları ve kızlarından farklı olarak okumaya merak salmıştı ve farklı seviyelerde dini eğitimler aldı. Eğitimlerinin ardından dört kez evlendi ancak hepsi de sonlandı. En son, 1889’da İmparatoriçe Taytu olarak taçlandırılmak için, II. Menelik ile taç giyme töreninden sonra evlendi (Meles, 2012).

Taytu Betul’ün Batılı modernizmi reddeden muhafazakâr gruplara öncülük eden siyasi bir güce sahip olduğu bilinmektedir. Taytu Betul siyasi gücünün yanı sıra askeri bir figür olarak da ön plana çıkmaktadır. İtalya, Eritre kolonisini işgal ettiğinde tüm toplumu harekete geçirerek kuzey bölgelerde mücadele etmişlerdir. 1896 yılında yapılan Adowa Savaş’nda İtalya büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu savaşta Taytu Betul topçu birliğini komuta etmiştir. Bunlarla birlikte, II. Menelik’in yayılcı politikasında da büyük rol almıştır. Başkentin, Entoto’dan şu anda Afrika’nın mevcut başkenti Addis

Ababa'ya taşınmasında etkili olmuş ve bölgeye ‘yeni çiçek’ anlamına gelen bu ismi vermiştir (Meles, 2012).

1906 yılı civarında Menelik’in sağlığı bozulmaya başlamıştır. Böylece, Taytu Betul’ün siyasi yetkileri artmış ve karar alma sınırları genişlemiştir. Ancak aldığı kararlar soylular tarafından hoş karşılanmamıştır ve en sonunda devlet ile ilgili sorumlulukları sınırlandırılmıştır. Kendisini kocasının bakımına adanarak siyasetten silinmiştir (Meles, 2012).

2.2.4. Zaria Kraliçesi Amina

Amina (Aminatu adıyla da bilinmektedir), 1536-1610 yılları arasında yaşamış ve uzun yıllar Zaria Krallığı’na hükümdarlık yapmıştır. Zaria, günümüz Nijerya’sının kuzeyinde bulunan bir eyalettir. İlk ismi Zazzau olan devletin adı 20. yüzyılın başlarında İngilizler tarafından Zaria olarak değiştirilmiştir. Zaria, Batı Afrika’nın çoğunu kapsayan Songhai İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra kurulan Hausa devletlerinden birisiydi. Çok önemli bir ticaret merkeziydi ve dokuzuncu ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında Kuzey ve Batı Afrika ile Orta Doğu arasındaki Kuzey-Güney-Sahra ötesi ticaretine hâkim olmuştur. On üçüncü yüzyılın başlarında Hausa devletleri İslam dinini benimsemeye başlamışlardır. İlk Hausa devletlerinde kadınlar kamusal alanlarda görev almaktaydılar ancak daha sonra İslam ile birlikte büyük ölçüde geri planda kalmaya başladılar. Amina’nın hükümdarlığı bu sebeple daha dikkat çekici bir hale gelmektedir (Smith, 2008).

Amina, Zaria’nın yirmi ikinci hükümdarı Sarkin Nikatu’nun kızıydı. Babası öldükten sonra abisi başa geçti. Amina on altı yaşına geldiğinde abisinin süvarilerine önderlik etmeye başlamıştı. Askeri becerileriyle ünlenen Amina, günümüzde bile Hausa geleneksel şarkılarında ‘Nikatu’nun Amina kızı bir erkek kadar yetenekli bir kadın’ ifadeleri ile geçmektedir. Abisi öldüğünde 1576 yılında, Amina, kraliçe olarak iktidara geçti. Bir hükümdar olarak amacı, diğer Hausa devletlerini fethedip onlardan haraç almak ve Zaria’nın sınırlarını genişletmektir. Bunların hepsinde başarılı oldu, Zaria, Amina’nın hüküm sürdüğü zamanda en geniş sınırlarına ulaştı. Amina, devletin sınırlarını toprak duvarlarla ördürmüştür, bu duvarların büyük çoğunluğu günümüze kadar ulaşmıştır ve ‘Amina’nın Duvarları’ (Ganuwar Amina) olarak bilinmektedir. Amina, yaklaşık olarak

kırk yıl boyunca hüküm sürmüştür, Zaria'nın dokuz yüzyıllık tarihinde kayıtlı olan tek kadın hükümdardır (Smith, 2008).

2.2.5. Daga ve Fatuma

Doğu Afrika'da farklı tarihlerde ve bölgelerde öne çıkan iki kadın lider, Daga ve Fatuma'dır. Daga, on altıncı yüzyılda Doğu Afrika Göller Bölgesi'nin Bunyoro-Kitara olarak da bilinen Lwo bölgesinde hüküm sürmüştür. Bunyoro'da kadınlara yönetimde yer verildiği görülmektedir. Bunyoro'ya bağlı olmayan eyaletlerde ise kadınlar, bölgesel memurluk statüsünde yer almaktadırlar. Daga, kocası tarafından Bunyoro bölgesinde Madi hükümetinin valisi olarak atanmıştır. Daga'nın başarılı yönetimi ve topladığı haraçlar ile bölgenin ekonomisini geliştirmiştir. Bu gelişmeler sayesinde bölge, zamanla önemli bir devlet haline gelmiştir. Daga, halk tarafından çok sevilmiş ve benimsenmişti ki ölümünden iki yüz yıl sonra Göller Bölgesi'nde kurulan Acholi şefliği bile halkından 'Daga halkı' olarak bahsetmekteydi (Sheldon, 2017).

Doğu Afrika'da kadın yöneticilere sahip olan bir başka topluluk ise Zanzibar'dır. Zanzibar, Doğu Afrika kıyıları boyunca Arap ve Svahili ticaret ve siyasetinin merkezi olan bugünkü Tanzania'nın hemen kıyısındaki bir adadır. On yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar kıyı boyunca en az yirmi kadın hükümdar olduğu bilinmektedir. Bu hükümdarlar arasından, Zanzibar kraliyet ailesi üyelerinden biri olan Fatuma öne çıkmaktadır. Fatuma on yedinci yüzyılda tahta geçtiğinde, Afrika'nın doğu kıyılarının hâkimiyeti konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktaydı. Portekiz'in Ummanlı Arap yöneticileri, daha önce güç sahibi oldukları bölgelerde hak talep etmekteydiler. Kıyı bölgesindeki tüm Arap hükümdarlar Portekizli güçlere karşı birleşerek 1698'de onları mağlup etmişlerdir. Ancak Fatuma'nın Portekiz varlığına karşı çıkmak yerine onlara yardım ettiği yönünde iddialar bulunmaktadır. Portekizliler mağlup edildiğinde Fatuma, diğer Arap hükümdarları tarafından ele geçirilip Umman'a sürgüne gönderilmiştir (Sheldon, 2017).

2.3. KOLONYALİZM DÖNEMİ VE SONRASINDA AFRIKA'DA KADINLAR

Batılı güçlerin Afrika üzerinde siyasi otorite kurdukları yıllar net bir şekilde ifade edilememektedir. Avrupalılar on beşinci yüzyılda Afrika'ya gelmeye başlamışlardır. Çoğunlukla köle ticareti sayesinde girdikleri ve fildişi ve altın gibi maddelerin ticaretini yaptıkları kıyı bölgelere yerleşmişlerdir. Bu bölgelerde, on beşinci yüzyıldan itibaren belirli bir Avrupa otoritesi görülmektedir. Ancak, Afrika'da kolonyalizmin yoğun etkileri, İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika ve Portekiz'den oluşan Avrupalı devletlerin 1884-1885 yıllarında Berlin Konferansı ile bir araya gelmelerinden sonra gözlemlenmeye başlamıştır. Konferans sonucunda Afrika, kolonyal güçler tarafından paylaşılmış, var olan devletler parçalanarak onların yerine yeni küçük devletler kurulmuş ve fiili bir işgal başlamıştır (Kocamaz, 2015).

Avrupalı devletlerin Afrika'ya gelmelerinin temelinde ekonomik kaygılar yatmaktadır. Özellikle sanayi devrimi ile birlikte, üretim fazlası ortaya çıkmış ve ülkeler yeni pazar arayışına girmişlerdir. Ayrıca hammadde ve insan gücü gibi ihtiyaçların varlığı da söz konusudur (Armaoğlu, 2010). Avrupalılar farklı kaygılarla Afrika'ya girmiş olsalar da, Afrikalılar kolonyalizm yönetimlerinin zorlukları ile her alanda karşı karşıya kalmışlardır. Siyasi sistemlerin değişmesi, etnik köken, din ve sınıf ayrımlılarının derinleşmesine sebep olmuştur. Kültürel, sosyal ve toplumsal dinamikler değişime uğramıştır. Kadınlar da bu değişimlerden olumsuz yönde etkilenen bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, yeni siyasi ve ekonomik yapılar, yeni yasal sistemler, misyonerlik faaliyetleri ve batılı kültürün empoze edilmesi kadınlar üzerinde etkili olan değişimlerin başında gelmekteydi.

Kolonyalist devletlerin, cinsiyet rollerine bakış açıları, Afrika'da siyaset, sosyal yapı, din, dil, kültür, eğitim gibi alanlardaki politikalarını ve bu alanlarda Afrika'da yaşanan değişimleri etkilemektedir. Kolonyalizm dönemi ile birlikte, Afrika'da cinsiyet kavramlarında yeniden bir inşa sürecine girdiği görülmektedir. Batılı devletlerin algısında, cinsiyetlerin tanımları, rolleri ve farkları net bir ayrım içermektedir. Avrupalı devletlerin dayattığı cinsiyet algısında, kadınların özel alanda olmaları gerektiği inancı ağır basmaktaydı. Özellikle, İngiliz sömürgecilerde, Victoria dönemi kadın kavramı bu algıyı taşımaktaydı. Afrikalı kadınların, daha çok ev içi meseleler ile uğraşmaları, toplumu yönetme, ekonomi ve siyaset gibi işleri erkeklere bırakmaları beklenmekteydi.

Afrika’da kolonyalizm dönemi öncesinde erkek ve kadınların toplumdaki tamamlayıcı rolleri Avrupalı devletler tarafından görmezden gelinmekteydi (Agbaje, 2019).

Avrupalı güçler otoritelerini kurduktan sonra, Afrika’daki ailelere Avrupa modeli vergi sistemi politikaları uygulamaya koyulmuştur. Aile içerisinde babanın ya da kocanın bu vergileri kendi tarım ürünlerinden ve madenlerden ödemesi beklenmekteydi. Kolonyal güçler aynı zamanda Afrikalı erkekleri ihracata yönelik işlerde çalıştırdıkları için aile reisi kabul edilen erkeklerin vergileri ödeyebilmeleri zorlaşmaktaydı. Ağır koşullarda çalışmayı ve vergi ödemeyi reddedenler, kolonyal güçlerin çiftliklerinde, madenlerde veya hükümet projelerinde çalışmaya zorlanmaktaydı. Yerel ekonomilerdeki bu değişimler, kadınların hem aile hem de iş şartlarını doğrudan etkilemekteydi (Agbaje, 2019).

Erkekler bazen aylarca bazen de yıllarca kolonyalistlerin işletmelerinde çalışmaya mecbur bırakıldıklarında, erkeklerin yerel sorumlulukları kadınlara kalmaktaydı. Kadınlar, tarım, kırsal alanda hayvancılık ve günlük yaşam faaliyetlerini sürdürmek gibi işlerin hepsi ile kendileri ilgilenmek zorunda kalmışlardır. Erkekler hane halklarının liderleri olarak görülmeye başlandığından dolayı otoritenin sahibi olarak da kabul edilmekteydiler. Bu siyasete de yansımaktaydı ve kadınların geçmiş tecrübeleri göz ardı edilmeye başlamıştı. Kurulan kolonyal yönetimlerin, sömürge uygulamalarının devamlılığının korunmasını amaçlarken, gruplar arasında yeni dengelerin değişmesine neden olmaktaydı. Yeni düzende, toplum içerisinde daha çok erkekler aktif katılım gösterebilmekteydi. Yeni ticaret sisteminde, erkeklere kahve, kakao gibi ihracat ürünlerinin üretimi öğretilirken, kadınlar aile ve yerel tüketim için gıdalar ekmeye devam etmekteydiler. Böylece, küresel pazardan dışlanan Afrikalı kadınlar, güçlerini ve ekonomik özerkliklerini kaybetmekteydiler (Agbaje, 2019).

Kolonyalizm ile birlikte kadınlar, ekonomik güçlerinin yanında sahip oldukları, hükümdarlık, şeflik, ordu yönetimi konumları gibi geleneksel güçlerinin de birçoğunu kaybetmişlerdir. Afrika toplumlarındaki, kadınların önemli siyasi güce sahip olmalarını ya da erkeklere karşı güçlü oldukları konumlara izin veren gelenekler Avrupalı güçler tarafından büyük ölçüde yıkılmıştır. Kadınların önemli görevlerden uzaklaştırılmasına örnek olarak, Uganda’da pamuk işçiliğine başlayan kadınlar gösterilebilir. 1923 yılında, tarımdan sorumlu İngiliz yönetici tarafından, pamuk gibi yeni teknoloji ile üretilen bir

ürününün kadınlara bırakılamayacağı ilan edilmiştir. Böylece pamuk yetiştiriciliği erkeklere verilmiş ve kadınlar meslekten uzaklaştırılmıştır (Agbaje, 2019).

Afrikalı kadınların doğum, annelik gibi konulardaki geleneksel rolleri ve uygulamaları da Avrupalı devletlerin dikkatlerini çekmiştir. Afrika'da anne soyunun güçlü ve değerli olması Avrupalıların cinsiyetçi norm ve kültürleri ile bağdaşmamaktaydı. Bu nedenle, evlilik, doğum oranları, annelik ve kadın sünnetleri konularında, bunları kontrol etme ya da engellemeye yönelik yasalar çıkarmışlardır. Ayrıca, Afrikalı kadınlara, Avrupa tarzı geleneklerini içeren dersler verilmeye başlanmıştır. Batı tarzı evliliklerle birlikte, kadınların aile içerisindeki statüsünde bir dönüş yaşanmıştır. Dahası, kolonyal devletler, Afrika'da evlilikleri, erkeklerin kadınlar üzerindeki kontrolünü destekleyen bir biçimde yorumlamışlardır. Erkekler, kadınları tarım arazilerinde çalıştırmakta ancak kadınlar emekleri karşılığında bir hak talep edememekteydiler. Yeni ticari fırsatlar ortaya çıkması kadınların hem Avrupalılar hem de Afrikalı erkekler tarafından sömürülmesine yol açmıştır. Örneğin, Kamerunlu Betiler arasında tarımsal arazilerde çalıştırmak amacıyla erkeklerin birden fazla kadınla evlendikleri bilinmektedir. Bununla birlikte, yeni politikalarla kadınların mülk sahibi olmaları yasaklanmaktaydı, kadınlar, yaşamlarını sürdürebilmek için kocaları ya da ailelerindeki erkekler için çalışmak zorunda kalmaktaydılar (Agbaje, 2019).

Kadınlar, kolonyalizm döneminde açık bir şekilde ayrımcılığa maruz kalmış, siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan pek çok hak kaybına uğramıştır. Afrika'da çoğu kadın olumsuz koşullar altında ezilmiş olsa da farklı faaliyetlerle zorluklara direnç göstermek için çabalamışlardır. Kamu alanından ne kadar dışlanmış olsalar da kadınlar, kolonyal güçler ile mücadele ve dekolonizasyon süreçlerinde bir şekilde aktif olmayı başarmışlardır. Verdikleri mücadelede, maddi ve lojistik destekler sağlamanın yanında, liderlik gibi kilit rollerde de bulunmuşlardır. Avrupalı devletlerin kıtada bulundukları bölgelere göre, yönetim şekilleri ve toplumsal tabakalaşma farklılık göstermekteydi. Buna bağlı olarak, kadınların direnişleri, kullandıkları araçlar ve yöntemler de değişmekteydi.

İngilizler dolaylı yönetim tarzını benimsemekteydiler, bulundukları ülkelerde yerli yönetim sistemleri kurulmuştu. Bu bölgelerde direnişçiler, geleneksel kurumları hedef almaktaydılar. Örneğin, 1929 yılında Nijerya'da Igbo ve Ibibio halklarından

kadınlar, vergilendirme ve sömürge idaresi meseleleri sebebiyle yerli şefler ile mücadeleye girmişlerdir. Fransa ise, daha önceki yönetimlerini sürdürmek yerine, Fransız Kanton Şefi modelini uygulamaktaydı. Ayrıca, Fransızlar, Afrikalılara vatandaşlık vermek amacıyla, eğitim ve temsil yoluyla onları asimile etmeye yönelik baskıcı politikalar uygulamaktaydılar. Bu projede tam anlamıyla başarı sağlanamamış olsa da, sömürge yetkililerinin, Frankofon Afrika devletlerindeki seçkinlerin taleplerini dikkate alabileceği bir yakınlık sağlamıştır. Kamerunlu Kadınlar Birliği kurucusu Julienne Niat, kadınların eğitimi ve yetkilerinin güçlendirilmesi noktasında bu uygulamadan yararlananlardan birisidir. Niat, daha sonra Demokratik Kamerun Kadınları Birliği'ne katılarak Kamerun'un bağımsızlığı için savaşmıştır (Bouka, 2020).

Mücadele biçimleri farklı olsa da Afrika'da kadınlar, kolonyalizm karşıtı hareketlerde kimi zaman görünür biçimde kimi zaman ise, arka planda rol alarak etkili olmuşlardır. Namibya, Mozambik ve Kenya gibi sömürge ülkelerinde kadınlar milliyetçi silahlı gruplara katılmışlardır. Bu kadınlardan bazıları çatışmaya girerken bazıları da kritik bilgi, silah kaçakçılığı ve ulaşım sağlayıcılığı yapmaktaydılar. Kendi topluluklarını bırakıp isyancı kamplara katılan kadınlar bu kamplarda hemşirelik yaparak ve yemek gibi ihtiyaçları gidererek silahlı grupların işleyişlerini kolaylaştırmaktaydılar. Bu kamplarda eğitilerek erkeklerin yanında savaşan kadınlar da vardı.

Kadınların katıldıkları kurtuluş mücadelelerine Mozambik'ten bir örnek verilebilir. Mozambik Kurtuluş Cephesi (Mozambique Liberation Front-FRELIMO) ile birlikte savaşa katılan birçok kadın bulunmaktaydı. FRELIMO Başkanı Samora Machel, mücadelelere kadın kadınların dâhil olmasına verdiği önemi 'kadınların kurtuluşu, devrim için temel bir gereklilik, sürekliliğinin garantisi ve başarısının bir koşuludur' sözleri ile ifade etmiştir (Arnfred, 1988). FRELIMO'nun 1962'de kurulmasından kısa bir süre sonra, Mozambikli kadınların kolonyalizm karşıtı mücadelelerini birleştirmek için Mozambik Kadınlar Ligi (League of Mozambican Women-LIFEMO) kurulmuştur. FRELIMO tarafından kurulan ikinci bir kadın örgütü ise, Destacamento Feminino'dur. Bu, kadınları kurtuluş mücadelesine katılmalarını seferber etmek için kullanılan askeri bir örgüttür. Mozambik'te kadınların bazıları yaşlı ve çocuklara bakarken bazıları ise silahlı olarak mücadeleye destek sağlamışlardır (Disney, 2008). Ayrıca, bağımsızlığın ardından kadınları karar alma mekanizmalarında yer almaları için çalışmalar yapmışlardır

1989 yılında, yasama organlarında yüzde 30 kadın kotası uygulamasına geçilmiştir (Tripp, 2015).

Silahlı mücadelelerin dışında, Afrika'da pek çok grev, kitle gösterileri, örgütlenmeler ve siyasi faaliyetler de yapılmaktaydı. Bu dönemde erkeklerin önderliğindeki siyasi partilerde kadınlar yer bulamamaktaydılar. Bunun sonucu olarak, kadınlar, kendi topluluklarını kurmaya başlamışlardır. Nijerya'da, Lady Oyinkan Morenike Abayomi, çabalarına rağmen Nijerya Gençlik Hareketi'nin kadınların sorunlarına çözüm olmadığını gördükten sonra, kadın haklarını ve istihdam sorunlarını çözmek amacıyla Lagos'ta Kadın Partisi'ni kurmuştur. Pan-Afrikan ve milliyetçi, hareketlerin ilham olması sonucunda Sierra Leone Kadın Hareketi (SLWM) ortaya çıkmıştır. Bu hareket içerisinde, pazar kadınlarının palmiye yağı ve pirinç ticareti tekellerini yeniden kazanmaları için mücadele edilmiştir. Sierra Leone Kadın Hareketi ayrıca, diğer kadın örgütlerinin formüle edilmesinde, toplulukların harekete geçirilmesi için mesajların yayılmasında ve siyasi partilere uyum sağlanması konularında merkez konumda yer almaktaydı (Bouka, 2020).

Mozambik'te ise köylüler, Portekiz'in ekonomik çıkarlarına karşı grevi bir direniş aracı olarak kullanmaktaydılar. Erkekler evden uzakta uzun süre boyunca çalışmak zorunda bırakıldıklarından dolayı kadınlar hem geçim ile uğraşmakta hem de pamuk üretmek zorundaydılar. Beslenme ve geçim sıkıntısı yaşayan yedi bin kadın 1948 yılında greve gitmiştir ve yöneticilerin dağıtılmasını istedikleri pamukları almayı reddetmişlerdir. Grev sonucunda, hamile ve en az dört çocuğu olan kadınlar görevden muaf tutulmuştur.

Afrikalı kadınlar, edebiyatı ve müziği de bir mücadele aracı olarak kullanmaktaydılar. Yerel yayınevlerinden, uluslararası konser salonlarından ve radyo istasyonlarından yazılarını duyurmakta ve şarkılarını söylemekteydiler. Nijerya'da Lady Oyinkan Morenike Abayomi ve Gana'da Mabel Dove-Danquah gibi kadınlar gazetelerde kolonyalizmi kınayan ve haklarını savunmaları için kadınlara çağrılarda bulunan yazılar yazmışlardır. Dove-Danquah yazar olmasının yanında, aynı zamanda Batı Afrika'daki ilk kadın parlamenterdir. Afrikalı kadınların hem edebi hem de gazete yazıları, bağımsızlıktan sonraki süreçleri de olumlu yönde etkilemiştir (Bouka, 2020).

Literatürde genellikle, Afrika'daki kolonyalizm karşıtı hareketlerin erkekler üzerinden yürütüldüğüne dair bilgiler bulunmaktadır. Kadınların bu mücadelede göz ardı edilmesinde, feminist teorisyenlerin açıkladığı gibi toplumsal cinsiyet ve devlet ilişkisinin Afrika'da da yerleşmiş olması etkilidir. Modern devletlerin kurulması ile birlikte, erkeklerin güçlü kadınların zayıf olduğu algısı hâkim olmaktadır. Kadınların erkekler tarafından kurtarılabacağı ve toplum içerisindeki çatışmaların bu şekilde sona ereceği anlayışı sonucunda kadınları çabaları görmezden gelinerek değersizleştirilmiştir. Feminist akademisyenler, devletin cinsiyetten bağımsız olmadığını iddia ederken, devletin inşası sürecinde, toplumsal cinsiyet algısının, siyasete ve iktidar kavramlarını şekillendirdiğini ifade etmektedirler.

Afrika'da kolonyalizm döneminde kadın ve erkeklerin zıt bir şekilde kategorize edilmeleri kadınların zayıf olarak algılanmalarını pekiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrikalı devletler ve liderleri kendilerini cinsiyetçi uluslararası sistemin içerisinde bulmuşlardır. Erkek egemenliği mutlak olmasa da, birçok kültürde, siyasi, ekonomik ve entelektüel güçler erkeklerin tekeline girmiştir. 1957'de Gana ile başlayan bağımsızlık hareketi sonrasında 1963 yılına kadar otuz bir devletin bağımsızlık kazanması ile sonuçlanmıştır (Armaoğlu, 1984). Yirminci yüzyılın sonlarında, Afrikalı devletler bağımsızlıklarını kazansalar da çatışmalar ve travmalar devam etmekteydi. Kadınların bu dönemdeki çalışmalarının amacı, çatışmaları sona erdirmek ve barış inşa etmektir. Daha çok siyasal ve kadın statüleri hakkındaki konularla ilgilenseler de toplumsal ve ekonomik sorunların çözümüne yönelik faaliyetler de yapmışlardır. Kadınlar erkek egemen iktidarlara mücadele ederken toplumsal kadın erkek eşitsizliğini gidermek için de çabalamaktaydılar.

BM, Afrikalı kadınların ülkelerini ya da sivil toplum kuruluşları adına katılarak dünya gündeminde fazla yer bulmayan sorunları dile getirebildikleri önemli bir platform olmuştur. Çalışmamızın birinci bölümünde de bahsedildiği gibi, BM tarafından kadın hakları ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla belirli çalışmalar yürütülmüş ve dünya genelinde konferanslar yapılmıştır. BM bünyesinde hazırlanan, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), kadınların her alanda hak eşitliğini sağlayan ve devletlerin bu noktada denetlenmesini vadeden önemli bir

sözleşmedir. Bu sözleşmenin yazımında Gana Yüksek Mahkemesi Yargıcı olan Annie Jiagge'nin de katkıları bulunmaktadır (Sheldon, 2017).

Esther Ocloo ise, BM mikro kredi programlarından yararlanan bir başka Ganalı kadındır. Bu programa göre, yoksul kadınlar, küçük kredilere erişmek için destek gruplarında bir araya gelmekteydiler. Daha önceden pazarcı olarak çalışan Ester Ocloo, gelirlerini artırdıktan sonra kadınların ekonomik olarak gelişebileceği projeler için yatırımlar yapmıştır. 1979 yılında aralarında Esther Ocloo ve Annie Jiagge'nin de bulunduğu birkaç kadın, bu tür kredileri vermek amacıyla Kadınlar Dünya Bankacılığı'nı kurmuşlardır. Böylece, Afrika'da mikro kredilere öncülük etmişlerdir.

BM Kadın On Yılı'nın kazanımlarının değerlendirilmesi amacıyla Üçüncü Dünya Kadın Konferansı 1985 yılında Nairobi'de gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Kenyalı politikacı Margaret Kenyatta başkanlık etmiştir. Toplantıda, Güney Afrika'daki Apartheid hükümetinin ısrarcı tavrı, uluslararası kurumlar tarafından Afrikalı devletlere dayatılan kolonyalist uyum politikaları gibi konular gündeme gelmiştir. Kadınlar, bu konferanslarda birçok bağlantı elde etmişlerdir. Kazandıkları motivasyonla, Uganda'da Kadınlar için Eylem Organizasyonu ve Tanzanya'da Medya Kadınları Derneği gibi pek çok aktivist topluluklar kurulmuştur. Nairobi'deki toplantıyı 1995 yılında Pekin Dünya Kadın Konferansı izlemiştir. Bu toplantıya Tanzanyalı politikacı ve kadın hakları aktivisti Gertrude Mongella başkanlık etmiştir. Mongella, kadın hakları, barış ve kalkınma ile ilgili çok sayıda toplantıya katılmış bir politikacıdır. 1996'da Afrika'da Kadınları Savunma adlı sivil toplum kuruluşunun kurucularından birisidir (Sheldon, 2017).

Afrika'da kurulan yerel kadın topluluklarının faaliyetlerinin yansımaları Afrika Birliği bünyesinde de görülmektedir. 1963 yılında kurulan Afrika Birliği Örgütü'nün kadın ve toplumsal cinsiyet konularında fazla aktif çalışmaları bulunmamaktadır. Afrika Birliği Örgütü'nden Afrika Birliğine geçiş sürecinde kadın örgütleri, cinsiyet dengeli liderlik kadroları ve kadın haklarına daha bağlı olma konusunda çağrılarda bulunmuşlardır. Afrikalı kadınlar cinsiyet eşitliğine değer veren bir bölgesel örgüt oluşturma sürecinde önemli rol oynamışlardır.

Afrika Birliği'nin yasama komisyonlarında tüm faaliyetlere rağmen temsilciler erkeklerden oluşmaktadır. Afrika Birliği içerisinde, liderlik pozisyonlarında cinsiyet

eşitliğine ulaşan ilk kurum, 2003 yılında Avrupa Birliği Komisyonu olmuştur Afrika Birliği Komisyonu, birliğin günlük faaliyetlerinden sorumlu sekreterliğidir. Komisyonda, bir başkan, başkan yardımcısı ve sekiz komisyon üyesi vardır. Komisyona, başkan ve başkan yardımcısının temsil ettiği bölgelerden birer, bölgelerden ikişer komiser atanmaktadır. Her bölgeden atanan bir komisyon üyesinin kadın olma zorunluluğu vardır.

Afrika’da 2003 yılında, kadınlara yönelik ayrımcılığı sona erdirmeye, cinsiyet eşitliğini ve kadın haklarını geliştirmeyi hedefleyen Kadın Haklarına İlişkin Protokol kabul edilmiştir. 2004 yılında ise, Afrika Birliği Meclisi, Afrika liderlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden ve özel hedefler belirleyen Afrika’da Cinsiyet Eşitliği Ciddi Deklarasyonu (SDGEA) kabul edilmiştir. Hedefler arasında, kadınların barış süreçlerine tam ve etkin katılımının sağlanması, çocuk askerlerin yasaklanması, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin sona erdirilmesi, kızların eğitimi almaları için teşvik uygulamalarının yapılması yer almaktadır. Afrika Birliği Kadın Komitesi, protokolü imzalayan devletlerden her yıl belirli bir rapor sunmaları beklenmektedir. Afrikalı kadın hareketleri, bölgesel olarak cinsiyet eşitliği taahhütlerinin gerçekleştirilmesinin takibinde rol oynamaktadırlar. Devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmediğinde baskı uygulanabiliyor olması ve bunun raporla takibinin yapılması kadın örgütlerinin devletlerin uygulamalarını değerlendirmelerinin yolunu açmıştır (Adams, 2019).

Afrika’da kolonyalizm dönemine bakıldığında görülmektedir ki, kadınlar kolonyal devletlerin zorlu politikalarının yanında, inşa edilen yeni toplumsal düzendeki eşitsizliklere de maruz kalmışlardır. Pre-kolonyal dönemde ekonomik ve siyasi statüleri sahip olan kadınların hakları ellerinden alınmış ve ikinci sınıf vatandaş konumuna itilmişlerdir. Emekleri değersizleşmiş, hatta karşılıksız bir şekilde çalıştırılmak zorunda bırakılmışlardır. Avrupalı devletlerin cinsiyet algısının Afrika’da yaygınlaşması, kıtadaki toplumların kültürlerinde önceden var olan kadın-erkek arasındaki dengeli otorite sistemleri ortadan kalkmıştır. Erkekler siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda otorite merkezi haline gelmişlerdir. Bu durum Afrikalı kadınların emeklerinin hem Avrupalı devletler hem de Afrikalı erkekler tarafından sömürülmesine yol açmıştır.

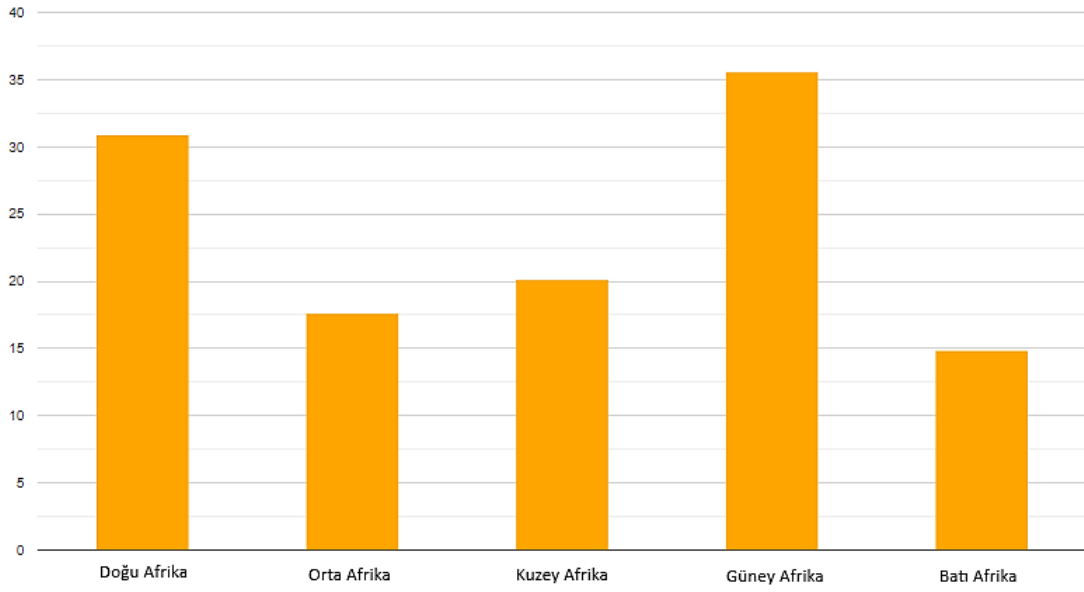
Afrikalı kadınlar yaşadıkları olumsuz koşullara rağmen toplum içerisinde kendilerine yer bulmak için her zaman çaba göstermişlerdir. Askeri çatışmalarda, toplumsal eylemlerde kendilerine alan açarak mücadelelerini sürdürmeyi başarmışlardır.

Yakın zamana kadar kadınların kolonyalizm dönemi sonrasında ezilmiş ve ikinci planda oldukları varsayılan kadınlar aslında kolonyalizm dönemi sonrasında da yürüttükleri faaliyetler ile toplumları şekillendirmişlerdir. Uluslararası ve bölgesel hareketlerde yer alarak Afrika kadınlarının sorunlarını dile getirerek çözüm arayışlarını sürdürmüşlerdir. Afrika Birliği, Afrikalı kadın örgütlerinin girimleri ile kadın haklarının insan hakları olduğunu ve cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesini temel ilke olarak kabul etmiştir. Kadın hareketleri bu girişimlerin uygulanmasında ve devletlere bu politikaları benimsemeleri ve bunlara uymaları yönünde baskılar yapmışlardır. Afrika’da kadınların yaşadıkları sorunları inkâr etmek mümkün değildir ancak kadınların var olma ve haklarını elde etmek için gösterdikleri direnci yok saymak toplumların yapısını ve kültürleri eksik anlamamıza sebep olmaktadır.

2.4. GÜNÜMÜZ AFRIKA SİYASETİNDE KADINLARIN DURUMU

Afrika devletlerinde, 1990lı yıllarda uluslararası sistemlerin bakışı ile demokratikleşme çabaları ön plana çıkmaktadır. Çok partili seçim sistemleri uygulamaya geçtiği bu dönemde yeni partiler ve lobi grupları ortaya çıkmaya başlamıştır. Demokratikleşme çağrıları ve devletlerin uygulamayı kabul ettikleri siyasi kotalar sayesinde kadınlar engellere rağmen kadınlar siyasete daha fazla katılım sağlama imkânı elde edebilmişlerdir. Buna rağmen, siyasi partilerin genelinde hala erkekler çoğunluktadır. Kadınlar devlet başkanlığı ya da başkan pozisyonlarında çok sık görünmemektedirler ancak kabine pozisyonlarına yerleşme konusunda ilerleme kaydedildiği görülmektedir.

Günümüzde Afrika devletlerinde kadınların temsil oranları bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Temsil oranlarında farklılıklar görünse de 2000 yılından bu yana dünya genelinde kaydedilen, kadınların parlamentolardaki temsilindeki artış Afrika’da da görülmektedir.

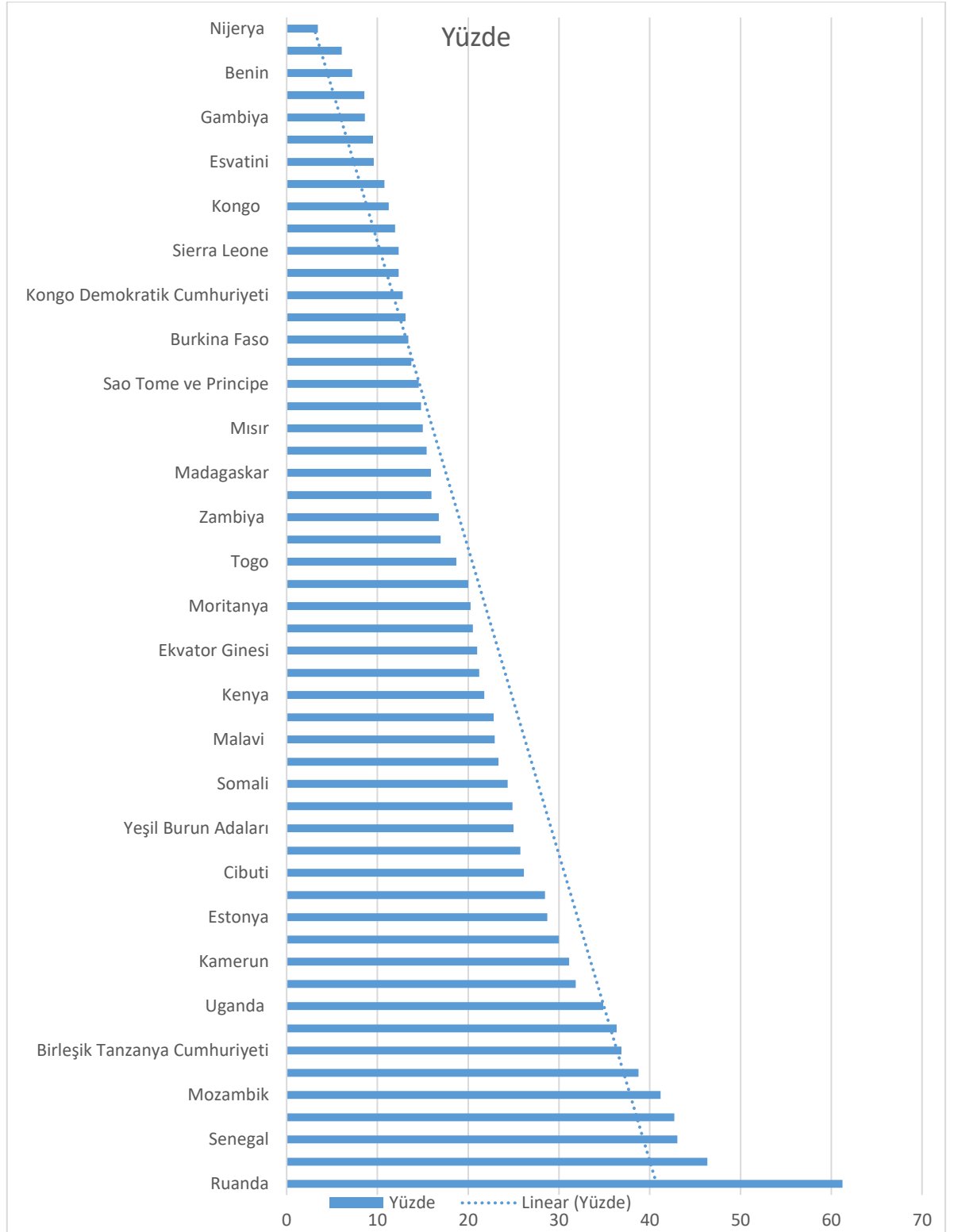

Şekil 2.2. Alt Bölgelere Göre Afrika'daki Ulusal Parlamentolarda Kadınların Sahip Olduğu Sandalye Oranı, 2020 (Yüzde) (United Nations, Women in Politics and Decision-Making Positions in Africa, 2020)

Kadınların parlamentodaki temsil oranlarını gösteren tablo incelendiğinde, yüzde 35,5 oran ile Güney Afrika'nın en yüksek temsile sahip olduğu görülmektedir, bunu yüzde 30,9 oranla Doğu Afrika takip etmektedir. Orta Afrika yüzde 17,58, Doğu Afrika yüzde 20,13, Batı Afrika yüzde 14,84 oranlarında kadın temsiline sahiptir. Bu üç bölgenin Pekin Eylem Platformunda hedef olarak belirtilen en az yüzde 30 oranının altında kaldığı görülmektedir.

2019 yılında Afrika Birliği, “Afrika’da Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınmanın Durumu” hakkında bir rapor yayınlamıştır. Rapora göre Afrikalı devletler, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve siyasi alanda kadınların güçlendirilmesi konularında ilerleme kaydedilmiştir. 2020 yılı itibarıyla yüzde 61 temsil oranına sahip olan Ruanda, on yıldır dünyada kadınların parlamentodaki temsilinde birinci sırada yer almaktadır. Ruanda'nın yanı sıra, Namibya, Senegal ve Güney Afrika da kadın temsilde ön sıralarda yer alan Afrika devletleridir.

Tablo 2.1. Afrika'daki Ulusal Parlamentolarda Kadınların Sahip Olduğu Sandalyelerin Oranı, 2020

(United Nations, Women in Politics and Decision-Making Positions in Africa, 2020)

Afrika kadınların parlamentolardaki temsilinin yükselişinde uygulanan kadın kotalarının önemi büyüktür. Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü (IDEA) tarafından 33 Afrika ülkesinde yapılan bir değerlendirmeye göre, devletlerden yaklaşık yüzde 40'ının yasal aday kotasını, yaklaşık yüzde 40'ının rezerve koltuk kotasını ve yüzde 24'ten biraz fazlasının siyasi parti kotalarını benimsediği ifade edilmektedir. Örneğin Ruanda, iki meclisli yasama meclisinde rezerve koltuk kotasını uygulamaktadır. Buna göre, kadınlara koltukların yüzde 30'unu ayırmaktadırlar. Güney Afrika'da ise, siyasi parti kotası uygulanmaktadır. Belediye sistemleri, siyasi partilerin parti listesindeki adayların yüzde 50'sinin kadın olmasını şart koşmaktadır (United Nations, Women in Politics and Decision-Making Positions in Africa, 2020).

Afrika'da kadınlar genellikle alt meclislerde bulunmaktadır. Modern Afrika devletleri kurulduğundan bu yana kadınlar, devlet başkanı ya da başbakan konumlarında çok fazla görülmemektedirler. Günümüzde Afrika'da aktif olarak üç kadın devlet başkanı görevini sürdürmektedir. Etiyopya'da Sahle-Work Zewde, 2018 yılında, devlet başkanı, Namibya'da Saara Kuugongelwa, 2015 yılında, başbakan olarak görevine gelmiştir. Tanzanya'da 2021 yılında göreve gelen Samia Suluhu Hassan ise, cumhurbaşkanı olarak görev yapmaktadır.

Afrika tarihinde devlet başkanı olarak görev yapmış ve kadınların siyasette aktif olması için ilham kaynağı olan kadın liderler bulunmaktadır. Bunların başında, 2006-2018 yılları arasında Liberya Devlet Başkanı olarak görev yapmış Ellen Johnson Sirleaf gelmektedir. Sirleaf, Afrika kıtasının demokratik olarak seçilmiş ilk kadındır. İç savaş sonrasında göreve gelen Sirleaf, kötü bir ekonomi ve borçlarla karşı karşıya kalmıştır. Beş yıl içerisinde yabancı yatırımlar ve uluslararası destekler sayesinde borçlardan kurtulmayı başarmıştır. Liberya'da Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu'nu kurarak yolsuzluklarla mücadele için önemli bir adım atmıştır. Sirleaf, iç savaş sonrasında Liberya'nın barışçıl ve istikrarlı bir hale getirmiştir. Eski savaşçıların eğitilmesi ve topluma tekrar entegre edilmeleri için çalışmalar yapmıştır. Bunların dışında, ülkenin alt yapısını iyileştirerek elektrik ve suyun daha kolay tedarik edilmesi sağlanmıştır. Liberya'nın kaydettiği gelişmeler sonucunda özellikle kadınlar piyasada aktif olma şansı elde etmişlerdir ve genç girişimciliğin teşvik yönünde çalışmalar yapılmıştır. Ekonomi ve ticaretin yanı sıra, sağlık sistemlerinde de iyileştirmeler yapılarak her alanda kalkınma

sağlanmıştır. Ellen Johnson Sirleaf, 2011 yılında, ‘kadınların güvenliği ve kadınların barış inşası çalışmalarına tam katılım hakları için şiddet içermeyen mücadelelerinden dolayı’ Nobel Barış Ödülü’nü kazanmıştır (United Nations, Africa Renewal 2020).

Afrika’daki bir diğer kadın lider ise, Malawi Devlet Başkanı Joyce Banda’dır. 2012-2014 yılları arasında görev yapmıştır ve Güney Afrika’nın ilk kadın devlet başkanı olarak bilinmektedir. Göreve geldiğinde reformlar yaparak ekonomiyi canlandırmış, ülkenin istikrar sağlamasında başarılı olmuştur. Sirleaf gibi Banda da yolsuzluklarla mücadele etmeye odaklanmıştır. Ayrıca, insan haklarına karşı oldukça duyarlı olan Banda, çocuk ölümlerini ve bulaşıcı hastalıkları azaltmak, kız çocuklarının eğitime katılımı, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak, kadınların girişimlerine destek vermek için çalışmıştır. Kırsal ve kentsel bölgelerde geçim kaynaklarını iyileştirmek için yatırımlar yapmıştır. Temiz suya erişim ve barınma alanlarına belirli standartlar getirmiştir. 2011 yılında, Joyce Banda, Forbes Dergisi tarafından Afrika’nın en güçlü üçüncü kadını seçilmiş ve BBC’nin 100 Kadın serisi içerisinde yer almıştır (United Nations, Africa Renewal 2020).

Afrika’da kadınlar siyasi katılımında son yıllarda oldukça fazla ilerleme kaydetmişlerdir. Ancak post-kolonyal dönemde, yönetimde yolsuzluk ve çatışmayı destekleyen liderlerin bulunması Afrika’da adil, barışçıl ve insan haklarına değer veren devletlerin oluşmasını geciktirmiştir. Buna bağlı olarak kadınların siyasete aktif katılımları, yönetici kademelerinde ön plana çıkmaları zaman almıştır. Afrika devletlerinin kota uygulamalarını kabul etmesiyle parlamentolardaki kadın oranları kıta genelinde artış göstermiştir. Bazı akademisyenler bu oranların temsili olduğunu savunmaktadırlar (Bauer, 2019). Ancak kadınların parlamentolarda attıkları adımların demokrasiye dönüşüm için umut vaat edici olduğu görülmektedir. Kadınlar parlamentolarda erkeklere göre, sorunların çözümlerine yönelik kazanımlar elde ettikleri görülmektedir. Kadınlar, cinsiyet eşitsizlikleri, şiddet, toprak hakları ve aile hukuku alanlarında ve kadınların siyasete daha fazla katılımını hedefleyen yasaların kabul edilmesini sağlamaktadırlar. Kadınların siyasette yer almaları doğrudan demokratik yönetimlerin oluşmasını ve insan hakları ihlallerinin tamamen çözülmesini sağlamasa da, kadın yasa yapıcıların ve kadın ve insan haklarına duyarlı, adil liderlerin siyasette var olmaları geleceğe yönelik olumlu adımların atılmasını sağlamaktadır.

BÖLÜM 3

3. RUANDA SİYASETİNDE KADIN

Ruanda, Orta Afrika'nın Büyük Göller Bölgesi'nde yer almaktadır. Yaklaşık olarak 26.338 km karelik karayla çevrili bir ülkedir. Ruanda'nın ekonomisi kahve ihracatına, turizme ve dış yardıma dayanmaktadır (Cook, 2006). Ruanda'nın idari yapısı, her biri bir vali tarafından yönetilen dört eyalet ve bir şehir (Kigali) şeklinde ayrılmıştır. Ülke daha önce bağımsızlıktan bu yana on-on iki vilayete bölünmüştür ancak 2006 yılında gücü âdemi merkezîyetçi hale getirmek ve etnik yapıları bir araya getirmek için bu şekilde düzenlenmiştir (Britannica, 2022).

1978 yılında yürürlüğe giren anayasa ile bir cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi kurulmuştur. Dönemin başkanı Juvenal Habyarimana, devlet başkanı ve hükümet başkanı rollerini tek iktidar partisi olan Demokrasi ve Kalkınma için Ulusal Cumhuriyet Hareketi (Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement – MRND) Partisi'nde birleştirmiştir. 1991 yılında, çok partili katılıma izin veren revize edilmiş bir anayasa kabul edilmiştir. 1994 yılında yaşanan Ruanda Soykırımı'nın ardından 2003 yılında etnik çekişmeleri kötüleyen yeni bir anayasa çıkarılmıştır. Anayasada soykırım ideolojisine ve onun tezahürlerine karşı mücadele, etnik bölünmelerin ortadan kaldırılması ve ulusal birliğin desteklenmesini içeren bir dil kullanılmıştır. Ruanda günümüzde çok partili bir cumhuriyettir. 2003 anayasasına göre, devlet başkanı olarak görev yapan cumhurbaşkanı, yedi yıllık dönem için seçilebilmektedir ve bu görev yalnızca bir kere yenilenebilmektedir. Ancak anayasa, 2015 yılında dönemin cumhurbaşkanı Paul Kagame'nin üçüncü kez yedi yıllığına aday olabilmesine izin verecek şekilde değiştirilmiştir (Britannica, 2022).

Hükümetin temsilcisi olarak görev yapacak başbakanı cumhurbaşkanı seçmektedir. Yasama yetkisi, Temsilciler Meclisi ve Senato'dan oluşan iki meclisli bir parlamentoya aittir. Milletvekillerinin görev süreleri beş yıldır ve yaklaşık üçte ikisi doğrudan seçilmektedir. Kalanı ise dolaylı yoldan seçilmektedir. İkisi Ulusal Gençlik Konseyi, biri Engelliler Derneği Federasyonu tarafından seçilmektedir. Kalan koltuklar

ise yerel yönetim organları tarafından seçilen kadın temsilcilere tahsis edilmektedir. Senatörler yenilenemeyen sekiz yıllık dönemler için hizmet vermektedirler. 2015 yılında değiştirilen anayasaya göre, görev süreleri, beş yıl olacak şekilde değiştirilmiştir ve 2019 yılında bir kez yenilenme hakkı getirilmiştir. Ruanda’da günümüzde bulunan başlıca siyasi partiler; Ruanda Yurtseverler Cephesi (RPF), Sosyal Demokrat Parti ve Liberal Parti’dir (Britannica, 2022).

Afrika’nın genelinde olduğu gibi Ruanda hakkında yapılan çalışmalarda da pre-kolonyal dönemdeki siyasi yapı ve kadınlar hakkında çok az bilgiye ulaşılmaktadır. Ruanda hakkında en çok çalışma yapılan dönem olan, kolonyalizm dönemi ve sonrasında yaşanan büyük soykırımda kadınların birçok yönden olumsuz etkilendikleri ve sonrasında kalkınmadaki katkıları ile Ruanda’nın inşa sürecini şekillendirdikleri görülmektedir. Ruanda, önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, dünya sıralamasında parlamentoda en yüksek kadın temsil oranına sahip olan ülkedir. Günümüz Ruanda yönetimi kadınlara yönelik pek çok olumlu politika geliştirmektedir. Ruanda’nın kadınların siyasette temsil başarısını anlamak için pre-kolonyalizm dönemi, bağımsızlık ve inşa sürecinde karar alma mekanizmalarında yer aldıkları aktif konumları incelemek gereklidir.

3.1. PRE-KOLONYAL DÖNEMDE RUANDA’DA KADINLAR

Ruanda’da kadınların durumunu anlamak ve analiz etmek için öncelikle pre-kolonyal dönemde toplumun nasıl şekillendiğini incelemek yararlı olacaktır. Yüzyıllar önce, Ruanda ve çevresini kapsayan bölgede üç farklı topluluk bir arada yaşamaktaydılar. Altıncı yüzyılda Batwalar, yedinci yüzyılda BaHutular ve sekiz ve dokuzuncu yüzyıllarda BaTutsiler bölgeye göç etmişlerdir. Twalar, geçimini avcı ve toplayıcılıktan sağlayan pigme bir toplumdur. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Hutular, tarım ile uğraşıyorlardı. Tutsiler ise, hayvancılıkla geçimlerini sağlıyorlardı. Twalar, Hutu ve Tutsilerden izole edilmiş bir biçimde dağlarda yaşamaktaydılar, Tutsiler, hayvan sürüleri ile birlikte gezgin olarak, Hutular, tarımla uğraştıkları için yerleşik olarak yaşamaktaydılar (Haperen, 2012). Bu toplumlar arasında hayvancılıkla uğraşanların statüsü diğerlerine göre daha yüksek sayılmaktaydı. Ancak, Hutu, Tutsi ve Twalar arasında keskin bir hiyerarşik ayrım Kwihutura sistemi sayesinde engellenmekteydi. Buna göre, tarımla uğraşan bir Hutu, geçimini sağlayacak bir hayvana sahip olduğunda bir Tutsi’nin statüsüne ulaşabilmekteydi (Mamdani, 2006).

Ruanda'da tarih boyunca toplumsal kurumları şekillendiren soy ve klan gibi önemli yapılar bulunmaktaydı. Aileler bir araya gelerek, *umuryango* olarak adlandırılan nesil gruplarını oluşturmaktaydı. Umuryangolarda, tüm soy grubu toprak ve hayvanlar üzerinde eşit haklara sahipti. Toprak ve hayvanların dağıtımından ise, soy grubunun başı sorumluydu. Bu kişi ayrıca nesil içinde adaleti sağlamaktan, anlaşmazlık çıktığında son kararı vermekten, nesil içi kararları almaktan ve diğer soy grubu liderleri ile görüşmekten sorumluydu. Umuryango liderleri, otoritelerini soydaşlarının desteğinden almaktaydı ve bu otorite sınırsız değildi. Alınan kararlardan memnun olmayan bir nesil üyesi bunu dile getirebilmekte ya da memnun olmadığında gruptan ayrılabilirdi. Umuryangoların bir araya gelmesiyle daha geniş bir grup olan klan yapıları ortaya çıkmaktaydı. Klanlar, bir lider altında soy gruplarının oluşturduğu ittifaklar olarak da tanımlanabilmektedir. Ruanda'da Hutu, Tutsi ve Twalar'dan oluşan toplam 18 klan olduğu düşünülmektedir. Klanlara ait kişilerin her birinin aile bağı yoktur ve umuryangolar istediklerinde farklı klanlara dâhil olabilmeleri mümkündür. (Arslan, 2018). Bu dönemde, toplum içerisinde statülerin ve kimliklerin oldukça değişken olduğu görülmektedir. Misyonerlik ve kolonyal dönem tarihçileri, Ruanda'da çatışmaların geleneksel toplumda yaşayan gruplara kadar dayandığını iddia etmektedirler (Republic of Rwanda: Office of the President, 1999). Ancak, Ruanda'da yaşayan toplumların kökenlerine dair klan ve soy kültürleri bunun aksini göstermektedir. Umuryango ve klan liderleri, yardımlaşma ve birbirlerini koruma konularında uzlaşarak çoğunlukla bir barış ortamı oluşturmuşlardır.

Ruanda'da krallık döneminin tam başlangıcı bilinmese de sürecin on beşinci yüzyılda başladığı tahmin edilmekte ve yirminci yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği bilinmektedir. Ruanda Krallığı'nda siyasi sistem dört önemli nokta üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; teokratik monarşi, kral ve kraliçeden oluşan iki başlı monarşi, bölgesel genişleme ve vatanseverliktir. Ruanda'da tüm topraklar ve hayvanlar kralın (mwami) malı olarak görülmekteydi. Kral, birliği sembolize etmekteydi ve tanrı ile özdeşleştiriliyordu. Kral ve ordu komutanlarının her zaman Tutsi olma zorunluluğu vardı. Hayvanlardan sorumlu şefler Tutsi, arazilerden sorumlu şefler ise Hutular'dan atanmaktaydı. Mahkemeler de idare ve askeri olarak ikiye ayrılmaktaydı. İdare mahkemelerinde arazi mülkiyeti ile ilgili anlaşmazlıklarla Hutular ilgilenmekteydiler.

Askeri mahkemelerde hayvanlar ile ilgili sorunları Tutsiler çözmekteydiler (Wohlgemuth & Sellstrom & Millwood, 1996).

Ruanda Krallığı siyasi olarak kral ve kraliçe tarafından yönetilse de genel olarak ataerkil olarak tanımlanmaktadır. Ruanda kültüründe ailenin zenginliği ve mülkü erkekler tarafından devralınmaktaydı. Buna rağmen, kadınlar toplumda kilit rol oynamakta ve değer görmektedirler. Siyasi, askeri ve idari üst düzey konumlara kadar her yerde görülmektedirler. Aile içerisinde evin günlük yönetimi kadınlara aitti, erkeklerin karışması toplum tarafından olumsuz bir durum olarak karşılanmaktaydı. Kadınlar eşi ve ailesi tarafından saygı duyulması gereken kişiler olarak görülmekteydiler. Kadınlar zenginliğin kaynağını simgelemekteydiler, bir anne olarak çocuk yetiştirmeleri ve neslin devamını sağlamaları Ruanda kültüründe her şeyin üzerindeydi. Kadınların sahip oldukları sosyo-ekonomik rol sebebiyle toplumda bir eş olarak da çok değer görmektedirler. Bu sebeple birisinin karısını öldürmek yasaktı ve karşılığında büyük cezaları vardı. Pre-kolonyal dönemde Ruanda’da kızlar ve kadınlar toplumda en çok korunan kişilerdi (Mbonimana, 2016).

Genel olarak pre-kolonyal dönemde Afrika toplumlarında olduğu gibi, geleneksel Ruanda toplumlarında da kadın ve erkekler birbirini tamamlayan roller üstlenmekteydiler. Tarıma dayalı geniş aileler yaygındı ve aile içindeki rollerin cinsiyete ve yaşa göre bölünmesi ailenin etkinliği ve hayatta kalmaları için önemliydi. Hem kadınlar hem de erkekler ortak ortamın istikrarı için hayati önem taşımaktaydılar ve rollerinde rekabet yok denecek kadar azdı ya da hiç yoktu. Erkeklerin kulübe yapmak, hayvancılık, avcılık gibi görevleri vardı. Kadınlar ise, daha çok ev ve çocuklar ile ilgilenmekteydiler. Bunun yanında çiftçilik, ekim, hasat gibi fiziksel olarak zorlayıcı işlerle de uğraşmaktaydılar. Ayrıca, temiz su ve ateş yakacak malzemeleri de kadınlar arayıp bulmaktaydılar. Hane içlerinde kadınlar, ekonominin, maneviyatın ve ahlakın merkezi olarak görülmekteydiler (Gutekunst, 2019). Kadınlar, eşleri öldüğünde onların mülklerine mirasçı olamıyorlardı, sadece o mülkte kaldıkları süreçte ölen eşinin mülküyle ilgilenebiliyordu. Dul kalma, boşanma ya da yaşlılık durumlarında kadınlara geçimleri için küçük bir toprak parçası verilmekteydi (Mbonimana, 2016). Pre-kolonyal dönemde Ruanda’da ataerkillik hâkim olmasına rağmen Vansina (2004), o dönemde kadınların

daha sonrasına göre yaşam standardı ve sosyal sınıflar açısından erkeklerle daha eşit bir konuma sahip olduğunu savunmaktadır.

Ruanda’da sayıları fazla olmasa da kadınlar üst düzey pozisyonlarda yer alabilmekteydiler. Buna, ordunun başındaki bir kraliçe örnek olarak gösterilmektedir. Nyirakigeri IV Murorunkwere adındaki kraliçe, Ijwi Adası’na karşı komutan olarak ilk askeri seferi yönetmiştir. Siyasi olarak kraliçeler ayrıcalıklı bir konuma sahiptiler. Kralların ülke dışı seyahatlerini, konukların kabulünü ve günlük faaliyetleri planlamak kraliçelerin görevleri arasında yer almaktadır. Tüm sorumlulukları ve ayrıcalıkları kralla paylaşmaktaydılar. Örneğin, krala bir hediye geldiğinde, kraliçe bu hediyeden bir miktar almak zorundaydı. Ayrıca, kraliçeler, kral olma sırası gelen kişi reşit olmadığı zaman iktidara geçmekteydiler (Mbonimana, 2016). Kraliçelerin yanı sıra Ruanda’da üst düzey konumlarda bulunan kadın şefler de görülmekteydi. Kültürlerinde prensip olarak şefler erkek olmaktaydı ancak bazı istisnalara rastlanmaktadır. Anlatılan bir hikâyede, kralın kızı Nyirantebe, Nyakare şehrini miras almıştır ve yaşlanıncaya kadar bu vilayeti yönetmiştir. Ölümünden sonra ise yerine, çocukları ve torunları geçmiştir. Ancak bir süre sonra kralın oğlu Kanyangamwe bu şehri alarak yönetmeye başladı ve sonrasında yönetim oğullarına kaldı. Bu şekilde şeflik yeniden baba soyundan devam etmeye başlamıştır (Vansina, 2000).

Kolonyalizm dönemi öncesi Ruanda’da tam anlamıyla kadın-erkek eşitliğinin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Ancak Ruanda kültürüne ve toplumsal yapıya işlemiş bir biçimde kadına saygı duyulduğu ve değer verildiği görülmektedir. Ataerkil bir sistem benimsenmesine rağmen aile yapıları içerisinde keskin bir otorite ayrımı söz konusu değildir. Bunun dışında üst pozisyonlardaki kadın ve erkek görev ayrımları içerisindeki istisnalar yalnızca soylu kadınları içermektedir, yerel toplumlarda iş bölümü noktasında yerleşmiş olan kültürün dışına çıkan örneklerle rastlanmamaktadır. Ruanda’da kraliçe ve soylu kadınların genellikle ön planda oldukları, kralın yetkilerini paylaştıkları ve Ruanda toplumunda iz bıraktıkları görülmektedir.

3.2. KOLONYALİZM DÖNEMİNDE RUANDA

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında 1985 Berlin Konferansı'nın ardından Almanların Ruanda'ya gelmesiyle kolonyal emperyalizm başlamış oldu. Avrupalılar gelmeden önceki dönemlerde, Ruanda kendisini dış etkilerden oldukça iyi korumuştur. Ticari ilişkiler kurmak için girişimlerde bulunan Arapların bu çabaları bile başarısız olmuştur. Ancak Ruanda için, geç de olsa koloni rejimine tabi olmak kaçınılmaz olmuştur (Rutayisire, 2016). Almanların geldiklerinde beklediklerinin aksine, siyasi olarak gelişmiş bir medeniyetle karşılaşmışlardır. Avrupalıların, Ruanda toplumunu uygarlaştırma amacı adı altında koloni rejimi kurma hedefleri vardı. Ruanda Hükümdarlığı, 1897 yılında Almanların otoritesini kabul etmişlerdir ve Alman koloni dönemi 1916 yılına kadar devam etmiştir.

Kralın egemenliği altında olan merkezi bir egemenliğin olması Almanların çıkarlarını desteklemiştir çünkü koloni güçleri Ruanda'ya geldiklerinde misyonerlerle birlikte yalnızca doksan altı kişi bulunmaktaydı (Karabacak, 2018). Bu nedenle Almanlar monarşiyi yıkmamışlardır, ancak kral ve üst düzey yöneticilerle ilişkilerini geliştirerek monarşiyi zamanla zayıflatmışlardır. Alman koloni döneminde Ruanda Kralı'nın, insanları cezalandırma ve ödüllendirme, istediği kişilere hayvanları tahsis etme ve geri alma gibi yetkileri devam etmekteydi. Ancak yönetimle ilgili bazı kısıtlamalar söz konusuydu. Toprakları dağıtma yetkisi elinden alınmıştı. Kral artık istediği şekilde ülke içinde dolaşamamakta ve şeflerle görüşememekteydi. Kralın yalnızca Nyanza şehri içerisinde bulunma şartı vardı ve kolonyal güçlerin temsilcileri burada kral ile görüşmeler yapmaktaydılar (Republic of Rwanda: Office of The President, 1999).

Almanlar Ruanda'da da yalnızca yönetimde değil toplum üzerinde de büyük değişikliklere sebep olmuşlardır. Ruanda toplumlarını Hamitik hipotez üzerinden yorumlamışlardır ve bunu onlara dayatmışlardır. Bu hipoteze göre, Afrika'da bulunan değerli her şey, sözde Kafkas ırkının bir kolu olan Hamitler tarafından ortaya koyulmuş ve geliştirilmiştir. On dokuzuncu yüzyılda ortaya atılan ve ırkçılığa dayanan bu teoriye Eski Ahit'teki Nuh Peygamber'in oğlu Ham'ın adı verilmiştir. Teoriye göre Hamitler Taş Devrinde Afrika'ya gelmiş ve oradan tüm kıtaya yayılmışlardır. Zamanla Afrika'nın yerli halkları ile karışmışlardır. Bu teoride insanlık üç ırklı bir hiyerarşiye bölünmüştür. Bunlardan ilki ve en üstün olanı Kafkas ırkı, ardından gelen Moğol ırkı ve onların

aşağısında olan Negroid ırkıdır (Haperen, 2012). Almanlar, Ruanda'nın gelişmiş uygarlığının kaynağını fiziksel olarak Avrupalılara benzettikleri Tutsiler olarak görmüşlerdir. Tutsileri, Hutulara boyun eğdiren bir soy olarak algılamışlardır. Kolonyalist güçlerin siyasi, idari ve toplumsal eylemleri Tutsiler ve Hutular arasında oluşturdukları derin ırksal farklılık etrafında şekillenmiştir.

Almanlar on dokuz yıl boyunca Ruanda'ya hâkim olduktan sonra, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılmaları sonucunda Versailles Antlaşması şartlarına göre Afrika'daki kolonilerinden çekilmek zorunda kalmışlardır. Bunun ardından Milletler Cemiyeti, Ruanda'nın Belçika himayesi altına girmesine karar vermiştir (Haperen, 2012). Belçika Ruanda'ya geldikten sonra, idari görevlerden sorumlu tutulan Belçikalı memurlar ve askerler, Ruanda Kralı'nı dışlayan bir tutum sergilemişlerdir. Monarşi değerini kaybetmiş ve kralın birçok yetkisi elinden alınmıştır. Kral, en önemli yetkilerinden biri olan, hayvanları şeflere verme ve geri alma hakkını 1923 yılında kaybetmiştir. Ruanda Kralı otoritesini ve saygınlığını kaybettiğinde onun yerini Belçikalı güçler almaya başlamıştır. Şefler ve idarede yetkili Ruandalılar da zamanla kralı hor görmeye başlamışlardır (Republic of Rwanda: Office of the President, 1999).

Belçika Hükümeti, Ruanda toplumunun dengelerini değiştirecek önemli bir takım düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bunlardan en önemlisi kişiye özel kimlik kartlarının çıkarılmasıydı. Bu kartlarda kişilerin hangi etnik kimliğe (Hutu, Tutsi veya Twa) ait oldukları resmi bir şekilde kaydedilmekteydi. Böylece nüfusun tamamı gruplara bölünmüştü ve sosyal statü farkları sabitlenmişti. 1926 yılında, 'yönetim reformu' gerçekleştirilerek Hutu, Tutsi ve Twaların şef olarak sorumlu oldukları görevlere yalnızca Tutsiler'in atanması sağlanmıştı. Ayrıca nitelikli eğitim, vergi toplama, özgürce hareket etme gibi haklar da yalnızca Tutsilere tanınmıştı (Haperen, 2012; 100). Böylece Ruanda'da kolonyalizmin ortaya çıkmasından sonra Hutular ve Tutsiler arasındaki farklar derinleşmiştir. Pre-kolonyal dönemde iki topluluk arasında var olan farklılıklar post-kolonyal dönemde ırksal bir ayrım boyutuna taşınmıştır. Avrupalılar tarafından Tutsilerin toplum içerisinde üstün kabul edilmesi ve iyi pozisyonlarda tercih edilmesi, Hutuların aşağılanmasına, baskı altına alınmasına ve fakirleşmesine sebep olmuştur.

Kolonyalizm ile birlikte geleneksel dengelerin bozulmasından Ruandalı kadınlar da negatif yönde etkilenmişlerdir. Kadınlar güçsüz bir konuma itilerek suistimale açık bir

duruma gelmişlerdir. Belçikalılarla işbirliği içerisinde olan ve bundan kazanç sağlayarak güç elde eden Ruandalılar dahi kadınları baskı altına almışlardır ve bu kişiler tarafından kadınlar tecavüze maruz kalmışlardır (Republic of Rwanda: Office of the President,1999). Ayrıca, kolonyalist güçlerin uyguladıkları politikalar sonucunda kadınların siyasi ve ekonomik hakları kısıtlanarak bu alanlardan dışlanmışlardır (Brown, 2018). Ruandalı kadınların bu dönemde kamu işlerinde ya da koloni yönetiminde söz hakları ya da herhangi bir görevleri bulunmamaktaydı. Ancak, toplumsal cinsiyet ve çatışma sonrası yeniden yapılanma araştırmacısı Elizabeth Powley, bu duruma istisna olarak kraliçeleri göstermektedir. Avrupalı devletlerin anlaşma içerisinde oldukları ve Tutsi soyundan gelen kraliyet ailesi içinde kraliçenin önemli işlevleri vardı. Özellikle Alman döneminde hüküm süren Kraliçe Kanjogera, tahtın varisinin koruyucusu ve kraliyet ailesinin yöneticisi olarak krallığın en önemli kişisi olarak tanımlanmaktaydı. Kraliçe Kanjogera baskıcı ve gaddar yönetimi ile nam salmıştı. Kolonyal dönemde bu tarz bir kadın figürün ortaya çıkması Ruanda tarihinde ismi bilinmeyen birçok kadının olumlu katkılarını gölgede bırakmaktadır ve daha sonra kamusal alanda haklarını arayan kadınları bundan caydırmak için kullanılmıştır (Powley, 2003).

Ruanda'da İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılında bağımsızlığın elde edildiği 1962 yılına kadar bağımsızlık sonrasını etkileyen birçok önemli olay gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM, koloni ülkelere kendi kaderlerini tayin etme hakkını tanımıştır. 1950lerin ortalarında neredeyse tüm Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları görülmektedir. BM tarafından Ruanda için 1951-1961 yıllarını kapsayan on yıllık bir bağımsızlık öncesi kalkınma planı geliştirilmiştir. Bu plan, Ruanda'nın ekonomik, sosyal kalkınmanın sağlanmasını ve çevresel yönden altyapının geliştirilmesini kapsamaktaydı ancak bu dönem, hedeflenen maddeler tam anlamıyla gerçekleştirilemeden, daha çok sosyal çekişme ve krizlerle geçmiştir (Rutayisire, 2016). Kalkınma planı çerçevesinde hazırlanan en önemli reformlardan birisi eğitimidir. Buna göre, yerlilerin, kendilerinin ve toplumun faydasına yönelik hizmet vermeleri için eğitilmesi planlanmaktaydı. Aynı zamanda kitlelere hitap edecek eğitimli elit bir grup yetiştirmek amaçlanmaktaydı. Kadınlar da bazı kadın sorunları üzerine uzmanlaşmaları için eğitim almışlardır. İlköğretim ve sonraki seviyelerdeki kızlar için de belirli eğitimler planlanmıştır. İlkokulu tamamlayan kızların ev bilimlerinin öğretildiği ilkokul sonrası okula devam etme fırsatları bulunmaktaydı. Bu

daha çok gelecekte kırsal kesimde yaşayacak olan kızların eğitilmesine yöneliktir. Ayrıca kolejler öğretmen yetiştirmeye uygun bir hale getirilmiştir. Ancak, kızlar için hazırlanan eğitim müfredatı erkeklerinki kadar eksiz olmamıştır. Bu şekilde olmasında Belçikalı güçlerin Afrikalı kadınları yetersiz kapasitede görmesi büyük bir etkidir. Bu nedenle, kadınları gelecekteki eşler ve anneler olarak yetiştirmeye odaklanmışlardır (Rutayisire, 2016).

Belçikalı güçler, teknik ve ekonomik açıdan, Ruanda'da henüz siyasi, idari ve demokratik ortamın olgunlaşmadığını düşünmekteydiler. Bu sebeple genel yönetim konumlarına kademeli olarak Ruandalıları yerleştirerek ilerlemeye karar vermişlerdir. Tutsilerin bir an önce bağımsızlığı elde etme çalışmaları Belçikalılarla işbirliklerinin bozulmasına sebep olmuştur. Belçika Tutsileri kayırma politikasından vazgeçerek Hutulara önemli görevleri vermiş ve Tutsilerin pozisyonlarına yerleştirmişlerdir. Aynı zamanda, kolonyalizm dönemi boyunca giderek güçlenen ve Ruanda'da hatırı sayılır bir nüfusa sahip olan Katolik Kilisesi de Hutular ile aynı safta yer almış ve çoğunlukçu demokrasi çağrısı yapmışlardır. 1957 yılında Belçika Hükümeti'nin onayı ile Hutu Kurtuluş Hareketi Partisi MDR-Parmehutu kurulmuştur. Ayrıca, 24 Mart 1957'de dokuz Hutu entelektüeli tarafından 'Ruanda'daki Irksal ve Yerli Sorunun Sosyal Yönü Üzerine Not' başlıklı bir manifesto yayınlamış ve BM'e iletmıştır. Bu manifesto çoğunlukla 'Hutu Manifestosu' olarak adlandırılmaktadır. Manifesto ile Hutular, maruz kaldıkları ayrımcılığı kınamışlardır ve popüler bir yönetim çağrısında bulunmuşlardır. Manifestoda bunların yanı sıra, kadınlar için mesleki eğitim ve sosyal kulüpler kurulması gerektiğinden bahsedilmektedir. Hutu Manifestosu'nda egemenliklerinin kınanması Tutsilerin, Hutulara karşı yaklaşımlarının daha fazla sertleşmesine sebep olmuştur (Brown, 2018).

Tutsiler, bağımsızlık sonrasında Hutuların yönetime gelme istekleri konusunda endişe duymaktaydılar çünkü herhangi bir seçim durumunda Hutuların toplumun çoğunluğunu oluşturması seçimi kazanmayı garantiledikleri anlamına gelmekteydi. Hutular, böyle bir ortamda dezavantajlı konumda olan Tutsilere karşı saldırgan yaklaşımlar sergilemekteydiler. MDR-Parmehutu liderleri, Kuzey Afrika kökenli bir halkın Ruanda'ya ait olmadığı şeklinde söylemler üretmeye başlamışlardı. Tutsi Kralı'nın 1959'da ölümünden sonra, Hutular, Tutsilere karşı ayaklanarak Hutu Sosyal

Devrimi'ni ilan etmişlerdir. Bu hareket şiddet eylemleri ile sonuçlanmış ve on bine yakın Tutsi'nin ölümüne sebep olmuştur (Hapere, 2012).

3.3 RUANDA'NIN BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ

1959-61 Devrimi, Belçikalıların da desteğiyle monarşinin kaldırılmasına sebep olmuştur. Belçikalı yetkililer, Ruanda'nın Gitarama Bölgesi'nde Parmehutu Partisi lideri Gregoire Kayibanda ile bir araya gelerek geçici bir hükümet için anlaşmışlardır. Hutuların egemenliği Belçika tarafından bağımsızlığa kadar desteklenmiştir. Eylül 1961'de yapılan referandumda, seçmenlerin yüzde 80'i cumhuriyet lehine oy kullanmıştır. Aynı zamanda parlamento seçimlerinin sonuçları da Hutuların egemen olduğu MDR-Parmehutu partisinin galibiyeti ile sonuçlanmıştır ve Gregoire Kayibanda devlet başkanı olarak göreve gelmiştir. Bu doğrultuda, 1 Temmuz 1962'de Ruanda bağımsızlığını kazanarak Tutsi egemenliğindeki monarşiden, Hutu egemenliğindeki cumhuriyete geçmiştir. Bu tarihten itibaren, Ruanda tarihindeki birinci cumhuriyet dönemine girilmiştir (Sellstrom & Wohlgemuth, 2001). Bu dönemlerde kadınların bağımsızlık çalışmalarında aktif bir şekilde yer almadığı görülmektedir. Genellikle Hutu ve Tutsi fark etmeksizin her iki grubun da elit erkekleri bağımsızlık sürecinde egemenlik mücadelesini yürütmüştür. Kadınların bu dönemde BM tavsiyesi ile geliştirilmesi hedeflenen eğitim reformları içerisinde öne çıktıkları görülmektedir. Kadınlar için farklı derece ve alanlarda sınıflar açılmıştır. Ancak kadınların eğitimi erkeklerin müfredatları kadar eksiksiz olmamıştır. Reformlarda eğitim konusunda hedeflenen seviyeye ulaşamamasının önünde kadınların eğitiminin yetersiz bir düzeyde kalması gösterilebilir. Ayrıca, bu dönemde yaşanan şiddet olaylarında direkt kadınların bir intikam alma amacıyla hedef alınmaması nispeten olumlu bir durumdur. İlerleyen bölümlerde anlatılacak olan 1994 Ruanda Soykırımı ile karşılaştırıldığında hem şiddetin boyutu hem de kadınlara verilen zarar daha azdır (Sellstrom & Wohlgemuth, 2001).

Ruanda'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından Belçikalı yetkililer ülkeden çekilmiş ve sorumluluğu BM'e bırakmışlardır. Kolonyal güçlerin 1962'de tamamen ülkeden ayrılmasının ardından Ruanda'da ayaklanmalar yaşanmıştır. Bunu, 1963 yılında Tutsi savaş birimleri tarafından, Kayibanda rejimine karşı bir darbe girişimi izlemiştir. Başkan Kayibanda iktidara geldiğinde kapsayıcı barışçıl bir politika yerine ülkede ayrılıkları derinleştirecek politikalar ve söylemler geliştirmiştir. Tutsilerin yok edilmeleri

gerektiğini söyleyerek, onlardan ‘hamamböceği’ olarak bahsetmiştir. Böylece, çoğunluğunu Hutuların oluşturduğu Ruanda toplumu, Tutsilerin aleyhine harekete geçirmeyi başarmıştır. Hutuların Tutsilere karşı cephe almaları büyük bir toplu göç ile sonuçlanmış ve 300.000 Tutsi, Uganda, Tanzanya ve Burundi’ye kaçmak zorunda kalmıştır (Hapere, 2012).

Başkan Kayibanda’nın yerini 1973 senesinde bir darbe ile Juvenal Habyarimana almıştır. Habyarimana, iktidara geldikten sonra resmi bir parti olarak, Demokrasi ve Kalkınma için Ulusal Cumhuriyet Hareketi (Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement (MRND))’ni kurmuştur (Baygöl, 2021). Habyarimana’nın kurduğu hükümette az da olsa kadınlar yer almaktaydılar. 1982’de 70 parlamenterden dördü kadın parlamenterdir. 1983 yılında ise, kadın parlamenter sayısı dokuza yükselmiştir. Kadınların yasama meclisindeki temsili 1988’de yaklaşık olarak on altıya ulaşmıştır (Burnet, 2008). Habyarimana da selefi Kayibanda gibi böl ve yönet sistemi üzerinden bir politika geliştirmiştir. Kolonyalizm döneminden kalan etnik kimlik ayrımını kullanarak Tutsilere karşı olan saldırgan tutumu devam ettirmiştir (Brown, 2018).

Habyarimana, Afrika’da Fransızca konuşan ülkelerde nüfuzunu sürdürmek isteyen Fransa ile siyasi ve kişisel ilişkiler kurmuştur. Aynı zamanda Katolik Kilisesi’nin de desteğini almıştır. Bu dönemde, Habyarimana ve eşi Agathe gibi kuzeyden gelen bir grup, hükümette ve iş alanlarında güçlü konumlardan yararlandıkları bir ağ kurmuşlardır. Agathe Habyarimana, pre-kolonyal dönemdeki Kraliçelere benzer şekilde devlet yönetiminde alınan kararları etkileme ve şekillendirme yeteneğine sahipti. Devletin seçkinleri arasında kurulan işbirliğinin denetçisi olarak birçok şekilde faaliyet göstermekteydi ve çoğu üye kocasından çok Agathe ile olan bağlarına güvenmekteydi. Agathe Habyarimana, Tutsi yanlılarını ve onlara karşı yapılan propagandaları desteklemekteydi (Brown, 2018).

Ruanda’nın soykırım öncesi döneminde öne çıkan bir diğer kadın ise, Agathe Uwilingiyimana’dır. 1953 yılında, Nyaruhengeri kasabasında bir çiftçinin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Okul hayatı boyunca arkadaş çevrelerinde, etnik söylemlere boyun eğmemeye yönelik söylemlerde bulunmuştur. Batura Resmi Akademik Okullarında öğretmen olduktan sonra yaptığı çalışmalar devlet yöneticilerinin dikkatini çekmiştir. Bunun ardından Ticaret Bakanlığı’nda küçük ve orta ölçekli sanayilerin müdürü olarak

göreve başlamıştır. O dönemde Uwilingiyimana, bakanlıklarda kıdemli memur pozisyonunda bulunan az sayıdaki kadınlardan birisiydi. 1992 yılında kabinede yer alarak görevine, İlk ve Orta Eğitim Bakanı olarak devam etmiştir. Eğitim Bakanı olarak görev yaptığı dönem boyunca etnik kökene göre okullarda nitelikli eğitim alınmasına karşı çalışmalar yapmıştır. Okulda eğitim alacak kişilerin liyakate dayalı bir sistem ile seçilmesi kararı almıştır. Bu karar da dâhil olmak üzere yaptığı çalışmalar sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Genç kadınları bilime yönlendirerek onları okumaya teşvik etmiştir. Uwilingiyimana, Temmuz 1993'te Ruanda Başbakanı olarak atanmıştır. Böylece, Ruanda'nı ilk kadın başbakanı olarak tarihe geçmiştir. Başbakan olarak, Hutu hükümeti ile RPF arasında müzakereler geliştirmek için çalışmalar yapmıştır (Gutekunst, 2019).

Ruanda Krallığı'ndaki kraliçeler ile soykırım dönemi öncesi Ruanda'daki eğitimli kadınların konumlarında benzerlikler olduğu görülmektedir. Bu kadınlar, siyasi kararlarda ve otorite konumlarında etkin olabilmektelerdir. Hem kraliçelerin hem de Agathe Habyarimana ve Uwilingiyimana'nın çevresinde kral, danışman, cumhurbaşkanı olarak güçlü konumlarda bulunan erkekler olmasına rağmen onlar ön plana çıkmayı başarmışlardır. Günümüzde kadınların siyasi alanda yer alma şekilleri daha farklıdır. Ancak, geçmişte kadın siyasetçilerin var olması, bugünkü toplumun, kadınların siyasetteki rollerini benimsemelerinde olumlu katkı sundukları açıktır.

Ruanda'da seçkin bir kesim içerisinde bulunan ve eğitimli Hutu kadınlar, kayda değer bir etkiye sahipken, alınan yasal kararlar, toplumdaki kadınların siyasi ve ekonomik olarak geri plana itilmelerine sebep olmuştur. 1992 yılında çıkarılan Aile Yasası'na göre, Ruandalı erkekler resmi olarak aile reisi olarak tanınmaktaydı. 1994 yılında ise, Ruandalı kadınların eşlerinin rızası olmadan mülk edinmeleri veya bir banka hesabı açmaları kanunen yasaklanmıştı. 1980lerde ve 1990ların başında Ruanda'da kadın hareketleri baş göstermeye başlamıştır ancak bu hareketler bastırılmıştır ve bu durum kadınların daha fazla ötekileştirilmesine yol açmıştır. 90lı yılların başında kurulan, sayıları yaklaşık olarak on ikiyi bulan kadın hareketi girişimleri, yalnızca ataerkil sisteme değil aynı zamanda demokrasiden uzak siyasi topluma karşı da bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Bu kadın hareketleri arasında, günümüzde faaliyetlerini sürdüren, 1992 yılında kurulan Pro-Femme Twese Hamwe (PF/TH) ve 1994 yılında kurulan Kadın ve Çocuk Haklarını

Savunma Derneği (Association for the Defense of Women and Children's Rights-HAGURUKA) da bulunmaktaydı. Kadın hareketleri ve kurulan örgütler o yıllarda radikal Hutular tarafından bastırılmış ve manipüle edilmişlerdir (Brown, 2018).

Kadınlar belirli kazanımlar elde etmek için çabalamaları, toplumsal olarak bir tepkiye ve kadınlara yönelik şiddetin artmasına neden olmuştur. Özellikle, aşırılık yanlısı Hutular, yaptıkları propagandalarda Tutsi kadınları hedef almışlardır. En bilinen ve geniş çapta karşılık bulan propagandalardan birisi, 1990 yılında Kangura adlı gazetede yayımlanan 'Hutuların On Emri' başlıklı yazıdır. Bu yazı, Hutuların Tutsilere karşı davranışlarını şekillendirmelerine ilişkin kuralları içermektedir. Emirlerden üçü doğrudan cinsiyet odaklıdır ve Tutsi kadınları aldatıcı ve baştan çıkarıcı olarak tasvir edilmektedir (Powley, 2003).

Tablo 3.1. Hutuların On Emri İlk Üç Maddesi

Madde 1: Her Hutu, nerede olursa olsun, bir Tutsi kadınının Tutsi etnik grubunun çıkarları için çalıştığını bilmelidir. Sonuç olarak;

- a. Tutsi bir kadınla evlenen,
- b. Tutsi bir kadınlar arkadaş olan,
- c. Tutsi bir kadını sekreter ya da cariye olarak çalıştıran her Hutu'yu hain olarak görmeliyiz.

Madde 2: Her Hutu erkeği, Hutu kızlarının kadın, eş ve anne olarak bu rollere ve görevlere daha uygun olduğunu bilmelidir. Onlar daha muhteşemler, başarılı sekreterler ve daha dürüstler değil mi?

Madde 3: Hutu kadınları, tetikte olun ve kocalarınızın, erkek kardeşlerinizin ve oğullarınızın akıllarını başına getirmeye çalışın.

Ruanda toplumunda Tutsi kadınlar, etnik ayrılıktan kaynaklanan bazı eylemlerle karşılaşmışlardır. Soykırım öncesinde doğrudan bir şiddet eylemi ile karşılaşmış olmasalar da sosyal olarak dışlanmışlardır. Bazı zamanlarda Hutu kadın üniversite öğrencileri Tutsi kadın öğrencilere karşı kampanyalar düzenlemiş ve Tutsi profesörlerin

üniversiteden kovulmalarına sebep olmuşlardır. Soykırım öncesi alınan bir takım yasal kararlar Hutular ve Tutsiler arasındaki gerginliğin artmasına neden olmuştur. Bu dönemde Tutsilerin eğitime katılımları sınırlandırılmıştır. 1976 yılında Hutular ve Tutsiler arasındaki evlilikler resmen yasaklanmıştır. Bazı Tutsiler ekilmesi gereken tarımsal arazi bölgelerine zorla yerleştirilmişlerdir (Brown, 2018). Etnik ayrım derinleştikçe iki etnik grubun kadınları arasında da hiyerarşik üstünlük algısı ortaya çıkmıştır. Hutu kadınlar Tutsi kadınlar üzerinde üstünlük kurarak onların yaşam haklarına sınırlamalar getirecek eylemlerde bulunmuşlardır.

3.4. SOYKIRIMA GİDEN YOL

1980lerin sonlarında Ruanda ekonomik bir kriz ile karşı karşıya gelmiştir. Yetersiz hasat gıda kıtlığına sebep olmuştur. Açlık, büyüyen ticaret açığı, seçkinler arasında artan yolsuzluk ve zenginleşmeler toplumda huzursuzluğa yol açmıştır. Bu huzursuz ortamdan rahatsız olan ve Ruanda siyasetine karşı kendilerini sorumlu hisseden Fransız güçler, Habyarimana'ya çok partili sisteme geçmeleri için baskı yapmıştır. 1991 yılından itibaren Ruanda'da kurulan yeni radikal Hutu partileri, MRND ile rekabet haline girmişlerdir. Ülke içerisinde durum bu şekilde seyrederken, 1990 yılında sürgünde yaşayan Tutsilerin sayısı bir milyonu bulmuştur. Sürgünde yaşayan Tutsiler, şu anki Ruanda Başkanı Paul Kagame'nin de dâhil olduğu Ruanda Yurtseverler Cephesi (Rwandan Patriotic Front (RPF)) adlı özgürleşme hareketini kurmuşlardır. Aralarında militanlarında olduğu bu hareketin amacı, Hutu hükümetini devirmek ve ülke dışındaki Tutsilerin geri dönüşlerinin yolunu açmaktır. 1990 yılının sonundan itibaren RPF militanları Ruanda'ya gelerek buradaki Tutsi nüfusu ile etkileşim kurmaya başlamışlardır. 1992 yılında çeşitli Kuzey Ruanda eyaletlerini işgal etmeye başlamışlardır. İşgallere karşı Ruanda ordusu harekete geçerek saldırılar düzenlemiş ve yüzlerce Tutsi'yi öldürmüşlerdir. Radikal Hutular, RPF'yi vatansever olmayan unsurlar olarak tanımlayarak onlarla başa çıkmak için kendi savaş birimlerini kurmuşlardır. Bunun yanı sıra Habyarimana kendi paramiliter örgütü olan 'Interahamwe'yi kurmuştur. Fransız danışmanlar tarafından da desteklenen Ruanda ordusu RPF'nin ilerlemesini durdurmayı başarmıştır (Haperen, 2012).

Orta Afrika'daki toplumsal huzursuzluk BM'in dikkatini bölgeye çekmiştir ve 1993 yılında BM gözetiminde Tanzanya'nın Arusha şehrinde bir müzakere yapılmasına

karar verilmiştir. Bu müzakerede Habyarimana, RPF liderleri ile bir araya gelmek zorunda kalmış ve Arusha Anlaşmaları imzalanmıştır. Uluslararası baskı altında imzalanan bu anlaşmaların amacı, tüm tarafların katılacağı bir geçiş hükümetinin kurulmasıyla Ruanda'da kriz ve savaş ortamına son vermektir. Hutular arasında Arusha Anlaşmaları büyük oranda destek bulmamıştır. Habyarimana'nın bu anlaşmaları imzalaması, halkın kendisine olan inancını zedelemiş ve diktatörlüğünün zayıflamasına sebep olmuştur (Brown, 2018).

6 Nisan 1994 yılında Başkan Habyarimana'nın içinde bulunduğu özel jet, Kigali havaalanına inerken füze ile vurularak düşürülmüştür. Çok sayıda Ruandalı yetkili, Burundi Başkanı ve Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana da dâhil olmak üzere uçakta bulunan hiç kimse sağ kurtulamamıştır. Habyarimana'nın ölümünün ardından yerine, kanunlar gereği Başbakan Agathe Uwilingiyimana gelmiştir. Suikastı takip eden on iki saat içinde Kigali askeri birlikleri tarafından, etkili konumlarda bulunan birçok Tutsi ve tüm ılımlı Hutular öldürülmüştür. İlk kurbanlardan olan ılımlı Hutular arasında Başbakan Uwilingiyimana ve kocası da bulunmaktaydı. Birkaç saat içerisinde Kigali sokaklarında giriş ve çıkışlar yasaklanmış ve barikatlar kurularak silahlı Hutular tarafından çevrelenmiştir. RTML radyo istasyonu, yayınlarında Tutsilerin ve ılımlı Hutuların adreslerini yayınlayarak açıktan hedef göstermiştir.

Başkentte kitlesel şiddetin başlamasından yaklaşık bir hafta sonra kırsal kesimde katliamlar yaşanmaya başlamıştır. Tutsileri öldürme emirler idari mekanizma tarafından valilere, belediye başkanlarına ve kaymakamlara iletilmiştir. Onlar da sokaklardaki katliamı yapan kuvvetlere iletmislerdir. Kigali'deki birlikler, otomatik tüfekler, el bombaları gibi donanımlı silahlar kullanmaktaydılar. Kırsal alanda ise, pala, bıçak, çivili sopalar ile insanlar öldürülmekteydi. 6 Nisan ve Haziran 1994 arasında yüz gün içinde Ruanda'daki toplam Tutsi nüfusunun yaklaşık dörtte üçü öldürülmüştür. Kurbanların sayısı ile ilgili tahminler 507 bin ile 1,2 milyon arasında değişmektedir. 8 Kasım 1994'te BM Güvenlik Konseyi 1 Ocak ve 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Ruanda'da uluslararası insancıl hukuk ihlalleri kapsamında işlenen soykırım ve diğer suçların faillerini soruşturmak için bir mahkeme kurulması kararı vermiştir. Ayrıca, Ruanda'da ülkenin yeniden inşası için suçluların cezalandırılması ve davaların hızlandırılması için geleneksel Gagaca Mahkemeleri'nin kurulmasına karar verilmiştir. Yaklaşık olarak

12.000 mahkeme bir milyondan fazla davaya bakmıştır. Mahkemelerde alınan kararlarla 100.000'den fazla Hutu tutuklanmıştır (Hapere, 2012).

3.5. SOYKIRIM SONRASI DÖNEMDE RUANDA SİYASETİNDE KADINLAR

Soykırımın ardında, binlerce kadın tecavüze uğramış, travma ve fiziksel mağduriyet yaşamış binlerce kadın bırakmıştır. Soykırımdan kurtulan kadınlar eşlerini, çocuklarını ve akrabalarını kaybetmişlerdir. Tecavüze uğrayan kadınların sayısı yaklaşık olarak 250.000'dir. Sayının bu kadar çok olması nedeniyle HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıkların oranında da yüksek artış vardır. Tecavüze uğrayan kadınların yaptırdığı testlerin yüzde 66'sı pozitif çıkmıştır. Soykırım, kadınların yalnızca ruhsal olarak değil fiziksel olarak da büyük oranda etkilemiştir. Hayatta kalan ancak kırsal kesimde yaşayan kadınlar ciddi ekonomik yoksunluklar yaşamaktaydılar ve sağlık tesislerinin sınırlı olması nedeniyle hastalıklar ile mücadele etmekteydiler (Izabiliza, 2005).

Sistematik bir biçimde işkence ve tecavüze uğrayan kadınlar büyük bir zulme tanıklık etmişlerdir, bunun yanında sosyal yapılar da bozulmuştur. Ruandalılar, yaşadıkları mağduriyetler nedeniyle soykırımın yükünü kadınların çektiklerine inanmaktadırlar. Bu sebeple, ulusun toparlanmasındaki önemli bir rolün kadınlara ait olduğunu düşünmektedirler. Soykırımdan kurtulanların büyük çoğunluğu kadındır, oran olarak kalan nüfuzun yüzde 70'ini oluşturmaktaydılar. Kadınlar soykırım sonrasında demografik dengesizlik sebebiyle, hane reisi, topluluk lideri, finansal sağlayıcılık gibi birden fazla rolü üstlenerek toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Geride kalan büyük yıkımı toparlayarak yeniden inşa etmeye başlamışlardır. Ölüleri gömmüş, yaklaşık 500.000 yetim için ev bulmuş ve barınaklar inşa etmişlerdir (Powley, 2003).

Soykırımın ardından 1994 yılına RPF bir geçiş hükümeti olarak iktidara gelmiştir. Büyük yıkımın ardından uzlaşmaya hazır olduklarını göstermek için RPF, yeni hükümete ılımlı Hutuları da dâhil etmiştir. Böylece, Faustin Twagiramungu, Arusha müzakerelerinde kararlaştırıldığı gibi Başbakan olmuştur. Hükümetteki önde gelen bakanlıklardan İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Adalet Bakanı da Hutu politikacıları arasından seçilmiştir (Sellstrom & Wohlgemuth, 2001). Bu geçiş hükümeti parlamentosu ile parlamenter sistem fiilen hayata geçirilmiştir. Geçiş dönemi 2003 seçimleri ile birlikte

sona ermiştir. 2003 seçimlerinde RPF, 53 sandalyenin 33'ünü kazanmıştır ve birkaç küçük partiyle koalisyon halinde koalisyon hükümeti kurmuşlardır (Devlin & Elgie, 2008).

Soykırım sonrasında ülke ile birlikte Ruanda kültürü de yeniden inşa edilmiştir. Yeni reformlar yapılırken kültürel geleneklerin sıklıkla referans olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle, Ruanda siyasetinde kadınlar, kültürlerini argüman olarak kullanmışlardır. Çağdaş Ruanda politikası, olumlu yerli gelenekler ile şekillenen toplumsal cinsiyet reformlarını içeren bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Soykırım sonrasında iktidara gelen RPF partisinin politikalarını inceleyen Johan Pottier ve Nigel Eltringham, modern siyasi söylemin, kolonyalizm öncesi barışçıl dönemle, kolonyalizm ve bağımsızlık dönemindeki şiddeti karşılaştırdığına dikkat çekmektedir. Ruanda'da modern cinsiyet rollerindeki ataerkil yönlerin Belçika yönetimi zamanında yerleştiğinden bahsedilmektedir. Kadınların güçlendirilmesini destekleyen yerli cinsiyet uygulamalarında kullanılan söylemler kolonyalizmin oynadığı yıkıcı rolün etkilerini de içermektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kültürel tutumlar, siyasete katılım da dâhil olmak üzere, kadınların sahip oldukları fırsatları belirlemektedir. Ruanda'da soykırım sonrasında, hane reisinin kadın olduğu evlere, çocuklarını kendi başlarına yetiştiren kadınlara alışan bir toplum oluşmuştur. Kadınların güçlendirilmesinin önemini fark eden bu nesil çatışma sonrasında iktidara gelmiştir (Uwineza & Pearson, 2009).

Ruanda'daki kadın liderler, sosyal ve ekonomik olarak güçlenmeyi olumsuz etkileyeceğini düşündükleri gelenekleri değiştirmeye yönelik söylemler geliştirmişlerdir. Kadın parlamenterler, çok eşlilik ve miras yasaları gibi erkeklere ayrıcalık sunan gelenekleri baskıcı ve modası geçmiş olarak tanımlamışlardır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ailelere ve tüm topluma yarar sağlayacak bir kalkınma stratejisi olarak benimsemişlerdir. Kadınların ev dışında gelir elde ettiğinde ailenin yaşam standartlarının yükseldiğini gibi örneklerle argümanlarını desteklemişlerdir. Erkekleri, eşlerine ve kadın akrabalarına eşit davranmaya teşvik etmişlerdir. Bunlarla birlikte, Ruanda'daki siyasetçiler, kültürlerindeki kadın liderliğinin olumlu yönlerine vurgu yapmışlardır. Ruanda tarihinde, erkeklerin kadınların gereksiz gördükleri savaflara girdiklerinde bu savaşı kaybedeceklerine yönelik bir inanç bulunmaktadır. Bu geleneğe göre, kadınların erkeklerin savaştan kaçınması noktasında etkileri olmuştur. Bu kültürel inançları, soykırım döneminde kadınların şiddete direnme ve şiddeti önlemeye yönelik çabaları da

desteklemiştir (Uwineza & Pearson, 2009). Kadınların güçlendirilmesi her alanda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Yaşanan sosyal dönüşüm farklı sektörlerdeki kadınların da yeteneklerini kullanmaları için fırsatlar ortaya çıkmıştır (Nibogore, 2020).

3.5.1. Ruanda’da Kadın Merkezli Siyasi Mekanizmalar

Soykırım sonrası dönemde, kadınlara ulaşabilmek ve eğitim, sağlık, güvenlik ihtiyaçlarını birlikte ele alabilmek amacıyla, kadınların ulusal ve yerel düzeyde tüm idari pozisyonlarda olabildiğince fazla görev almaları kararlaştırılmıştır. Bunu sağlamak amacıyla yeni kurumlar ve sistemler tasarlanmıştır. Bunlar birisi, 1999 yılında, ulusal düzeyde kurulan, *Cinsiyet ve Kalkınmada Kadın Bakanlığı* (Ministry of Gender and Women in Development-MIGEPROFE)’dir. Günümüzde ismi, Toplumsal Cinsiyet ve Aile Teşviki Bakanlığı olarak değişmiştir. MIGEPROFE’un yetkileri, tüm ulusal politikada ve programlarda, kadın ve erkek arasındaki eşitlik için yasal çerçevenin teşvik edilmesini, ekonomik, siyasi ve sosyal sektörlerde kadınların güçlendirilmesini içermektedir. Çalıştıkları konuyla ilgili bakanlıklarla iş birliği yaparak cinsiyet odaklı noktaların oluşmasını ya da bu noktalardaki sorunların çözümünü sağlamışlardır. Örneğin, evlilik ve miras içi haklara ilişkin yasalar revize edilmiş ve arazi yasalarının cinsiyete duyarlı hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır (Powley, 2003).

MIGEPROFE personelleri ülke genelinde belirli gruplara toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitimleri vermektedirler. Toplumsal cinsiyet eşitliğini yaygınlaştırmak amacıyla kılavuzlar hazırlamışlardır, bakanlık, öğretmenler ve öğrenciler ile iletişime geçerek devlet okullarında bu konunun yaygınlaşması için çalışmalar yapmışlardır. MIGEPROF her ilde eğitim programları vermeye başladıktan sonra bunu yerel düzeyde sivil memurlar ile birlikte yürütmeye başlamıştır. Bu bağlamda Toplumsal Kalkınma Komiteleri kurulmuştur. Yapılan oturumlarda sosyal ve politik planlama cinsiyet analizleri yapılmıştır. Şubat 2002’de düzenlenen bir oturum raporunda, cinsiyet eşitliği, hem kadınlara hem de erkeklere eşit fırsat ve olanaklar vermek olarak tanımlanmıştır. Ayrıca MIGEPROFE, kadınların kendi kendilerine yeterliliğini teşvik etmek için toplumsal fonlar oluşturmak gibi adımlar atmıştır (Powley, 2003).

Ruanda’da kadınların siyasete katılımını artırmak için yapılan çalışmalardan bir diğeri, *üçlü oylama sistemi*dir. Bu sistem ilk kez 2001 seçimlerinde uygulanmıştır. Kadınların ve yeterince temsil edilemeyen gençlerin yönetime dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Dar bölge seçimlerinde seçmenler üç oy pusulası ile oy kullanmışlardır; genel, kadın ve genç oy pusulası. Seçmenler her oy pusulasından bir aday seçmişlerdir. Genel oylamaya aday olarak hem kadınlar hem de erkekler katılabilmektedir ancak genellikle adaylar erkek olmaktadır. Bu seçimlerin ardından, dar bölge seçimini kazanan adaylar arasından bölge meclisi seçimi yapılmıştır. Bölge meclisi, genel oylamada seçilen kişilerin hepsini, kadın ve genç aday gruplarından ayrı ayrı üçte birini içermektedir. Bu grubun içerisinde ise, bölge valisi ve diğer bölge yönetim komitesi üyeleri seçilmektedir. 2001 yılında bölge meclisine seçilenlerin yüzde 27’si kadındır. Bölge yönetim komitesinde kadınların sayısı, 106 kişi arasında beş ile sınırlı kalmıştır. Her aşamada istenen verim alınamasa bile bu sistemin kadınların siyasette yer almalarında yararlı etkileri görülmüştür. Geçmişte hiç siyaset ile ilgilenmemiş kadınlara yeni bir fırsat alanı sağlamıştır. Örneğin, kadın bölge valilerinden Florence Kamili Kayiraba, kadın aday grubundan değil genel oylar ile seçildiğini ifade etmiştir. Genel oylamaya katılım, daha yüksek seviye bir eğitim ve nitelik düzeyi gerektirmektedir çünkü rakip olarak daha önceden kamu hizmetinde bulunmuş erkekler bulunmaktadır. Kayiraba, kadın aday grubunda daha avantajlı olabilmesine rağmen, bu grupta daha önce siyasi rekabete girmemiş nispeten bundan utanan ve bu alanda fırsat elde etmek isteyen kadınlara yer açmak istemiştir (Powley, 2003).

Ruanda’nın kurduğu üçüncü bir yapı ise, yalnızca kadınlar tarafından seçilen paralel *kadın konseyleri*dir. Kadın konseyleri, hücre düzeyinde yalnızca kadınlar tarafından seçilen ve genel yerel konseylere paralel olarak çalışan taban yapılarıdır. Prensipte bu yapıların her düzeyde oluşturulması amaçlanmıştır. Uygulamada hücre düzeyde oluşturulsa da diğer düzeyde oluşumları kaynak eksiklikleri sebebiyle mümkün olmamıştır. Kadın konseyi başkanı, yerel Genel Konsey’de ayrılmış bir sandalyeye sahiptir. Kadınların isteklerinin, kaygılarının ve sorunlarının resmi temsili için orada bulunur. Ülke kadınları tarafından kadın meclisleri aracılığıyla seçilen iki parlamenterden biri olan Berthe Mukamusoni sistemin önemini şu şekilde açıklamıştır (Powley, 2003);

“Ülkemizin tarihinde toplum içinde erkekler kadınlar için konuşup düşünmekteydi. Kadın meclisleri bir seferberlik aracı oldu. Kadınları seferber etti ve eğitti... Onların özgüvenlerinin gelişmesini sağladı. Öyle ki genel seçimler yaklaşırken kadın meclisleri gündeme geliyor. Kadınlar yurttaş olarak ayakta durmalı, kampanya yapmalı, aday göstermeli ve diğer kadınları desteklemelidir. Konsey sayesinde kadınlar lider olmak için güven kazandılar.”

2003 Anayasası ile birlikte gelen değişiklikler, kadınların siyasette katılımının artması ve bu haklarının korunması için oldukça önem taşımaktadır. Anayasanın giriş kısmında ‘ulusal kalkınmada cinsiyet eşitliği ve tamamlayıcılık ilkelerine halel getirmeksizin Ruandalılar arasında ve kadınlarla erkekler arasında eşit hakların sağlanmasına’ ifadesi resmi olarak bulunmaktadır. Soykırım sonrası hukuk sistemini düzenleyen bu anayasaya göre, kadınların tüm karar alma düzeylerinde en az yüzde 30 oranında temsil edilmesi zorunlu kılınarak *kota sistemi* uygulanmaya başlamıştır. CEDAW ve Afrika’da Kadın Haklarına İlişkin İnsan Hakları Sözleşmesi Protokolü de dâhil olmak üzere, kadın haklarına ile ilgili önemli uluslararası sözleşmeler onaylanmıştır (Uwineza & Pearson, 2009). Kadınların haklarını koruyan yasaların kabul edilmesi, sorunların çözümüne ve şiddet, tecavüz gibi durumların suç sayılmasına yönelik anayasal girişimlerinin artmasını sağlamıştır. Kadın parlamenterler, çocuk tecavüzünü suç kabul eden 2001 tarihli yasanın geçmesini sağlamışlardır. Bu yasanın ardından 2009 yılında şiddet yasası kabul edilmiştir. Burada, tecavüzün belirsiz tanımını netleşmiştir ve kadına yönelik şiddet için özel cezalar içermektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre, bir kadın komitesinin varlığı, kadınların siyasi süreç üzerindeki etkisini desteklemektedir. Toplantılar, mentorluk ve değişimlerin uygulamaya geçirilebileceği bir yapı kadınlar için önemli bir destek aracı olabilmektedir (Thomas, 1991). Ruanda’da 1996 yılında kurulan Kadın Parlamenter Forumu’nu (Forum of Women Parliamentarians- FFRP) bu tarz bir yapı kapsamında ele almak mümkündür. Kadın Parlamenter Forumu, 1996 yılında, geçiş hükümetinin kadın parlamento üyeleri tarafından kurulmuştur. Kadınların parlamentodaki varlığını mevzuat üzerinden eyleme dönüştürmek için önemli bir kurumdur. Partiler arası ve farklı etnik gruptan üyelere sahiptir. Kadınları ilgilendiren konuları ele almak için yasama stratejileri geliştirmeye

odaklanmaktadır. Ayrıca, uluslararası finansman ve teknik yardım sağlama konusunda çalışmalar yapmaktadırlar. Kadın Parlamenter Forumu'nun finansman desteği sağlayacak bağışçılar bulma konusundaki yeteneğinin, kadınların Ruanda siyasetindeki ilerlemelerini sürdürmeleri için oldukça önemli katkıları vardır.

Kadın Parlamenter Forumu'nun sağladığı kritik faydalardan birisi de erkekleri cinsiyet eşitliğinin teşvikine ortak etmeleridir. Forumun üyesi olan parlamenterler, erkekleri kadınların siyasi liderliğinin sürdürülebilmesine ilişkin mevzuatın geliştirilmesine dâhil etmeye çalışmışlardır. Kadınların çıkarlarının bu şekilde geniş tabanlı bir kitle tarafından desteklenmesiyle çalışmaların daha sürdürülebilir olması amaçlanmıştır (Uwineza & Pearson, 2009). Kadınların lider olarak görünür olmaları, kültürel algıların ve değerlerin değişmesinde katkılar sağlamaktadır. Sembolizm tek başına yeterli olmasa da kadınların siyasi sürece katkılarının artmasında olumlu etkileri vardır. Parlamenterler kadınlara ve çocuklara yönelik yasalar çıkarmışlar. Toplumun önemli bir parçası olan kadınların sorunlarını çözmek için temsilci olarak mecliste bulunmaları kadınlar için büyük bir kazanımdır. Toplumun normlarının değişmesi ile kadınların hak kazanımları konusundaki talepleri artmaktadır. Bu da siyasi olarak yapılan çalışmaları etkilemektedir ve kazanımlar karşılıklı bir etkileşim ile gelişmektedir. Bu sebeple, Ruanda'da kurulan resmi kurumlar ve yapılar yasalar Ruanda'daki kadınların başarılarını sürdürmelerinde önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.5.2. Ruanda'da Kadın Merkezli Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil Toplum Kuruluşları (STK), genellikle, ana hedefi üyelerinin çıkarlarını ve bazı evrensel değerleri geliştirmek olan devlet dışı aktörler olarak kabul edilirler. Çatışma veya iç savaş yaşamış ülkelerde kadın STK'ları da dâhil olmak üzere yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının çoğalmasında yaygın bir olgu olarak görülmektedir (Mwambari, 2017). Ruanda'da kadın örgütleri hakkındaki raporlara göre, 1990ların ortalarında 15.400 civarında kadın örgütü bulunmaktaydı. Bu artışı, hükümet hizmetlerinin zayıf olması, siyasi liberalleşme ve dış finansman artışı ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Newbury & Baldwin, 2000). Ruanda'da ulusal düzeyde çalışan kadın sivil toplum örgütlerinden öne çıkanlar; PF/TH, Duterimbere, Association des Guides du Rwanda (AGR), Haguruka, Association de Solidarité des Femmes Rwandaises (ASOFERWA),

Association des Veuves du Génocide Agahozo (AVEGA), and Association des Femmes Chefs de Familles (AFCF).

STK'ların sayısının fazla olması, örgütlerin misyonlarında çeşitlilik sağlamıştır. ASOFERWA, AVEGA ve AFCF kadınların soykırım sonrasında sorunlarına odaklanan kuruluşlardır. Bu üç örgüt soykırımdan hemen sonra kurulmuş ve hızla büyümüşlerdir. Hızlı büyümelerindeki en büyük etken kadınların başına gelen olaylara yeni ve özgün biçimlerde yaklaşmalarıdır. 1995'te kurulan AVEGA'nın misyonu dullara yardım etmektir. Kuruşundan sonra dört yıl içerisinde on binden fazla üyeye sahip olmuştur. Aynı şekilde ASOFERWA'da kısa zamanda geniş bir kitleye ulaşmıştır ve uluslararası kuruluşlardan destek almıştır. 1999 yılında kırktan fazla çalışanı bulunmaktaydı. ASOFERWA, hapisanedeki gençlere danışmanlık, psikososyal destek gibi misyonlara sahiptir. Ayrıca BM Sığınmacılar ve Yüksek Komisyonu tarafından desteklenen bir model köy inşa etmiştir (Mwambari, 2017).

Ruanda'daki kadın sivil toplum kuruluşları arasında en çok öne çıkan örgüt, bir çatı kuruluş olan Pro-Femmes Twese Hamwe (PF/TH)'dir. Soykırım öncesinde kurulan PF/TH, 1990ların başında on üç üye kuruluştan oluşmaktaydı. 1996 sonunda bu sayı 35'e, 2006'da ise 41'e yükselmiştir. PF/TH'nin bünyesinde bulunan örgütlerin liderleri arsında Hutular, soykırımda eşlerini kaybeden Tutsiler ve Uganda, Burundi ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde sürgünde olup geri dönen Tutsiler dâhil olmak üzere çeşitli Ruandalı kadınlar bulunmaktaydı (Burnet, 2008). PF/TH, kalkınma, barış inşası faaliyetleri ve miras hakları gibi tüm kadınları kapsayan önemli konulara odaklanmıştır. PF/TH'nin faaliyetlerinden bazıları; kadınları ulusal siyasete katılmaları için eğitmek, yerel Gagaca mahkemelerine aktif olarak katılmak, soykırımdan kurtulanlara yardım etmek, Ruandalı kadınların uluslararası barışın gelişmesi için çalışmaya teşvik etmektir. 1996 yılında, barışı teşvik etmek amacıyla bir Barış Eylemi Kampanyası başlatmıştır. Kampanyanın geliştirilmesi için MIGEPROF ve Femmes Africa Solidarité (FAS) ile işbirliği yapmıştır. Ancak, PF/TH'nin barış kampanyası, geçmişten gelen ve yeni ortaya çıkan sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan birincisi, kadınlara karşı ayrımcı normlarla mücadele etmektir, ikincisi, kadınların soykırım sonrasında karşılaştıkları zorluklardan kaynaklanan sosyal sorunlardır (Mwambari, 2017).

PF/TH'nin Ruanda'da kalkınmaya katkıları üç alanda gruplanabilmektedir; kadınların adalete katılımını teşvik eden programlar, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele ve yeniden uyum ve diyalog çalışmaları. Soykırım sonrasında, geçmişteki suçları ele alacak ve yasal mahkemeleri oluşturacak az sayıda avukat ve yargıç bulunmaktaydı. Gagaca mahkemeleri bu belirsizlik ortamında soykırım ile ilgili davaların hızlı bir şekilde görülmesi ve barışın saplanması amacıyla ortaya çıkmıştır. PF/TH'nin Gagaca mahkemelerinin kurulmasındaki katkıları barışın tesisi için de oldukça önemlidir. Tarihsel olarak kadınlar, Gagaca mahkemelerinde 'inyangamugayo' olarak adlandırılan yargıçlar olmaktan dışlanmışlardır. Ancak, soykırım sonrasında PF/TH, kadınları Gagaca mahkemelerine erkeklerle eşit düzeyde katılmaları için eğitmiştir. Genellikle yerel düzeydeki Gagaca mahkemelerinde kadınlar çoğunlukta idi. Gagaca mahkemeleri kapandıktan sonra, kadınların topluluk anlaşmazlıklarını çözmekle yükümlü olan Arabuluculuk Kurulu (Abunzi)'nda kadınların yer almaları sağlandı (Mwambari, 2017; 74). Bu kazanım, kadınların toplumsal ve günlük suçların çözümünde kalıcı yer bulmalarını sağlamıştır. Kadınlar, Gagaca mahkemelerine katılımı ile kendi seslerini duyurma konusunda geleneksel tabuları da aşmışlardır.

PF/TH, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile mücadele ile ilgili çalışmalarına bünyesinde bulunan iki kuruluş öncülük etmiştir: Solidarité pour l'Epanouissement des Veuves et des Orphelins visant le Travail et l' Auto Promotion (SEVOTA) ve Kadın ve Çocuk Haklarını Savunma Derneği-HAGURUKA. SEVOTA, soykırımda yok edilen insan ilişkilerinin yeniden inşa edilmesi amacıyla 1994'te kurulmuştur. PF/TH ve SEVOTA, 1998'de kabul edilen tecavüzü bir soykırım eylemi ve insanlığa karşı suç olarak tanıyan yasanın oluşmasında etkili olmuşlardır. Bu örgütler ile birlikte, 3308'den fazla geri dönen mülteciye yardım etmişlerdir. Ruanda Terhis ve Yeniden Bütünleşme Komisyonu tarafından sunulan hizmetlere katkı sağlayarak eski komutanlara danışmanlık yapmışlardır. Ayrıca geri dönen mültecilerin Ruanda toplumundan gruplarla bir araya gelmelerini sağlayarak diyalog oturumları düzenlemişlerdir. Ülke genelinde otuz altı diyalog grubu kurmuşlardır ve çatışmaların diyalog ortamında çözülmesi için altmış iki erkek ve 397 kadına eğitim vermişlerdir (Mwambari, 2017).

Ruanda'daki kadın sivil toplum örgütleri, soykırım sonrasında kalkınma sürecinde barışı sağlama ve kadınları güçlendirme konularında oldukça önemli aktörler olmuşlardır.

PF/TH ve bünyesinde bulunan örgütlerin soykırım sonrasında kadınların sorunlarını çözecek faaliyetler yürütmelerinin yanı sıra toplumsal algılarla da mücadele ettikleri görülmektedir. Toplumun kolonyalizm döneminde benimsediği cinsiyet yaklaşımlarını yıkarak kadınların siyaset, adalet ve sosyal alanlarda var olmaları için çalışmışlardır. Ruanda'daki STK'lar, yaptıkları faaliyetler ile kadınlara, sorunlarıyla daha etkili bir biçimde mücadele edecek destek ve birikimi sağlamışlardır.

3.6. GÜNÜMÜZ RUANDA SİYASETİNDE KADINLAR

1994 Soykırımı, toplumun yapısını, ülke ekonomisini ve yönetim sistemlerini yok eden yıkıcı etkiler bırakmıştır. Soykırımın ardından, geçiş hükümeti döneminden başlayarak daha istikrarlı, sosyal ve ekonomik olarak yeniden yapılandırmalar ve toplumu yeniden inşa etmek faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Kadınların zorluklarla mücadelede ve kalkınma için sivil olarak yaptıkları çalışmaların yanında, iktidara gelen RPF'nin politikalarında kadınların güçlendirilmesine ve kadın erkek eşitliğine önem vermiştir. Ruanda Hükümeti'nin hedefleri arasında, kadın ve erkeklerin haklarına erişimlerinde, isteklerini gerçekleştirmede ve ülkenin kalkınmasında eşitlik içinde birlikte hareket etmeleri bulunmaktadır. Ruanda'nın dönüşümü yolunda bunun önemli bir adım olduğu vurgusu yapılmaktadır (Gender Monitoring Office, 2019). Ruanda Devlet Başkanı Paul Kagame de bunu, 8 Mart 2018 Kadınlar Günü konuşmasında dile getirmektedir (Paul Kagame Speeches, 2018);

“Ruanda'nın yenilenmesine, kadınların statüsünde, rollerinde ve sorumluluklarında önemli gelişmelerin eşlik etmesi tesadüf değil. Aynı durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ciddiye alındığı hemen hemen her ülkede geçerlidir. Kadınlar bir bütün olarak toplum için refahın temel taşıdır. Çatışma durumlarında bile barış ve istikrara benzersiz katkılarda bulunacak konumdadırlar. Kadınların kendilerini güvende hissetmelerini ve fırsat eşitliğinden yararlanmalarını sağlamak için yapılacak daha çok şey var. Bunun için birlikte hareket etmek önemlidir. Kadınlar ve erkekler iki ayrı tarafta değildir. Sonuçta, kadınlar ve kızlar eşitlik ve güce sahip olduğunda kimse kaybetmez”.

8 Mart 2020 yılında yayınladığı mesajda ise kadınların yeniden yapılanmadaki rollerine dikkat çekmiştir (Ministry of Gender and Family Promotion, 2020);

“ Kadınlar kazandıkça biz de ülke olarak kazanıyoruz. Eşitlik olmadan gerçek bir ilerleme olamaz. Ruanda'nın dönüşümünde haklı ve eşit rolünüzü oynadığınız için teşekkür ederiz. Ruanda'daki ve dünyadaki kız kardeşlerimizin, annelerimizin ve kızlarımızın Dünya Kadınlar Günü kutlu olsun.”

Soykırımdan sonra ilk yerel seçimler 1999 yılında, ilk cumhurbaşkanlığı ve yasama seçimleri ise, 2003 yılında yapılmıştır. 2003 yılında kadınların siyasi hayattan dışlanmamalarını garanti altına almak amacıyla anayasada değişiklik yapılarak yüzde 30'luk kota uygulaması getirilmiştir. 2003 yılındaki seçimlerde kadınlar parlamentodaki sandalyelerin yüzde 48,7'sini kazanmışlardır. Ruanda bu oran ile dünyadaki kadın parlamenter temsilinde birinci sıraya yerleşmiştir. 2008 yılında bu oran yüzde 56,2'ye yükselmiştir. 2013 yılına kadar kadınlar parlamentodaki sandalyelerin yüzde 64'ünü elde etmişlerdir. Bunun ardından cinsiyete dayalı şiddeti önlemeyi ve cezalandırmayı amaçlayan, kadınların iş gücüne katılımlarını güvence altına alan birkaç yasa çıkarılmıştır (Gutekunst, 2019).

2020 yılındaki en son verilere göre, Ruanda'nın parlamentoda kadın temsil oranı yüzde 61'dir (The World Bank, 2020). Şekil 3.1'e bakıldığında 2013 yılındaki yüzde 63,75 oranının gerisine düştüğü görülmektedir. Ancak Ruanda buna rağmen dünyada parlamentoda kadın temsil oranında birinci sıradadır. Daha sonraki yıllarda ise yüzde 30 kadın kotasına rağmen bunun iki katı oranda parlamentoda temsil hakkı kazanmışlardır.

Yıl	Sayı	Yüzde (%)
2016-12	49	61.25%
2013-09	51	63.75%
2008-09	45	56.25%
2003-09	39	48.75%
1994-11	3	4.29%
1988-12	12	17.14%
1983-12	9	12.86%
1981-12	4	6.25%
1965-12	0	0%

Şekil 3.1. Yıllara Göre Ruanda Parlamentosunda Bulunan Kadın Sayısı ve Yüzdesi (Inter-Parliamentary Union, 2022)

Ruanda Hükümeti'nin üç kolu vardır: Yürütme, Yasama ve Yargı. Kabine, Başbakan, Bakanlar, Devlet Bakanları ve gerektiğinde Cumhurbaşkanı tarafından belirlenebilecek diğer üyelerden oluşmaktadır. Kabine, Cumhurbaşkanı ve Kabine toplantısı tarafından kararlaştırılan ulusal politikaları uygular. Ruanda kabinesinde günümüzde on yedi kadın bakan bulunmaktadır. Bu toplam bakan sayısının yüzde 55'ine denk gelmektedir (Republic of Rwanda, 2022). Aynı zamanda Ruanda'nın mevcut Meclis Başkanı da kadındır. Donatille Mukabalisa, 2013 yılında Meclis Başkanlığı'nda göreve gelmiştir, 2018 yılında yeniden seçilmiştir ve günümüzde de görevine devam etmektedir (Inter-Parliamentary Union, 2022).

Ruanda'da belirli yıllarda, hükümetin cinsiyete dayalı geliştirdiği vizyonlar, eylem planları ve raporlar yayınlanmıştır. Raporlarda kadınların ekonomi, sağlık, siyaset gibi farklı alanlarda kadınların kat ettikleri yoldan ve geleceğe yönelik hedeflerden bahsedilmiştir. Ulusal eylem planlarında ise, çok çeşitli paydaşlar ve uzmanların bir araya gelmesiyle oluşturulan yönergeler doğrultusunda hedefler belirlenmektedir. Ruanda'da

2018 yılında, BM Güvenlik Konseyi Kararları 1325 (2000) ve müteakip kararların uygulanması için Ruanda Ulusal Eylem Planı (2018-2022) yayınlanmıştır. İkinci nesil eylem planı olan 2018-2022 UEP, kadınların barış ve güvenlik süreçlerine katılımlarının çerçevesini çizen 2009-2012 UEP’te kazanılan deneyimlere dayanmaktadır. 2018-2022 UEP, hükümet temsilcileri, sivil toplum örgütleri, araştırma kurumları, ikili ve çok taraflı ortaklarla ülke genelinde yapılan istişarelerde oluşan bir süreç içerisinde geliştirilmiştir.

2018-2022 yılları arasındaki süreçte beş kapsayıcı konunun ele alınması hedeflenmiştir. Bunlardan ilki karar almada kadınların katılımı ve liderliğidir. Bu konu uzun vadede bir halkın bakış açısını öğrenmeyi, kadınların resmi katılımının önündeki engellerin altında yatan nedenleri ele almayı içermektedir. Kadınlara becerilerini geliştirme ve ilişkiler kurmak için alan ve fırsatlar vererek, karar alma sürecini etkilemek için erkeklerle birlikte çalışmaları hedeflemektedir. İkinci konu, kadına yönelik şiddetin ve çatışmaların önlenmesi hakkındadır. Ruanda Hükümeti tüm toplumu ve özellikle erkekleri kadınlara yönelik şiddetin önlenmesine yönelik müdahale stratejileri geliştirmeye dâhil edeceklerdir. Üçüncü konu şiddetten korunmadır, buna göre, Ruanda Hükümeti, kadın ve kız çocuklarının güvenliğini, fiziksel ve zihinsel sağlığını, eğitimini ve ekonomik güvenliğini koruyacak hizmetleri güçlendirecek ve geliştirecektir. Dördüncü konu, yardım, ekonomik iyileşme ve rehabilitasyon araçlarına eşit erişimdir. Kadınlar ve kızlar insani yardım gereken ve acil acil durumlarda belirli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Kadınların, kızların ve mültecilerin güvenlik ihtiyaçları ve önceliklerine uygun olarak Ruanda destekli insani yardım ve müdahalelerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Beşinci konu ise, Ruanda’nın bölgesel ve uluslararası işbirliklerinde kadınların teşviki ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılmasıdır (Rwanda National Action Plan 2018-2022).

2018-2022 UEP’na göre, il ve merkezi olmayan düzeyde kadınların liderlik pozisyonlarına katılımları bazı konumlarda artmış bazılarında ise azalmıştır. Kadın valilerin oranı Mart 2016’da yüzde altmış iken, Eylül 2017’de yüzde yirmiye düşmüştür. Kadınlar ilçe danışmanlık İlçe Danışma Kurulları’nın yüzde 45,2’sini, İlçe Konseyleri Yürütme Sekreterlikleri’nin yüzde 40,9’unu ve İlçe Belediye Başkanlıkları’nın yüzde 23,3’ünü temsil etmektedir. Ruanda’da günümüzde merkezi pozisyonlardan dar pozisyonlara gidildikçe temsil oranının azaldığı görülmektedir. Kadınlar ilçe, sektör ve

hücre yönetici sekreterliklerinde sırasıyla yüzde yedi, on bir ve otuz beşi oranında temsile sahiptirler. Yargıda ise dalgalı bir kadın temsil durumu söz konusudur. Adliye mahkemelerinde kadın mahkeme başkanları yüzde 26, kadın mahkeme başkan yardımcısı yüzde 28, kadın hâkim ve kâtipler yüzde 50, kadın genel sekreterlik personelinin yüzde 48'ini temsil etmektedir. Kadınlar, Ulusal Savcılık Makamındaki savcılarının yüzde 62,5'ini, Ombudsman kadrosunun ise, yüzde 55,7'sini oluşturmaktadırlar (Rwanda National Action Plan 2018-2022).

2020 yılında Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Deklarasyonu'nun yirmi beşinci yılı dolmuştur. Bu sebeple, Ruanda 2019 yılında Pekin (Beijing) +25 Ülke Raporu'nu yayınlamıştır. Raporda yukarıda bahsedilen veriler kullanılarak ilerlemelerden bahsedilmiştir. Buna ek olarak, kadınların kamu sektöründe çeşitli karar alma mekanizmalarında yüksek oranda temsil edilmelerine rağmen, ekonomik işlerden sorumlu Belediye Başkan Yardımcıları ve İlçe Yürütme Sekreterleri gibi pozisyonlarda yeterli bir şekilde yer almadıkları konusu ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili olarak, Ulusal Kadın Konseyi'nin diğer aktörler ile işbirliği içinde kadın liderlik programlarında ve sivil toplum kuruluşlarının bilinçlendirme ve kapasite geliştirme faaliyetlerinde kadınların bu alana yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi planlanmıştır.

Pekin Ülke Raporu'nda, Ruanda'nın toplumu insan hakları noktasında bilinçlendirmek amacıyla yaptığı çalışmalardan bahsedilmektedir. Toplumsal cinsiyet mekanizması üyeleri, adalet kurumları, STK'lar, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden yasalara ilişkin toplum düzeyinde basitleştirilmiş kılavuzlar aracılığı ile toplumu bilinçlendirmektedirler. Ruanda'da kadınlar, toprak sahibi olma ve üzerinde kontrol sağlama, kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, üretken ekonomik faaliyetlere katılım, finansal hizmetlere erişim ve yönetim faaliyetlerine ve süreçlerine katılım gibi temel insan haklarını elde etmişlerdir ve daha fazlası için çalışmaktadırlar (Beijing +25 Rwanda Country Report, 2019).

Pekin Ülke Raporu'nda Ruanda'nın sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hedefleri açıklanmıştır. Kadınlar ve kız çocukları arasında yoksulluğun azaltılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi sağlanacaktır. Yoksullar için tasarruflar ve kapsayıcı sosyal koruma programları hayata geçirilecektir. Cinsiyet ayrımcılığını en aza indirmek için kadın ve kız çocukları mevcut ve gelecekteki girişimcilik ve istihdam fırsatlarına

hazırlayacak eğitimler almaları sağlanacaktır. Kadınların uygun fiyatlı ve güvenilir enerji kaynaklarına erişimleri arttırılacaktır. Olumsuz toplumsal cinsiyet normları, çeşitli sektörlerde kadınların önlerine çıkmaktadır. Kadınların karşılaştıkları doğum sonrası ücretsiz izin, evdeki iş yükü, kültürel engeller gibi sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik kampanyalar yapılacaktır (Beijing +25 Rwanda Country Report, 2019).

Son olarak, Ruanda Mayıs 2021 tarihinde, BM Onuncu Periyodik CEDAW Raporu'nu yayınlamıştır. Raporun hazırlık süreci, MIGEPROFE ile Adalet Bakanlığı'nın işbirliği doğrultusunda koordine edilmiştir. CEDAW'ın tavsiyeleri doğrultusunda yapılanlar raporda düzenlenmiştir. Kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması tavsiyesi atfen, kadın erkek eşitliği ilkesinin anayasada sabitlendiğinden bahsedilmiştir. Ruanda anayasasının 2. maddesi kadın ve erkekler için eşit oy kullanma hakkı tanımaktadır. 16. madde, Ruandalıların hak ve özgürlüklerde eşit doğmasını ve eşit kalmasını şart koşmaktadır. 27. Madde ışığında ise, tüm Ruandalılar ülke hükümetine katılma hakkına sahiptirler. Yeterlilik ve yeteneklerine uygun olarak kamu hizmetlerine eşit erişim hakkına sahiptirler. 56. maddede, siyasi örgütlerin, üyelerin işe alınmasında, liderlik organlarının oluşturulmasında, işleyiş ve faaliyetlerinde her zaman Ruandalıların birliğini ve kadın erkek eşitliğini sağlamaları zorunlu kılınmıştır. Teorik olarak sağlanan eşitliğin pratikte gerçekleştirilmesi için çalışmaların sürdüğü belirtilmiştir.

Komite, kadınların siyasi ve kamusal yaşama tam ve eşit katılımının önemini vurgulamak için bilinçlendirme kampanyaları başlatmak da dâhil olmak üzere, yerel ve ilçe düzeylerinde karar alma organlarında kadınların temsili için yasal kotaları uygulama çabalarını artırmasını tavsiye etmektedir. Bu doğrultuda, PF/TH ve diğer sivil toplum örgütlerinin yaptıkları bilinçlendirme eğitimlerinde bahsedilmiştir. PF/TH, yerel yetkililere, sivil toplum ve çatı örgüt üyelerine ve Ulusal Kadın Konseyi'ne bölgesel ve köy düzeyinde Kapsayıcı Planlama ve Yönetişim, toplumsal cinsiyet gibi konularda eğitimler vermiştir. PF/TH, otuz ildeki otuz temsilcisini, kadınları ve kızları etkileyen sorunları analizleri noktasında eğitmiştir. Toplumdaki kadınlara, kişilerin haklarını, toprak, aile ve evlilik rejimlerini düzenleyen yasalar ile ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır. PF/TH, çeşitli ortaklarla (medya, kilise temsilcileri ve erkekler) işbirliği içinde, süregelen olumsuz sosyal normları azaltabilecek ve kadınların bilgiye erişimini ve halka açık

toplantılara katılmasını önündeki engelleri kaldırılabilmesi için geliştirilebilecek stratejileri tartışmak amacıyla topluluk kampanyaları düzenlemiştir.

Komite ayrıca, engelli kadınlara ve kızlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için yasal hükümler kabul edilmesini tavsiye etmektedir. Bunun yanında, engelli kadınların siyasi kurumların her düzeyinde temsilini artırmak için, örneğin Parlamentodaki ayrılmış sandalye sayısını artırmak gibi özel önlemler almasını tavsiye etmektedir. Bu doğrultuda, Ruanda Hükümeti, engellilerin yeterli sosyal ve sağlık hizmetlerine eşit erişiminin yanı sıra bina ve tesislere erişilebilirliklerini sağlayan mekanizmaları uygulamaya koymaya devam etmektedir. Ulusal Kadın Konseyi ile Ulusal Seçim Komisyonu ülke çapındaki tüm kadınları 2018 parlamento seçimlerine katılmaları ve adaylıklarını sunmaları için seferber etmekle ilgili çalışmaları içeren Mutabakat Zaptı imzalamışlardır. Buna göre, farklı patilerden 298 adayın, gençlerin ve engelli kadınların ayırım gözetmeksizin katıldıkları kampanya süreçlerinde cinsiyet eşitliği konusunda eğitimler verilmiştir (Report of The Republic of Rwanda on The Implementation Status of The United Nations CEDAW, 2021).

Komite adalet ile ilgili olarak, erişilebilir, sürdürülebilir ve kadınların ihtiyaçlarına cevap veren adli yardım ve kamu savunması sistemlerini güçlendirme ve bu tür hizmetlerin adli veya yargı benzeri işlemlerin tüm aşamalarında zamanında, sürekli ve etkili bir şekilde sunulmasını sağlama tavsiyesi vermiştir. Adalete erişimin sağlanması için her ilçede 'Adalete Erişim Bürosu' adıyla hizmet veren mekanizmalar oluşturulmuştur. Her büroda hizmet erişimlerini kolaylaştırmak için üç personel çalışmaktadır. 2017-2020 yılları arasında 31.221 kadın Adalete Erişim Bürosu, Adalet Bakanlığı ve Ruanda Barosu aracılığıyla ücretsiz adli yardım hizmeti almıştır. (Report of the Republic of Rwanda on the Implementation Status of the United Nations CEDAW, 2021).

Ruanda'da, geliştirilen hükümet politikaları sayesinde Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu (Global Gender Gap Report)'na göre, 2021 yılı itibariyle, genel cinsiyet farkı yüzde 80,5 oranında kapatılmıştır. Bu oran Tablo 3.1'de görüldüğü gibi, Ruanda'nın dünya genelinde yedinci sıraya yükselmesini sağlamıştır. Kadınların üst düzey ve yönetici rollerdeki payı 2014 yılından bu yana iki katına çıkarak yüzde 28,6 oranına

ulaşmıştır. Mesleki ve teknik alanlardaki payları ise, günümüzde yüzde 40'tan fazladır. Bu oran, Ruanda'daki kadınların yetkinliklerinin gelişimine işaret etmektedir.

Tablo 3.1. Dünya Cinsiyet Eşitliği Oranları İlk On Ülke

Sıralama	Ülke	Kapanan Cinsiyet Farkı Yüzdesi
1	İzlanda	89,2
2	Finlandiya	86,1
3	Norveç	84,9
4	Yeni Zelanda	84,0
5	İsveç	82,3
6	Namibya	80,9
7	Ruanda	80,5
8	Litvanya	80,4
9	İrlanda	80,0
10	İsviçre	79,8

(Global Gender Gap Report, 2021)

Kadınların iş gücüne katılım oranı oldukça yüksektir. Yüzde 84,4 oran ile kadınlar iş gücüne erkeklerden daha fazla katılım sağlamaktadırlar. Kadınlar ve erkekler arasındaki ücret eşitsizliği de hızla kapanmaktadır. Günümüzde ücret eşitliği oranı yüzde 80,9'a ulaşmıştır. Kadınların iş gücüne katılımlarındaki yüksek orana rağmen, gelişim sürecinde olumsuz noktalarda bulunmaktadır. Kadınların yüzde 84,4'ü kayıt dışı sektörlerde veya düşük ücretli mesleklerde çalışmaktadırlar. Ayrıca yöneticilik pozisyonunda bulunan kadın oranı da katılım oranına göre oldukça düşüktür (Global Gender Gap Report, 2021).

Hayata kalma ve sağlık endeksinde Ruanda cinsiyet eşitliğini sağlamıştır. Ancak bununla birlikte, sağlık hizmetlerinin çeşitli yönlerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, anne ölüm oranları nispeten yüksek seyretmektedir. Yüz bin doğumda yaklaşık olarak 248 ölüm gerçekleşmektedir. Benzer bir şekilde eğitim durumu açısından farkın

yüzde 95,7'si kapanmış olmasına rağmen, üçte ikisinden biraz fazlası okuryazardır. Kızların yaklaşık yüzde 39'u ortaokula ve yüzde 6'sı yükseköğretime kayıtlıdır. Eğitime katılım düzeyleri erkekler ile benzerlik göstermektedir, dolayısıyla eğitim olanaklarının herkes için iyileştirilmesi gerekmektedir (Global Gender Gap Report, 2021).

Ruanda'da soykırım sonrasında kadınların, güçlendirilerek siyasete dâhil edilmişlerdir. Bu durum her alanda kalkınmanın daha hızlı bir şekilde olmasında etkili olmuştur. Kadınların siyasette yer almaları kadınların dezavantajlı oldukları durumlardan çıkarılması ve çözümler üretilmesine yönelik yasaların yapılmasını sağlamıştır. Yukarıda bahsedilen raporlarda da görülmektedir ki, Ruanda'da kadınların her alana katılımına önem vermektedir. Kadın merkezli siyasi kurumların çabaları, STK'ların faaliyetleri ile desteklenerek cinsiyet eşitliği ilkesinin ve barışın tabana yayılması için çalışılmıştır. Soykırım sonrası sağduyu ve diyalog ile yeniden bir bütünleşme sağlanmıştır. Bu bütünleşmenin oluşmasında MIGEPROF'un, PF/TH'nin ve kalkınma için çalışan kadınların payı oldukça fazladır.

Soykırım sonrasında kalkınmada kadınların oynadıkları roller ve günümüzde kadınların siyasete ve sosyal yaşama katılım oranları Ruanda'nın toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda oldukça başarılı olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ancak, hükümet tarafından yapılan politikaların ve belirlenen hedeflerin pratikte halkı gerektiği kadar kapsamadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet politikalarının biçimsel ve makro düzeyde kalması, politikaların dönüştürücü potansiyelini engelleyen bir faktör olarak belirtilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek amacıyla kurulan yapıların, politikaları hayata geçirme noktasında eksik kaldığı düşünülmektedir. Buna örnek olarak, MIGEPROF gösterilmektedir. MIGEPROF, yaklaşık olarak otuz bir kişilik kadroya sahiptir. Bu kadrodan yalnızca dördü toplumsal cinsiyet sorunları ile ilgilenmektedir. Ve bu dört kişiden ikisi ücretlerini BM tarafından almaktadırlar. Geri kalan yirmi altı kişi ise, çocuk hakları ve aile ile ilgili sorunlara odaklanmaktadırlar. Bir başka örnek ise, yerelde hizmet veren Kadın Konseyleri'dir. MIGEPROF tarafından finansal olarak desteklenmesi gereken bu konseyler kaynak sıkıntısı yaşamaktadırlar. Kadın Konseyleri günümüzde bu sebeple işlevlerini kaybetmiş görünmektedir. Taban seviyesinden gelen bilgileri, üst karar alma mercilerine ileten bir kanal olmak yerine,

pratikte daha çok yukarıdan aşağıya doğru çalışan bir araç olmaktadır (Debusscher & Ansoms, 2013).

Politikaların dönüştürücü potansiyelini engelleyen bir başka faktör ise, sivil toplumun politika oluşturmaya katılımının sınırlı kalmasıdır. Ruanda Hükümeti, sivil toplumun işleyişini yönetmek ve kontrol etmek istemektedir. Bu sebeple sivil toplum temsilcileri de faaliyetlerini gerçekleştirmede tam anlamıyla özgür olamamaktadırlar. Tehdit olarak sınıflandırılan sivil toplum temsilcileri veya STK personellerinin faaliyetleri askıya alınmakta, belli durumlarda personeller sınır dışı edilme gibi cezalarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum, STK'ları, bakanlıklarla iyi ilişkiler içinde olma ve hükümetin hedefleriyle ilgili konularda çalışmak zorunda bırakmaktadır (Debusscher & Ansoms, 2013).

Ruanda Hükümeti'nin, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda oldukça hızlı bir biçimde politikaları benimsediği görülmektedir. Otoriter bir biçimde politikaların eksiksiz uygulanmaya çalışılması, siyasi katılım, sağlık alanlarında kendisini göstermiştir. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal bir norm olarak henüz tam anlamıyla benimsenmemiş ve toplumsal dönüşüm gerçekleşmemiştir. Aşağıdan yukarıya katılımın sağlandığı bir yönetim modeli ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının daha etkili bir biçimde toplum ile bütünleştirilmesi beklenmektedir.

SONUÇ

Günümüzde Afrika kıtası genelinde kadınların siyasete katılım oranlarında yükseliş söz konusudur (United Nations, Women in Politics and Decision-Making Positions in Africa, 2020). Ruanda özelinde ise, kadınların siyasete katılımı 1994 soykırımı sonrasında bugüne artarak devam etmektedir (Inter-Parliamentary Union, 2022). Ruanda'nın pre-kolonyal dönemdeki siyasetinde de kadın figürlerin bulunduğu ve alınan kararlarda etkin oldukları bilinmektedir (Mbonimana, 2016). Bu doğrultuda yaptığımız çalışmada, Ruanda'nın toplumsal ve siyasi geleneklerinde var olan kadın ve cinsiyet normlarının günümüzdeki başarılı kadın temsil oranına etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ruanda'nın pre-kolonyal ve post-kolonyal dönemlerinde kadınların siyasete katılımının günümüze etkileri ve Ruanda Soykırımı sonrasında kalkınmada geleneksel siyasal kültürün etkileri incelenmiştir.

Ruanda'nın genel siyasal kültürü incelendiğinde, pre-kolonyal dönemde monarşi altında bir kral ve kraliçe tarafından yönetildiği görülmektedir. O dönemde, yöneticiler ve halk arasında hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Toplumdaki bireyler siyasal sisteme adapte olmuşlar ve devletin hukuki ve siyasi kurallarını benimseyerek bir uyrukluğa geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, Ruanda'nın pre-kolonyal dönemi tebaa siyasal kültür kapsamında değerlendirilmektedir. Post-kolonyal dönemde, cumhuriyet rejimini benimseyen Ruanda'da tebaa siyasal kültürden, katılımcı siyasal kültüre bir dönüşüm olması beklenmektedir. Ancak katılımcı siyasal kültürün özelliklerinden olan demokratik yapı tam anlamıyla sağlanamamıştır. O dönemde halk, siyasal süreçlere katılma haklarına sahiptir. Fakat etnik ayrımlar ve liderlerin otoriter davranışları sebebiyle zaman zaman bu hakları ellerinden alınmaktadır. Bu durumda, tebaa siyasal kültürün, katılımcı siyasal kültüre eklemlendiği karma bir yapının ortaya çıktığını söylemek doğru olacaktır.

Devletlerin siyasal kültürleri, yöneticilerin eylemleri, fikirleri doğrultusunda biçimlenmektedir. Buna ek olarak, siyasal kültür, somut deneyimler tarafından etkilenmektedir. Dolayısıyla, devletlerin siyasal kültürleri, kadınların siyasete katılımı üzerinde de etkili olmaktadır. Genel olarak Afrika'ya baktığımızda, pre kolonyal dönemde, kadınlar ve erkekler arasında bir güç dengesi olduğu görülmektedir. Afrika toplumlarında kadınların sorumlulukları arasında ev işleri, çocuk bakımı gibi özel alana

dâhil olan görevler bulunmaktadır. Ancak bu görevler, kadınların sosyal yaşamdan izole edilmesine yol açmamaktadır. Tarım, hayvancılık ya da avcı toplayıcılıkla geçinen Afrika toplumlarında kadınların ve erkeklerin paylaştıkları sorumluluklar birbirini tamamlamaktadır. Aynı zamanda kadınlar, evin bereketi ve zenginliğin sembolü olarak toplumda değer görmüşlerdir. Bu anlayış içerisinde Afrika’da birçok anaerkil topluluk ortaya çıkmıştır. Yalnızca anaerkil toplumlarda değil ataerkil toplumlarda da kadınlar değer görmüşlerdir ve içlerinden kadın yöneticiler ve komutanlar çıkarmışlardır. Afrika’nın tarihinde az bilinen pre-kolonyal dönemdeki toplumların geleneklerine göre, kadınların siyasette erkekler kadar aktif ve karar alma mekanizmalarında etkin oldukları görülmektedir.

Afrika’ya kolonyalizmin gelmesiyle birlikte kadınlar ve erkekler arasındaki dengeler bozulmuştur. Avrupa’nın cinsiyete ve ataerkil sisteme bakış açısı Afrika’da yerleşmeye başlamıştır. Afrikalı erkekler de kadınlara karşı daha alt sınıf birey yaklaşımı geliştirmişlerdir. Kadınlar ücretsiz veya az miktar ücret karşılığında çalıştırılmışlardır. Afrika’nın geçmişte sahip olduğu tecrübelerle göre, kadınların toplumda değerli ve aktif olmaları sömürge döneminde mücadelelerine yansımıştır. Afrikalı kadınların, zorlu şartlara ve kötü muamelelere rağmen her zaman bir mücadele içerisinde oldukları görülmektedir. Ülkelerin bağımsızlık mücadelelerinde de aktif rol oynamışlardır. FRELIMO gibi bağımsızlık için savaşan örgütlerde de görüldüğü gibi kadınlar halkın mücadeleye davet edilmesinde, hastaların ve yaşlıların bakımında, gerekli olan malzemelerin tedarikini sağlamışlardır (Arnfred, 1988). Günümüzde ise Afrika’da kadınların siyasette temsilleri zamanla artış göstermektedir. Kadınların siyasete katılımının önündeki engellerin aşılması için çalışmalar yapılmaktadır. Neredeyse bütün Afrika devletleri tarafından parlamentoda yüzde 30 kadın kotası uygulanmaktadır ve kotayı aşan on iki ülke bulunmaktadır (United Nations, Women in Politics and Decision-Making Positions in Africa, 2020).

Ruanda ise, parlamentoda kadın temsilde yüzde 61 oranıyla dünyada birinci sırada yer almaktadır (Inter-Parliamentary Union, 2022). Avrupa devletlerini ve hatta İskandinav ülkelerini de geride bırakan Ruanda’nın tarihi incelendiğinde kadınların siyasette etkin oldukları görülmüştür. Pre-kolonyal dönemde, Ruanda kültüründe güçlü kadın algısı karşımıza çıkmaktadır. Ruanda’da ataerkil bir sistem benimsenmiş olsa da

kraliçeler krallarla birlikte ülke yönetimine katılmışlardır. Kraliçeler, kralın ülke dışı seyahatlerinin ve görüşmelerinin ayarlanması gibi görevlerin yanı sıra ülke içinde topraklara atanacak şeflerin seçimini de yapmaktaydılar. Kolonyalizm dönemiyle birlikte Afrika'nın genelinde olduğu gibi Ruanda'da da kadınların değersizleşmesi söz konusudur. Kadınların bu dönemde kamusal alandan ve özellikle siyaseten dışlanması Ruanda'da kolonyal dönemde yerleşen yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun algısı bu yönde gelişmiş olsa da bağımsızlık döneminde az da olsa siyasi kadın figürleri görmek mümkündür. Devlet başkanının eşi Agatha Habyarimana ve Başbakan Agathe Uwilingiyimana bu dönemde öne çıkan iki kadındır. İkisinin görüşleri ve yaptıkları faaliyetler birbirine zıt olsa da siyasi kararlar üzerinde etkileri göz ardı edilememektedir. Başbakanlığından önce eğitim bakanı olarak görev yapan Uwilingiyimana'nın kimlik ayrımı gözetmeden okullara liyakat ile öğrenci kabul etmesi o dönemde atılan önemli bir adımdır. Bu dönemde cumhurbaşkanının eşi ve başbakan olarak bir kadının siyasi kararları şekillendiriyor olmaları, Ruanda'nın krallık döneminde kraliçelerin görevleri ile benzerlik göstermektedir. Bu durum, Ruanda'nın benimsediği bir kültürel davranış olarak kabul edilebilmektedir.

Siyasal kültürün bir özelliği, toplumun inancı ve tecrübeleri çeliştiğinde yeniden değerlendirilip, yorumlanmasıdır. Ruanda Soykırımı ile birlikte, Ruanda halkı kolonyalizm döneminde yerleşmiş olan inançlarını sorgulamak durumunda kalmışlardır. Ruanda'da 1994 soykırımı sonrasında ülkenin kalkınmasında kadınların rolünün oldukça fazla olduğu görülmektedir. Etnik ayrışmanın sonunda yaşanan soykırımda pek çok kadın tecavüze uğramış, eşini, çocuklarını, ailesini kaybetmiştir. Sağlık sorunları ve tecavüze uğramaları sonucu pek çok fiziki ve mental sağlık sorununun yanında yoksulluk ve geçim sıkıntıları ile mücadele etmişlerdir. Toplumun yeniden inşa sürecinde kolonyalizmin olumsuz etkilerinden kurtulmak için Ruanda'nın eski kültürüne bir dönüş yaşanmıştır. Bu süreçte kadınların toplumda yeniden saygınlıklarının kazandırılması, erkekler ile işbirliği içerisinde her alana katılımlarının sağlanması hedeflenmiştir. Gelenekler revize edilerek çağdaş dünya ile uyumlu bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır.

Soykırım sonrasında iktidara gelen RPF hükümeti, kadınların her alanda gelişimlerinin sağlanması amacıyla Kadın ve Aile Bakanlığı'nı (MIGEPROF) kurmuştur. Kadınların siyasete katılımını kolaylaştırmak için üçlü seçim sistemleri getirilmiştir ve

yüzde 30 kadın kotası uygulaması hayata geçirilmiştir. Bunların yanında yerel düzeyde kadınların sorunlarını çözmek amacıyla Kadın Konseyleri kurulmuştur. Ancak, bu çalışmalara ve siyasette yüksek kadın temsili oranına rağmen cinsiyet eşitsizliği tam anlamıyla ortadan kalkmış değildir. Kadınların siyasete aktif katılımının önündeki engellerin kalkması için kadınların ev yükünün azaltılması, eğitim fırsatlarına erişimin artırılması ve siyasete katılımı teşvik edecek uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bunların yanı sıra, Ruanda'nın otoriter bir siyasal yapıya sahip olması hedeflenen dönüşümlerin halka yansımaları engellemektedir. Birçok mekanizma olmasına ve toplumsal cinsiyet politikaları belirli düzeyde ana akım haline getirilmiş gibi görünmesine rağmen fiili uygulamalarda bu istenen düzeyde değildir.

Kadınların güçlü oldukları ve kendilerini gerçekleştirme fırsatı bulabildikleri toplumlarda kalkınma hedeflerine daha hızlı ve sürdürülebilir bir biçimde ulaşabilmektedir. Ruanda'nın siyasetteki güçlü kadın figürü soykırım sonrasındaki faaliyetlerde de etkili olmuştur. Siyasetteki varlıkları, toplum içerisinde kadınların sorunlarına ve taleplerine daha etkin çözümler üretilmesinde yarar sağlamaktadır. Politikaların daha etkili ve dönüştürücü olması için, daha kapsayıcı bir süreç izlenmelidir. Yöneticiler ve halk arasındaki hiyerarşik yapı ortadan kaldırılmalıdır. Mevcut politika hedeflerine ulaşmada, hegemonik olmayan aktörlerin söz sahibi olabildiği, gündem belirleyebildikleri ve sorunları dile getirebildikleri bir ortamın gerekliliği söz konusudur.

Kadınların siyasetteki varlıkları kadınların ve toplumların tüm sorunlarına çözüm olmayacaktır. Ancak yaptığımız çalışmada incelemeler ve analizler sonucunda, hem genel olarak Afrika toplumlarında hem de Ruanda'da kadınların siyasette aktif oldukları ve erkeklerle eşit fırsatlara sahip olduklarında daha düzenli ve istikrarlı toplumların ortaya çıktığı görülmüştür. Ruanda örneğinde olduğu gibi toplumların geleneklerinde kadınlara ve cinsiyete bakış açısının günümüzdeki algıyı şekillendirdiği sonucuna varılmıştır. Kolonyalizm dönemiyle bozulan kültürel yapıların ortadan kaldırılması ve geleneklerin olumlu yönlerinin çağdaş toplumlara entegre edilmesinin Afrika toplumlarının kalkınmasında pozitif etkileri olacaktır.

KAYNAKÇA

- ADAMS, M. (2019). African Women's Movements and the African Union. *The Palgrave Handbook of African Women's Studies*, s. 1-14.
- AFŞAR, B., & ÖĞREKÇİ, S. (2015). Tarihsel Süreçte Kadının Gelişimi ve Ekonomideki Rolü: Toplayıcı Kadından Günümüz Kadınına Dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 65-86.
- AGBAJE, F. I. (2019). Colonialism and Gender in Africa. *The Palgrave Handbook of African Women's Studies*.
- AĞÇOBAN, S. (2016). Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 14-24.
- ARMAOĞLU, F. (1984). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*. Ankara: Kültür Yayınları.
- ARMAOĞLU, F. (2010). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)* (6. Baskı b.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- ARNFRED, S. (1988). Women in Mozambique: Gender Struggle and Gender Politics. *Review of African Political Economy*, 15(41), 5-16.
- ARSLAN, Y. K. (2018). Etnik Grup Çelişkisi: Ruanda Örneği ve Bölgesel Etkileri. İstanbul.
- BAUER, G. (2019). Women in African Parliaments. *The Palgrave Handbook of African Women's Studies*.
- BAYGÜL, S. (2021). Ruanda İç Savaşı ve Soykırımına Giden Süreçte, Meydana Gelen Olaylara Kısa Bir Bakış. *International Journal of Humanities and Education*, 304-320.
- BAYRAM, M. (2014). Afrika Geneline İstisnâ Bir Devlet: Botsvana. *Adam Akademisi*, 4(1), 74-88.

- Beijing +25 Rwanda Country Report. (2019). 01 01, 2022 tarihinde https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/Migeprof/Publications/Reports/Beijing_25_Country_Report.pdf adresinden alındı
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). (2019). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İletişim Rehberi*. Ankara.
- BİTER, İ. T. (2017). Uluslararası İlişkilerde Feminist Dış Politika Söylemi ve İsveç Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- BOUKA, Y. (2020). Women, Colonial Resistance, and Decolonization. *The Palgrave Handbook of African Women's Studies*, s. 1-19.
- BRITANNICA. (tarih yok). Rwanda Government and Society. 02 25, 2022 tarihinde <https://www.britannica.com/place/Rwanda/Health-and-welfare> adresinden alındı
- BROWN, S. E. (2018). *Gender and the Genocide in Rwanda*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- BURN, S. M. (2011). *Women Across Cultures* (3 b.). New York: The McGraw-Hill Companies.
- BURNET, J. E. (2008). Gender Balance and The Meanings of Women in Governance in Post-Genocide Rwanda. *African Affairs*, 107(428), 361-386.
- Cranny-Francis, A., Waring, W., Stavropoulos, P., & Kirkby, J. (2003). *Gender Studies: Terms and Debates*. London: Red Globe Press.
- DEBUSSCHER, P., & ANSOMS, A. (2013). Gender Equality Policies in Rwanda: Public Relations or Real Transformations? *International Institute of Social Studies*, 1111-1134.
- DEVLIN, C., & ELGIE, R. (2008). The Effect of Increased Women's Representation in Parliament: The Case of Rwanda. *Parliamentary Affairs*, 61(2), 237-254.
- DISNEY, J. L. (2008). *Women's Activism*. Philadelphia: Temple University Press.

- DOĞAN, F., & ÖZLÜK, D. (2016). Feminist Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası İlişkiler Eleştirisi: Cinsiyet, Devlet ve Güvenlik. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 53-70.
- DURDU, Z. (2018). Siyasal Kültür, Modern Devlet ve Demokrasinin Demokratikleştirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 574-582.
- ENNAJI, M. (2020). *Managing Cultural Diversity in the Mediterranean Region*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- ERZEN, M. Ü., & YALIN, B. E. (2011). Siyasal Kültürün Temel Paradigmaları Üzerine: Kültürden, Siyasal Toplumsallaşma, Örgütlenme ve Katılma Süreçlerine Yansıyanlar. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(41), 49-61.
- GEÇİT, B. (2013). John Stuart Mill’de Kadının Toplumsal Konumu. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 105-127.
- GENDER MONITORING OFFICE. (2019). *The State of Gender Equality in Rwanda*. 01 06, 2022 tarihinde https://gmo.gov.rw/fileadmin/user_upload/profiles/State_of_Gender_Equality_in_Rwanda.pdf adresinden alındı
- GUTEKUNST, N. (2019). The Power of Rwandan Women: A Look at the Role of Women in Society from the Nyiginya Kingdom to Today.
- GÜLDERE, Ö. (2019). Afrika Kadın Edebiyatının Türkiye’de Yansımaları: Mariama Bâ’nın “Uzun Bir Mektup” Adlı Romanının Türkçe Çevirisinin Kültür Odaklı Yaklaşım Işığında İncelenmesi.
- GÜZELİPEK, Y. A. (2015). ULUSLARARASI TOPLUM VE RUANDA’DA NORMALLEŞME ÇABALARI. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 189-205.
- HAPEREN, M. V. (2012). The Rwandan Genocide, 1994. *The Holocaust and Other Genocides* (s. 97-114). içinde Amsterdam: Amsterdam University Press.

- HEYWOOD, L. M. (2017). *Njinga of Angola : Africa's Warrior Queen*. London: Harvard University Press.
- INTER PARLIAMENTARY UNION. (2020). Parlamentoda Kadınlar: 1995-2020.
- INTER PARLIAMENTARY UNION. (2021). Women's Suffrage. 10 07, 2021 tarihinde <http://archive.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm> adresinden alındı
- INTER PARLIAMENTARY UNION. (2022, 01 03). *Ruanda Parlamento Verileri*. https://data.ipu.org/node/142/basic-information?chamber_id=13513&election_id=66386 adresinden alındı
- IŞIKÇI, Y. M., ALACADAĞLI, E., & AKCAGÜNDÜZ, E. (2021). *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi* (Cilt İkinci). Ankara: Astana Yayınları.
- IZABILIZA, J. (2005). The Role of Women in Reconstruction: Experience of Rwanda.
- KARABACAK, E. (2018). Colonial Regime in Rwanda and Its Effects on the Tutsi-Hutu Relations.
- KOCAMAZ, G. (2015). 1884-1885 Berlin Konferansı Ve Afrika'nın Avrupalı Devletler Tarafından Paylaşımı. Manisa.
- KOLAY, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları. *Elektrik Mühendisleri Odası Kadın Bülteni*, 5-11.
- LOWES, S. (2018). Matrilineal Kinship and Spousal Cooperation: Evidence from the Matrilineal Belt. Stanford University and CIFAR.
- LOWES, S. (2020). Kinship Structure & Women: Evidence from Economics. *Dædalus, the Journal of the American Academy of Arts & Sciences*, 149(1), 119-133.
- MAMDANI, M. (2006). Devlet Oluşumunun Temeli Olarak Fetihten Rızaya: Ruanda Üzerine Düşünceler. (İ. M. ERTAN, Çev.) *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 64(2), 345-386.
- MBONIMANA, G. (2016). The Kingdom of Rwanda from The Beginnig to 1900. D. BYANAFASHE, & P. RUTAYISIRE içinde, *History of Rwanda* (s. 73-164). Kigali: National Unity and Reconciliation Commission.

- MELES, M. A. (2012). Historical and Philological Analysis of Taytu Betul's Biography: Manuscript Found in National Archive. Addis Ababa: Addis Ababa University.
- MINISTRY OF GENDER AND FAMILY PROMOTION. (2018). *Rwanda National Action Plan (2018 -2022)*. 01 01, 2022 tarihinde <https://www.wpsnaps.org/app/uploads/2019/09/Rwanda-NAP-2-2018-2022.pdf> adresinden alındı
- MINISTRY OF GENDER AND FAMILY PROMOTION. (2020). 01 05, 2022 tarihinde <https://www.migeprof.gov.rw/news-detail/whenever-women-gain-we-all-gain-as-a-country-president-kagame-on-the-international-womens-day-2020> adresinden alındı
- MITCHEL, A. (1995). *Feminizm*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- MOBLEY, C. (2019). Documentary Sources and Methods for Precolonial African History. *Oxford Research Encyclopedia of African History*.
- MWAMBARI, D. (2017). Women-Led Non-Governmental Organizations and Peacebuilding in Rwanda. *African Conflict & Peacebuilding Review*, 7(1), 66-79.
- NEWBURY, C., & BALDWIN, H. (2000). Aftermath: Women's Organizations in Postconflict Rwanda.
- NIBOGORE, G. (2020). Women's Empowerment and Infant Mortality in Rwanda, the Period of 2005-2015 Health Sector.
- NOSS, A., & HEWLETT, B. (2001). The Contexts of Female Hunting in Central Africa. *American Anthropologist*, 4(103).
- ÖZDEMİR, H., & AYDEMİR , D. (2019). Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine. *International Social Sciences Studies Journal*, 1706-1711.
- ÖZTÜRK, Z. A. (2015). Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*.
- ÖZÜDOĞRU, B. (2018). Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(12), 304-319.

- PAUL KAGAME SPEECHES. (2018). 01 05, 2022 tarihinde <https://www.paulkagame.com/international-womens-day/> adresinden alındı
- PAXTON, P., & HUGHES, M. M. (2014). *Women, Politics and Power*. California: SAGE Publications, Inc.
- POWLEY, E. (2003). *Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition*.
- PURDEKOVA, A. (2011). Rwanda's Ingando Camps Liminality and The Reproduction of Power. *The Refugee Studies Centre Working Paper Series No: 80*. Department for International Development, University of Oxford.
- REPORT OF THE REPUBLIC OF RWANDA ON THE IMPLEMENTATION STATUS OF THE UNITED NATIONS CEDAW. (2021). 01 01, 2022 tarihinde https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/Migeprof/Publications/Reports/Rwanda_s_10th_Periodic_Report_on_the_implementation_of_CEDAW-2021.pdf adresinden alındı
- REPUBLIC OF RWANDA : OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC. (1999). *The Unity of Rwandans before the Colonial period and under the Colonial rule under the first Republic*.
- Republic of Rwanda. (2022, 01 01). *Cabinet of Rwanda*. <https://www.gov.rw/cabinet> adresinden alındı
- RUTAYISIRE, P. (2016). Rwanda Under German and Belgian Colonization. D. BYANAFASHE, & P. RUTAYISIRE içinde, *History of Rwanda* (s. 165-410). Kigali: National Unity and Reconciliation Commission.
- SAIDI, C. (2020). Women in Precolonial Africa. *Oxford Research Encyclopedia of African History*.
- SELLSTROM, T., & WOHLGEMUTH, L. (2001). Historical Perspective: Some Explanatory Factors. *The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience*.

- SHELDON, K. (2017). *African Women Early History to the 21st Century*. Indiana: Indiana University Press.
- SMITH, B. G. (2008). *The Oxford Encyclopedia of Women in World History*. 1. New York: Oxford University Press.
- STROBEL, M. (1982). African Women's History. *Society for History Education*, 509-522.
- SUMBAS, A. (2015). Kadın ve Siyaset. *Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER)*.
- SUMBAS, A. (2015). Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 103-121.
- TAITZ, E., & HENRY, S. (1996). *Remarkable Jewish Women: Rebels, Rabbis, and Other Women from Biblical Times to the Present*. Jewish Publication Society.
- TAŞ, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 163-175.
- THE WORLD BANK. (2020). *Proportion of Seats Held by Women in National Parliaments (%) - Rwanda*. 01 03, 2022 tarihinde https://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS?contextual=default&end=2020&locations=RW&name_desc=false&start=2020&type=shaded&view=bar adresinden alındı
- THE WORLD BANK. (tarih yok). Population, female (% of total population). 2022 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS> adresinden alındı
- THOMAS, S. (1991). The Impact of Women on State Legislative Policies. *The Journal of Politics*, 53(4), 958-976.
- TRIPP, A. M. (2015). *Women and Power in Post-Conflict Africa* (Birinci b.). New York: Cambridge University Press.
- TÜR, Ö., & KOYUNCU, Ç. A. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları. *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), 3-24.

UNITED NATIONS. (1948, 12 10). Universal Declaration of Human Rights. 09 24, 2021 tarihinde <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> adresinden alındı

UNITED NATIONS. (2020). *Women in Politics and Decision-Making Positions in Africa*. 12 01, 2021 tarihinde <https://undesa.maps.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=ac58f456b4514f8db9d096a4710711da#> adresinden alındı

UNITED NATIONS. (tarih yok). A Brief History of The Commition on the Status of Women. 10 16, 2021 tarihinde <https://www.unwomen.org/en/csw/brief-history> adresinden alındı

UNITED NATIONS AFRICA RENEWAL. (2020). *The First African Women Leaders to Address the UN General Assembly*. 11 30, 2021 tarihinde <https://www.un.org/africarenewal/magazine/october-2020/first-african-women-leaders-address-un-general-assembly> adresinden alındı

UNITED NATIONS. (tarih yok). Conferences/Women and Gender Equality. 10 16, 2021 tarihinde <https://www.un.org/en/conferences/women> adresinden alındı

UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS OFFICE OF THE HIGH COMISSONER. (1979, 12 18). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. 10 16, 2021 tarihinde <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx> adresinden alındı

UWINEZA, P., & PEARSON, E. (2009). Sustaining Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics. (E. POWLEY, Dü.)

ÜREN, Ç. (2021, 08 21). Taliban'dan Önce ve Sonra: Afganistan'da Kadınlar Neyle Karşı Karşıya? The Independent Turkish. 11 02, 2021 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/401151/d%C3%BCn%C3%B6nce-ve-sonra-afganistanda-kad%C4%B1nlar-neyle-kar%C5%9F%C4%B1-kar%C5%9F%C4%B1ya> adresinden alındı

- ÜZEL, E. (2006). Feminizm ve Doğa Ekseninde Ekofeminizm. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.
- VANSINA, J. (2000). *Historical Tales (Ibiteekerezo) and the History of Rwanda* (Cilt 1). Cambridge University Press.
- VANSINA, J. (2004). *Antecedents to modern Rwanda : the Nyiginya Kingdom*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- VIOTTI, P., & KAUPPI, M. (2017). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- WALLSTONECRAFT, M. (2007). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. (D. HAKYEMEZ, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- WARLEY, B. (1987). Property and Gender Relations Among Twareg Nomands. *White Horse Press*(23), 31-35.
- WATTERSON, B. (1991). *Women in Ancient Egypt*. New York: St. Martin's Press.
- WOHLGEMUTH, L., SELLSTROM, T., & MILLWOOD, D. (1996). *Historical Perspective: Some Explanatory Factors* (Cilt 1). Copenhagen: Steering Committee of the Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda.
- Women's Suffrage*. (2021, 10 07). Inter Parliamentary Union: <http://archive.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm> adresinden alındı
- WORLD ECONOMIC FORUM. (2021). *Global Gender Gap Report*.
- WORLD ECONOMIC FORUM. (2021). *Global Gender Gap Report*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf adresinden alındı
- YÜRÜMEZ, H. (2016). MODERN DÖNEME DEK AFRİKA'NIN ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİNE EKLEMLENME SÜRECİ. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Afrika Çalışmaları Ana Bilim Dalı.